

**EYYÛB-ZÂDE MEHMED EFENDİ’NİN *KOSTANTİNİYYE*
KAL’ASI ADLI ESERİ
(İNCELEME- METİN)**

Özlem COŞKUN

**Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK
Erzurum-2021
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ERZURUMTEKNİKÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**EYYÛB-ZÂDE MEHMED EFENDİ’NİN *KOSTANTİNİYYE KAL’ASI*
ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özlem COŞKUN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK

ERZURUM-2021

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu ve tezin erişim sürecine ilişkin aşağıdaki beyanımı kabul ediyorum.

...../...../20....

Özlem COŞKUN

☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim süresi ile ilgili bir kısıtlama bulunmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
KISALTMALAR LİSTESİ	IV
ÖN SÖZ	V
GİRİŞ	7

BİRİNCİ BÖLÜM

DERVİŞ ŞEMSEDDİN-İ KARAMANÎ VE EYYÛB-ZÂDE’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. DERVİŞ ŞEMSEDDİN-İ KARAMANÎ (HARABÂTÎ)’NİN HAYATI VE <i>TÂRÎH-İ AYASOFYA’SI</i>	22
1.2. EYYÛB-ZÂDE VE KOSTANTİNİYYE KAL’ASI	22
1.2.1. Hayatı	22
1.2.2. <i>Kostantiniyye Kal ’ası</i> ’nın Yazılış Sebebi	24
1.2.3. Eserin Tercüme Edildiği Tarih.....	24
1.2.4. Eserin Muhtevası.....	24
1.2.6. Nüsha Tavsifi	32
1.2.7. Eserin Dili ve Üslubu	33
1.2.8. Eserin Tahkiye Metodu	34
1.2.9. Ayasofya Efsaneleri	36

İKİNCİ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

2.1. METNİN HAZIRLANIŞI VE METNİN KURULMASINDA TAKİP EDİLEN YOL	40
2.2. METNİN FİHRİSTİ.....	42
2.3. TRANSKRİPSİYONLU METİN.....	43
2.4. METNİN DİL İÇİ ÇEVİRİSİ	62
SONUÇ	78
KAYNAKÇA.....	79
EKLER	83
DİZİN.....	106

ÖZET
YÜKSEK LİSANS
EYYÛB-ZÂDE MEHMED EFENDİ’NİN KOSTANTİNİYYE
KAL’ASI ADLI ESERİ (İNCELEME- METİN)
Özlem COŞKUN
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK
2021, (111) sayfa

Jüri: Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK (Danışman)
Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Seyit YAVUZ (Üye)

Ayasofya inşa edildiği ilk dönemden itibaren dinî siyasi ve sosyal kimliğiyle sözlü kültürün önemli parçalarından olan efsanelerde kendine yer bulmuştur. Fetih ile birlikte Bizans *patria* metinleri Türkçeye çevrilmiş, zamanla halkın muhayyilesi bu metinleri geliştirip içerisine bazı efsaneler de ekleyerek şehirle birlikte bunları da millileştirmiştir. Bu efsane metinlerinden biri ve fetihten sonra Ayasofya ile ilgili yazılan müstakil eserlerden ilki Derviş Şemseddin-i Karamanî’ye ait olan *Târih-i Ayasofya* adlı Farsça risaledir. *Kostantiniyye Kal’ası* adlı risale ise bu eserin Eyyûb-zâde tarafından kaleme alınan 17. yüzyıldaki çevirilerinden biri olup çalışmamızın esasını oluşturmaktadır.

Tarihî kaynaklar Ayasofya’nın üç kez inşa edildiğinden söz eder. Ancak efsane metinlerinin geneli Justinianus Dönemi’nde inşa edilen ve günümüze kadar ulaşan III. Ayasofya’nın inşasından bahsetmektedir. Bu efsane metinlerinden biri olan *Kostantiniyye Kal’ası* adlı eserde de III. Ayasofya’nın inşası anlatılmaktadır. Eserin muhtevası tarihî gerçeklikler barındırmakla birlikte yer yer olağanüstü olaylarla harmanlanarak anlatılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle Ayasofya’nın tarihî süreç içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümlere değinilmiş, ardından Ayasofya efsanevi metinlerini içeren kaynaklardan kısaca bahsedilmiştir. Derviş Şemseddin-i Karamanî hakkında yapılan araştırmalara da yer verilen bu çalışmada *Kostantiniyye Kal’ası* adlı eser ve eserin mütercimi tanıtılarak incelenmiş, metnin hem transkripsiyonlu hâline hem de dil içi çevirisine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayasofya, Efsane, Eyyûb-zâde Mehmed, Heft-Cebel.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
EYYÛB-ZÂDE MEHMED EFENDİ'S
KOSTANTİNİYYE KAL'ASI (REVIEW- TEXT)
Özlem COKUN
Advisor: Assoc. Prof. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK
2021, (111) sayfa

Jüri: Assoc. Prof. Dr. M. Akif GÖZİTOK (Danışman)
Prof. Dr. Rifat KÜTÜK (Üye)
Asst. Prof. Seyit YAVUZ (Üye)

Since the first period of it's construction Hagia Sophia, with it's religious, political and social identity, has taken place in the legends which are one of the important parts of the oral culture. With the conquest Byzantine patria articles were translated into Turkish and over time, these writing were improved by the fantasies of the vulgar, some legends were added, some were removed and eventually together with the city, legends were also nationalized. One of these legends texts and the first of the private pieces written about Hagia Sophia after the conquest is the Persian tractate named "*Tarih-i Ayasofya*" which belongs Şemseddin-i Karamanî. One of the translations of the writing in the 17th century and written by Eyyüb-zâde, the tractate named "*Kostantiniyye Kal'ası*" will be revealed as a result of this study. In historical sources, it is mentioned that Hagia Sophia was built three times. However, most of the legend writings mention about the construction of the III. Hagia Sophia which was built during the reign of Justinian and stands until today. In the "*Kostantiniyye Kal'ası*" -one of these legendary writings- the construction of III. Hagia Sophia is told. Containing historical facts, the content of the writing is narrated by mixing extraordinary cases sometimes. When begining to this study, firstly the changes and transformations that Hagia Sophia got in the historical duration were adverted and then the sources which contains the legendary writings of Hagia Sophia were mentioned briefly. Afterwards researches about Dervish Şemseddin-i Karamanî took place. In another chapter, the study named "*Kostantiniyye Kal'ası*" that is the main purpose of the study, has been scanned and examined, and the translation of the study took place.

Key Words: Hagia Sophia, Legend, Eyyüb-zâde Mehemmed, Heft Cebel.

KISALTMALAR LİSTESİ

bk.: bakınız

C.: cilt

çev.: çeviren

Dr.: Doktor

haz.: hazırlayan

İFAV.: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

nşr.: neşreden

nu: numara

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

sad.: sadeleştiren

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

vd.: ve diğerleri

vr.: varak

YKY.: Yapı Kredi Yayınları

ÖN SÖZ

İstanbul, coğrafi olarak Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağladığı gibi siyasi olarak da yüzyıllar boyunca Bizans (Doğu Roma) ve Osmanlı İmparatorluğu gibi imparatorluklara başkentlik yapmış, birçok kültürün bir arada yoğrulduğu dünyanın en eski şehirlerinden biridir. Medeniyetler beşiği İstanbul, geçmişten alınan ilham ve birikimle oluşturduğu çeşmeleri, hanları, sarayları, kiliseleri ve camileri ile her devrin gözdesi olmuştur. Bu eserlerin en kadim ve ihtişamlılarından biri de şüphesiz Ayasofya'dır. Ayasofya gerek dinî gerek süreç içerisinde kazandığı siyasi ve sosyal işlevleriyle halkın hafızasında önemli ölçüde yer tutmuş, böylelikle birçok efsaneye kaynaklık etmiştir.

Ayasofya hakkında yazılan efsanelerin kökeni, fetih öncesinde oluşturulmuş Bizans *patria* metinlerine dayanır. Fetihle birlikte şehre ve şehirde bulunan binalara artan ilgi ve merakın neticesinde Yunanca ve Rumca olan bu metinler Farsçaya ve Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eserlerden ilki Derviş Şemseddin-i Karamanî (Harabâtî) tarafından Rumcadan Farsçaya tercüme edilen *Târîh-i Ayasofya* adlı risaledir. Bu eseri daha sonra Fatih Sultan Mehmed, Derviş Şemseddin-i Karamanî'ye verdiği emirle Türkçeye tercüme ettirmiştir. *Târîh-i Ayasofya* ardından gelen efsane metinlerine de kaynaklık etmiş nihayetinde ortaya geniş bir Ayasofya literatürü çıkmıştır. *Târîh-i Ayasofya* adlı risalenin Türkçe tercümelerinden biri de Eyyûb-zâde'nin kaleme aldığı ve bu çalışmanın esasını oluşturan *Kostantiniye Kal'ası* adlı eserdir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın Giriş Bölümü'nde efsanenin teşekkül ettiği ortamı daha iyi ortaya koyabilmek amacıyla Ayasofya'nın tarihine, geçirdiği değişim ve dönüşümlere yer verilmiş; Ayasofya efsanelerini içeren eserlerden kısaca bahsedilmiştir. Birinci Bölüm'de çalıştığımız esere kaynaklık eden *Târîh-i Ayasofya* ve Derviş Şemseddin-i Karamanî hakkında ulaşabildiğimiz bilgiler sunulmuş, akabinde çalışmanın asıl konusu olan *Kostantiniye Kal'ası* adlı risale, biçim ve içerik özellikleriyle tanıtılarak mütercimi Eyyûb-zâde hakkında tespit edilen sınırlı bilgilere değinilmiştir. İkinci Bölüm'de ise *Kostantiniye Kal'ası* adlı yazma eser transkribe edilerek dil içi çevirisi yapılmış ve eserin fihristine yer verilmiştir.

Bu çalışmayı yapmamı bana tavsiye eden bu uzun ve meşakkatli süreçte saatlerini bana ayıran danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Âkif Gözitok'a her zaman müteşekkirim kalacağım. Lisans öğrenimimiz esnasında bize Osmanlı Türkçesini sevdiren ve üzerimizden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Rıfat Kütük'e de şükranlarımı

sunarım. Maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli dostum, gönül yoldaşım Uzm. Güllü Keleş'e ve değerli dostum Esra Geçer'e teşekkür etmeyi ise bir gönül borcu bilirim.

Özlem COŞKUN

Erzurum-2021

GİRİŞ

BAŞLANGICINDAN BUGÜNE AYASOFYA

1. AYASOFYA’NIN ADI

Ayasofya yüzyıllardır İstanbul’un silüetine damgasını vurmuş dünyanın en önde gelen mimari yapıtlarından biridir. İnşa edildikten sonra Büyük Kilise (Megale Ekklesia) olarak isimlendirilmiş V. yüzyıldan sonra ise Sophia olarak anılmıştır. Her ne kadar bazı kaynaklar kilisenin inşa edilip Sophia adında bir azizeye sunulduğundan bahsetse de aslında Hristiyan üçlemesinin ikincisi olan Theia Sophia’ya yani Kutsal Hikmet’e dayanması daha gerçekçidir. Ancak Bizans halkı uzun süre mabede Büyük Kilise demeğe devam etmiştir. Ayasofya ismiyle anılması ise fetihten sonra yaygınlaşmış ve bu isim günümüze dek yaşamıştır.¹

Ahmet Akgündüz, *Kiliseden Müzeye Ayasofya Camii* adlı eserinde İstanbul’un ve Ayasofya’nın altı farklı devrinden söz etmektedir:

- 1- Yunanlıların hâkim olduğu Byzantium şehri ve içindeki mabed ki, Ayasofya ismi mevcut değil (MÖ 660-MS 73), MS 2. asırda Roma İmparatoru Septimius Severus tarafından şehir yıkılır ve önemsiz bir köy hâlini alır. Ayasofya yerindeki mabed de bu tahripten nasibini alır.
- 2- Hristiyanlaştırılmış Roma İmparatorluğu (MS 324-395) hâkimiyetindeki Konstantinopolis şehri MS 324 tarihinde; ilk Ayasofya, 326’da, Konstantinos tarafından inşa edilmeye başlanır. Oğlu II. Konstantinos tarafından tamamlanır.
- 3- İkinci Ayasofya, II. Theodosios (408-450) tarafından yeniden inşa edilir. Şu anda bu ikinci Ayasofya’nın sadece kalıntıları mevcuttur.
- 4- Asıl büyük Ayasofya, 532-537 yılları arasında Justinianus tarafından inşa edilmiştir. Günümüze kadar gelen üçüncü Ayasofya budur.
- 5- Osmanlı hâkimiyeti (1453-1923) ki, bu dönemde Ayasofya Fethiye Camii’dir.
- 6- Cumhuriyet Dönemi’nde, 1934 yılından bugüne kadar geçen zaman içinde Ayasofya müze olarak kullanılmaktadır.²

Nihayetinde Ayasofya, 86 yıl müze olarak kullanıldıktan sonra Danıştay 10. Dairesi tarafından 24 Kasım 1934 tarihli müzeye dönüştürülme kararı iptal edilmiş, yönetimi

¹ Semavi Eyice, *Ayasofya 1*, Yapı ve Kredi Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1984, 4.

² Ahmed Akgündüz vd., *Kiliseden Müzeye Ayasofya Camii*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, 29.

Diyanet İşlerine bağlanmıştır. Böylece Ayasofya-i Kebir Camii adıyla 24 Temmuz 2020 Cuma namazı ile birlikte ibadete açılmıştır.³

2. BİZANS DÖNEMİ'NDE İNŞA EDİLEN I. AYASOFYA

I. Konstantinos, 312 yılında kazandığı zaferle Batı Roma İmparatorluğu'nun başına geçmesinin ardından 324 tarihinde Doğu İmparatoru Licinius'u da yenerek tek başına imparator olmuştur.⁴ I. Konstantinos imparatorluğun başkentini Byzantium'a taşıyarak orada birçok imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Kendisi çok tanrılı pagan inancıyla yetişmiş olmasına rağmen imparatorluğun hemen her yerine pek çok kilise yaptırmıştır.⁵ Hristiyanlık onun zamanında yayılmıştır. I. Ayasofya'nın temelleri de onun döneminde atılmıştır.

İlk Ayasofya binası İlk Çağ İstanbulu'nun merkezî yerinde, birinci tepe üzerinde IV. yüzyılda ahşap çatılı bir bazilika biçiminde yapılmıştır. I. Ayasofya binasının yine I. Konstantinos zamanında bitirildiği yazsa da -I. Konstantinos zamanında yapılan birçok kiliseden olsa gerek- bu yapı ancak II. Konstantinos zamanında bitirilmiştir.⁶ Bu devir, Hristiyanlığa büyük saygı gösteren I. Theodosios ile 395 yılında sona ermiş⁷ ve I. Theodosios' un ölümünün ardından ise Roma İmparatorluğu ikiye ayrılmıştır. Böylece İstanbul (Konstantinopolis) merkezli Bizans İmparatorluğu, Doğu Roma, Arkadius idaresinde kurulmuştur. İlk Ayasofya bu dönemde Kostantinopolis Patriği Aziz Yohannes Khrysostomos'un sürgün edilmesine karşı çıkan halk isyanında yakılmıştır.⁸

3. II. THEODOSİOS DÖNEMİ'NDE İNŞA EDİLEN II. AYASOFYA

Arkadius zamanında, 20 Haziran 404 günü Arianusçular tarafından yakılıp yıkılan Ayasofya, II. Theodosios (408-450) zamanında ancak yapılabildi. Ayasofya'yı yeniden inşa vazifesi mimar Ruffinos'a verildi. Kilise beş nefli olarak bazilika stilinde ve tavanı kemerli bir biçimde tekrar yapıldı. 10 Ekim 415 tarihinde ibadete açılan II. Ayasofya 415'ten 532'ye kadar şehrin en büyük kilisesi olarak kaldı.⁹

³ <http://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2020-07-10&mukerrer=1> (E.T.:15.05.2021).

⁴ Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 36.

⁵ Ferhat Aslan, **Ayasofya Efsaneleri** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2009, 5.

⁶ Eyice, "Ayasofya", TDVİA, VI, 206.

⁷ Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 34.

⁸ Pelin Çift ve E. Altunay, **Ayasofya'nın Gizli Tarihi**, Beyaz Baykuş Yayınları, İstanbul 2016, 12.

⁹ Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 45-46.

Bizans tarihinin en önemli olaylarından biri Nika İsyanı'dır. Dönem İstanbul'unu ve sahne olduğu olaylar neticesinde Ayasofya'nın vaziyetini anlamak maksadıyla bu isyana değinmek gerekecektir:

İstanbul'un başlıca mahallesi, araba koşuları için de kullanılan ve İstanbul halkının rağbet edilen bir toplantı yeri olan¹⁰ Hipodrom'da¹¹ düzenlenen at arabası yarışlarında ekipler birbirinden ayırt edilmek için kırmızı, mavi, yeşil ve beyaz renklerde formalar giyer ve arabalarını da aynı renklere boyardı. Sonraları maviler ve yeşiller olarak varlıklarını devam ettiren bu takımlar politik birtakım çatışmalara girdi. Ayrıca Justinianus'un komutanlarının sert ve adil olmayan tutumları bu grupların kendi aralarında çatışmalarına ve halkı da beraberinde çatışmaya sevk etti. Nihayetinde Hipodrom'da Yeşiller ve Maviler arasında çıkan kavga ciddi boyutlara ulaştı ve isyan çıktı. 15 Ocak gecesi halk beraberce zafer anlamına gelen "Nika" diye bağırarak Justinianus'a karşı ayaklandılar. Şehirde büyük yangınlar çıktı ve bu yangınlar günlerce sürdü. Büyük yıkıma ve hasara sebep olan yangınlardan şehirdeki birçok binayla birlikte Ayasofya da hasar gördü. İmparator kaçma girişiminde bulunsa da karısının tarihî konuşmasıyla geri döndü ve isyanı 18 Ocak'ta kanlı bir şekilde bastırdı. 35.000 kişi bu isyanda öldürüldü.¹²

II. Ayasofya'nın kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır. 1935 yılında, A. M. Schneider (1896-1952) tarafından Ayasofya'nın batı tarafında avluda yapılan kazıda, mermerden büyük parçalar bulunmuştur. Üzerleri işlenmiş olan ve on iki havariyi temsil eden kuzu kabartmaları ile süslü bir frize sahip bulunan bu parçaların abidevi ölçüde muhteşem bir girişe ait oldukları anlaşılmıştır. Schneider'in görüşüne göre bunlar, II. Theodosios tarafından yaptırılan bazilikanın giriş cephesinin kalıntılarıdır. Bugün bu parçaları avluda görmek mümkündür.¹³

4. I. JUSTİNİANUS DÖNEMİ'NDE İNŞA EDİLEN III. AYASOFYA

Hipodrom'da şimdiki adıyla Sultanahmet Meydanı'nda yapılan bu katliamın ardından Justinianus tahtını kurtarmıştı ancak Ayasofya büyük ölçüde yıkılmıştı. III. Ayasofya'nın yapımına başlanmasının sebebi imparatorun günahının bir tesellisi mi yoksa

¹⁰ A.A. Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, çev. Arif Müfid Mansel, C.I, Maarif Matbaası, Ankara, 1943,197.

¹¹ Bizans'ta "Hipodrom", Osmanlı döneminde "At Meydanı" ve günümüzde "Sultanahmet Meydanı" olarak bilinmektedir. (Pelin Çift ve E. Altunay, **Ayasofya'nın Gizli Tarihi**, 13; Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 49).

¹² Nika İsyanı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Pelin Çift ve E. Altunay, **Ayasofya'nın Gizli Tarihi**, 13; Akgündüz, **Kiliseden Müzeye...**, 49; Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, 197.

¹³ Eyice, **Ayasofya** 1,6; Abdullah İkinci, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2014, 42. bk. EK 1.

kilise ihtiyacı mı tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte Nika İsyanı'ndan 39 gün sonra Büyük Ayasofya kilisesinin inşasına başlanması planlı bir hareket olabileceğini düşündürmüştür.¹⁴

Justinianus isyanın bastırılmasından 39 gün sonra 23 Şubat 532'de¹⁵ Ayasofya'nın inşasına başlamıştır. Ancak inşaata başlamadan evvel eski Ayasofya mabedi yerinin kazınarak temizlendiği yahut zeminin sağlamlaştırılması maksadıyla üzerine inşa edildiği ile ilgili ihtilaflı görüşler vardır.¹⁶

İmparator kilise inşaatı ile birebir ilgilenmiştir. Hatta kilisenin yanına küçük kilisevari bir bina inşa ettirdiği ve inşaatı bizzat buradan denetlediği de bilinmektedir.¹⁷ Kilise için diğer memleketlerin hükümdarlarından dinî bir vazife olduğu öne sürülerek değerli inşaat malzemeleri toplanmıştır. Zeus Tapınağı'ndan Mısır ve Thessalienden getirtilerek kullanılan sütunlar kilisenin daha çabuk bitmesini sağlarken kiliseye kutsiyet atfedilmesine de hizmet etmiştir.¹⁸

Binayı yapan mimarlar Batı Anadolu Trallesli Anthemios ile Miletli İsdoros'dur. Bu yüzden Ayasofya'nın aslında Bizans mimarisinin bir şaheseri değil Anadolu'dan gelen yetenekli bu iki mimarın kabiliyetlerinin bir mahsülü olduğu söylenir. Nitekim İlhan Akçay bu konuda "Bu iki mimarın ortaya çıkardığı plan, bütün mimari tarihinde hâlâ eşsiz olarak kalacak derecede cüretliydi. Bu bakımdan Ayasofya Bizans sanatının değil, sadece Anadolu iki mimarın şaheseri olarak düşünülebilir. Zira Bizans, aradan geçen bin yıla yakın zaman içinde bir benzerini yapamamış, hatta zaman zaman koruyamamış idi."¹⁹ ifadelerini kullanır.

5. AYASOFYA'NIN AÇILIŞI

Ayasofya'nın açılışı 27 Aralık 537'de Noel Günü yapıldı. Normalde imparatorlar mabetlere yürüyerek gitmelerine rağmen Justinianus, Ayasofya meydanına on dört hayvan koşulmuş bir zafer arabasında bendeleriyle saray halkı ve memurlarının refakatinde

¹⁴ Aslan, **Ayasofya Efsaneleri**, 8.

¹⁵ Aslan, **Ayasofya Efsaneleri**, 8.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk.: Hasan Fırat Diker, **Belgeler Işığında Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi SBE, İstanbul 2010.

¹⁷ İkinci, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya**, 44.

¹⁸ Diker, **Belgeler Işığında...**, 10.

¹⁹ İlhan Akçay, **Ayasofya Camii**, Hakses Neşriyat, Ankara 1968, 11-12; Ahmed Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 58.

gelmiştir. İmparatoru bu mukaddes mahale götürmek üzere patrik karşılamış ve ele ele Patrik Menas ile birlikte kiliseye girmişlerdir. İmparator Justinianus mabedin güzelliği ve ihtişamı karşısında hayrete düşerek patriğin elini bırakıp ilerledi. Kilisenin ortasına geldiğinde Tanrı'ya kendisine böyle bir mabet yapma fırsatı verdiği için şükürler edip Kudüs'deki Hz. Süleyman mabedini kastederek “Ey Süleyman seni geçtim!” diyerek bağırdı.²⁰

6. LATİN İSTİLASI DÖNEMİ'NDE AYASOFYA

Ayasofya açıldıktan sonra uzun bir süre ibadethane olarak varlığını devam ettirdi. Ancak zamanla deprem, yangın sel gibi doğal afetler ve özellikle Haçlı Seferleri'nden sonra büyük zarar görmüştür. Haçlılar IV. Haçlı Seferi'ni İstanbul'a yapmış ve Ayasofya'nın başına gelebilecek belki de en büyük talihsizlik gerçekleşmişti.²¹ Latinler İstanbul'u üç gün boyunca talan etmiş ve bu talandan kutsal mabetler de nasibini almıştır. Ayasofya'da bulunan birçok kıymetli eşya çalınmış, mabedi büyük ölçüde tahrip etmişlerdir.²² Çalınan eserler arasında:

(...) 24 İncil, 36 buhurdanlık, 300 şamdan, 6000 ayaklı şamdan, 300 tören elbisesiyle birlikte 5 haç, 2 altın, 3 kristal, 250 gümüş şamdan ve 4 meşale yer aldığını kaydedilmektedir. Bu objeler öylesine ağır olmalıydı ki, yağmacılar bunları taşımak için kiliseye binek hayvanlarını bile sokmuşlardı. Bina içindeki soygunun dışında, bu çapulcular, iconostasis'in gerisindeki kilisenin en kutsal yeri olan synthronon üzerinde de kilise ortamına hiç yakışmayacak uygunsuz eğlenceler tertip etmişlerdi.²³

7. OSMANLI DÖNEMİ'NDE AYASOFYA²⁴

İstanbul'un alınması meselesi her dönem birçok padişahın ve devlet adamının hayali olmuştur. Nitekim bu uğurda çok defa kuşatılan İstanbul'un çevresinde Franklar, Pisalılar, Venedikliler ve Cenovalılar gibi topluluklar koloniler kurmuşlardır. Müslümanlar için de Hz. Muhammed (s.a.v.)'in “İstanbul bir gün fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onu fetheden asker ne güzel askerdir” hadis-i şerifine mazhar olmak düşüncesi İstanbul'un fethi için yapılan seferlerin temel dayanağını oluşturmuştur. Sahabelerden Eba Eyyüb el-Ensârî (ö. 672) zamanında başlayan fetih hareketi Emevîler ve Abbasîler

²⁰ Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 64; Akçay, **Ayasofya Camii**, 30.

²¹ Aslan, **Ayasofya Efsaneleri**, 54.

²² Haçlı seferleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi I-III**, çev.: Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992.

²³ Diker, **Belgeler Işığında...**, 33.

²⁴ Bu başlığın muhtevâsı hazırlanırken büyük oranda şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 115-345; Diker, **Belgeler Işığında...**, 44-65.

dönemlerinde devam etmiş şehir Fatih Sultan Mehmed (saltanatı 1451-1481) zamanına kadar birçok kez muhasara edilmiştir. Neticede 1453'te Müslüman Türk kumandanı ve ordusu bunu başarmıştır.

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettiğinde Ayasofya yıkık dökük vaziyetteydi. Önceki deprem ve istilaların izi azametli binayı yıkmaya muktedir olamamışsa da harap hâle getirmişti. Bizans'ın kötü giden vaziyeti ve ekonomik iktidarsızlığı nedeniyle Ayasofya tamir edilememişti.

Dönemin tarihçilerinden Tursun Bey, Fatih'in Ayasofya'ya girişini şu şekilde anlatmaktadır:

İstanbul darü'l-emân oldu. Fatih, Ayasofya nâm kiliseyi görmeye rağbet etdi. Ayasofya'ya geldiğinde bu binâ'-yı hasînün tevâbi ve levâhıkın harâb u yebâb gördi ve Sadî'nin aşağıdaki meşhur Farsça beytini söyledi;

Perde-dârî mî koned der tâk-ı kisrâ ankebût

Bûm nevbet mî zened der kal'a-ı Efrâsiyâb

(Örümcek Kisrâ'nın penceresinde perdedarlık yapıyor; baykuş ise Efrasiyab'ın kalesinde nevbet vuruyor).²⁵

Osmanlı Devleti'nde fethedilen memleketteki en büyük kiliseyi camiye çevirmek ve ilk cuma namazını burada kılmak bir gelenektir. Fatih Sultan Mehmed 29 Mayıs 1453'te İstanbul'u fethettiğinde Ayasofya için de aynı durum vaki olmuş ve Fetih Camii'ne çevrilerek tamirat ve tadilatları büyük bir titizlikle yapılmıştır. Fatih, camiyi kendi hayratının ilk eseri olarak vakfetmiştir.²⁶ Bu tamir ve takviyelerle bugüne kadar ayakta kalması sağlanan Ayasofya'ya yapılan çeşitli ilaveler, binaya bir Türk sanat eseri hüviyetini kazandırmıştır.

İstanbul'un alınmasından sonra şehirde çeşitli imar faaliyetleri yapılmış, birçok kilise camiye çevrilmiş ve etraflarına sosyal yaşam merkezleri olan medreseler, vakıflar, imarethaneler, çeşmeler, sebiller inşa edilmiştir. Fethin sembolü olan Ayasofya'ya da rağbet her padişah devrinde devam etmiş çeşitli takviyeler yapılmıştır. Bu faaliyetleri şu şekilde özetleyebiliriz:²⁷

²⁵ Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 128.

²⁶ Eyice, "Ayasofya", 207.

²⁷ Ayrıca konu ile ilgili olarak yapılmış olan kapsamlı çalışma için bk.: Ahmed Akgündüz, Said Öztürk, Yaşar Baş: "Cumhuriyet Devrinde Ayasofya", **Üç Devirde Bir Mabet: Ayasofya**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, 689-863.

Fatih Sultan Mehmed Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesinin ardından Ayasofya Camii Vakfı kurulmuş, vakfın giderlerini temin için birçok gelir kaynağı da buraya bağlanmıştır. Camiye çevrilirken yaptırılan ahşap minare sonrasında yıkılmıştır. Fatih Sultan Mehmed birçok caminin yanına yaptırdığı gibi Ayasofya'nın yanına da bir medrese inşa ettirmiştir.²⁸ Bunların yanı sıra mihrap minber ve kütüphane de yaptırmıştır.

II. Bayezid (saltanatı 1481-1512) döneminde Ayasofya Cami Vakfı'nın giderleri için yeni gelirler sağlanmıştır. Padişah camiye beyaz mermerden bir mihrap yaptırmakla beraber kuzeydoğu köşesine bir de minare inşa ettirmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman (saltanatı 1520-1566) Budin'deki bir kiliseden getirdiği iki şamdanı Ayasofya'ya hediye etmiştir. Vakıf gelirleri düzenlenerek yeniden kayıt altına alınmıştır.

II. Selim (saltanatı 1566-1574) devrinde caminin bir tarafa meyletmesinden ötürü esaslı tamir çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaları Mimar Sinan yürütmüş ve III. Murad devrine dek sürdürmüştür. Ayasofya etrafına yapılan kaçak yerleşmeler yıkılmış caminin avlusu ve etrafı temizlenmiş ve binanın yıkılması tehlikesine karşı payandalar yapılmıştır. Yine bu dönemde camiye minareler eklenmiş, bir çeşme ve II. Selim kendisi için bir de türbe yaptırmıştır.

III. Murad (saltanatı 1574-1595) devrinde dört mermer mahfil, minber, imam evi ile vaiz kürsüsü yaptırılmış ve cami içi şadırvanı olarak kullanılan Helenistik Devre ait iki büyük küp ise padişah tarafından camiye vakfedilmiştir. Yine bu dönemde haçın yerine konulmak üzere yaptırılan hilalin dört metreyi aştığı söylenir.

III. Mehmed (saltanatı 1595-1603) döneminde kubbeler, çeşmeler, medresenin bazı kısımları, cami kapısı vb. kısmi birtakım tamirler gerçekleştirilmiştir.

I. Ahmed (saltanatı 1603-1617) döneminde Ayasofya Külliyesi geniş çaplı bir tamir ve tadilattan geçmiştir. Mihraba Besmele-i şerif yazılmış ve mihrap duvarlarını çeviren çiniler eklenmiştir.

²⁸ Bu medrese 1934 yılında bilinmeyen bir nedenden ötürü yıktırılmıştır. 2017 yılında başlatılan çalışmayla binanın yeniden ihyası yapılmıştır. 2020 yılının sonlarında ise yapımının son aşamasına gelindiği bilinmektedir.

I. İbrahim (saltanatı 1640-1648) döneminde padişah Ayasofya'ya Kur'an cüzleri vakfetmiştir. Mihrabın sağındaki dehlizde bulunan Kâbe ve Hazret-i Muhammed'in türbesi panoları ve tasvirli çini levhalar bu döneme ait yapılan önemli süslemelerdendir.

IV. Mehmed (saltanatı 1648-1687) döneminde cami içi Tekneci-zâde İbrahim Efendi tarafından celî hattıyla yazılmış levhalarla süslenmiştir. Bu levhalar 1847-49 tamirlerinde kaldırıldığından yerini daha sonra Mustafa İzzet Efendi levhalarına bırakacaktır. II. Mustafa devrinde ise Mihrabın sağ alt kısmına kendisinin şehzâdeliği sırasında yazmış olduğu celî muhakkak hat ile yazılmış Besmele asılmıştır.

III. Ahmed'in (saltanatı 1703-1730) mihrabın sağ tarafındaki duvara astırdığı celî sülüs hatla yazılmış levha kendi imzasını taşımaktadır. Yine cami çeşitli bakım ve onarımlardan geçmiş, hünkâr mahfili genişletilerek yeniden inşa edilmiş, caminin orta kısmına büyük bir top kandil asılmıştır.

I. Mahmud (saltanatı 1730-1754) Ayasofya'nın tam olarak külliye hüviyeti kazanmasını sağlamıştır. Nitekim kütüphane, kütüphane vakfı, imarethane, sıbyan mektebi, muvakkithane, şadırvan gibi birçok çeşitte ve nitelikteki yapıları halkın hizmetine sunmuştur.

III. Selim (saltanatı 1789-1807) döneminde Ayasofya'nın halıları büyük ölçüde değiştirilmiş, mihrap tamir edilmiştir. Hattat Mehmed Es'ad Yesârî tarafından celî sülüs hatla iki levha asılmıştır.

II. Mahmud (saltanatı 1808-1839) döneminde Ayasofya umumi bir tamir ve tadilattan geçmiştir. II. Mahmud'un bizzat kendi eliyle yazmış olduğu iki levha da camiye vakfedilmiştir.

Abdülmecid (saltanatı 1839-1861) devrinde Fossati'nin yürütmüş olduğu büyük çaplı tamir çalışmaları için cami 1847-49 yılları arasında ibadete kapatılmıştır. 1849 yılının Ramazan ayında tekrar açılmıştır. Ayrıca yapıya dört payanda daha eklenerek bina statik olarak sağlamlaştırılmıştır. Önceden üstleri kapatılan mozaiklerin üstü açılmıştır. Cami zemininin bir kısmı tahta ile döşenmiş, ayakkabı rafları yaptırılmış, Fatih Dönemi'nde yaptırılan medrese tekrar tadilattan geçirilmiştir. Hünkâr mahfili de yine bu dönemde yenilenmiş bir de muvakkithane yaptırılmıştır. Kazasker Mustafa İzzet Efendi tarafından caminin kubbesine Nur Suresinin 35. ayeti yazılmış ayrıca Tekneci-zâde İbrahim Efendi'nin levhaları artık kullanılamaz durumda olduğundan Mustafa İzzet Efendi tarafından celî hatla

yazılan Allah (c.c.), Muhammed (a.s.) ve dört halife ile Hasan ve Hüseyin levhaları asılmıştır.

Abdülaziz (saltanatı 1861-1876) ve Abdülhamid (saltanatı 1876-1909) devirlerinde imaret su yollarının, şadırvanın ve meyyit kapısı musluklarının tamirleri yapılmıştır. Abdülaziz Dönemi'nde yine cami etrafı çevre düzenlemesi yapılırken medrese tamamen yıktırılıp yenisi yapılmıştır. Rüzgârın etkisiyle minare külâhının mahfilin üzerine düşmesi sebebiyle minare ve mahfil-i hümayun da tamir görmüştür. İmam odaları tamir görmüş cami içine ahşap malzemeden bazı bölmeler, kafesler eklenmiştir. Netice itibarıyla Ayasofya gördüğü bunca bakım, tamirat, tadilat ve eklemelerle tezyin edilerek güzelleşmiş günümüze kadar gelebilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde Ayasofya, Müslüman-Türk kimliği kazanmıştır.²⁹

8. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE AYASOFYA

İstanbul'un fethinin ardından Ayasofya'nın camiye çevrilmesi Hristiyan âlemi üzerinde büyük ve yıkıcı bir tesir bırakmıştır. Hristiyanlar yıllar boyunca bu durumu hazmedememiş 19. yüzyılda da Osmanlı Devleti'nin kötüye giden durumuyla birlikte bu hissiyat körüklenmiş caminin kiliseye çevrilmesi için propagandalar başlatmışlardır. Rus ajanları, Ortodoks Osmanlı halkına, Çar'ın İstanbul'u Yunanlılar'a kazandırmak için silaha sarıldığını yayması, Bulgaristan Krallığı'nın millî marşına "Ayasofya'ya yürü" ibaresinin konulması, Ayasofya'nın kilise tarzında resimlerinin basılması bunlardan sadece birkaçıdır. Özellikle 1918 ve 1919 yıllarında birer ihtilal örgütü gibi çalıştıkları ve bütün Rum faaliyetlerini organize ettikleri görülür.³⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanıyla birlikte özellikle Amerika ve Avrupa basınında gazete ve dergilerdeki haberlerde Ayasofya'nın kilise kimliğine vurgu yapılarak Bizans eseri olduğuna dikkat çekilip kiliseye dönüştürülmesi talepleri dile getirilir. Amerika'da "Boston Bizans Araştırmaları Enstitüsü" kurularak Ayasofya'daki mozaiklerin üstünün açılması için Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinden izin alır ve 1931'deki çalışmalarla birlikte cami ibadete kapatılır.³¹

²⁹ Ayasofya'nın geçirdiği onarımlarla ilgili detaylı bilgi için bk.: Hasan Fırat Diker, **Belgeler Işığında Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi SBE, İstanbul 2010.

³⁰ Akgündüz, **Kiliseden Müzeye...**, 382.

³¹ Aslan, **Ayasofya Efsaneleri**, 59.

Ayasofya 24 Ekim 1934'te Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlanarak yanındaki medrese de herhangi bir sebep gösterilmeksizin yıktırılmıştır. Ayasofya içerisindeki eşyalar levhalar ve halılar da kaldırılarak bir kısmı çeşitli camilere nakledilmiş bir kısmı depo kısmına kaldırılmıştır. Müze hâline geldikten sonra 8 Ağustos 1980 de hünkâr mahfili kısmı ibadete açılmış aynı yıl 14 Eylül'de yenileme gerekçesiyle tekrar kapatılmıştır. 10 Şubat 1991 tarihinde kısmen de olsa cami olarak hizmet vermeye başlamıştır.³²

Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi için 2000'li yıllarda hukukî girişimler başlatılmıştır. Bakanlar Kurulu 1934 tarihli kararının iptali istemiyle 2005'te Danıştay 10. Dairesinde açılan dava üç yıl sürdü ve 2008'de reddedildi. Bu karar üzerine yapılan temyiz başvurusuyla aynı karar Danıştay İdari Dava Kurulu tarafından 2012'de onandı. Fakat karar, 2013 yılında yapılan karar düzeltme istemiyle 2015'de tekrar reddedildi. Danıştay 10. Dairesi'nde 2016 yılında yeniden açılan dava 2 Temmuz 2020'de sonuçlandı. Bu kez Danıştay 24 Kasım 1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararını iptal ederek tarihî bir karar (nu. 2020/2595) vermiş oldu. Böylelikle Ayasofya'nın müzeden camiye çevilmesinin yolu açıldı. Bunun ardından kısa bir süre sonra 10 Temmuz 2020 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Ayasofya'nın Diyanet İşleri Başkanlığına devredilerek ibadete açılması kararlaştırıldı. Böylece Ayasofya müzeye dönüştürülmesinden seksen altı yıl sonra 24 Temmuz 2020 tarihinde cuma namazının ardından Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi adıyla yeniden ibadete açıldı.³³

9. AYASOFYA HAKKINDA YAZILAN BAZI ESERLER

İmparatorlukların göz bebeği Ayasofya mimari, dinî ve siyasi öneminin yanı sıra edebî sahada da etkili olmuş fetihten önce ve sonra etrafında birçok efsane teşekkül etmiştir. Bu efsanelerin aslı Bizans *patria* metinlerine dayanır. Yunanca ve Rumca olan bu metinler fetihten sonra şehrin Türkleştirilmesi politikasından doğal olarak etkilenmiş ve dönemin yazarlarının risalelerinde ve tarih kitaplarında tercüme edilmek suretiyle yerini almıştır.

Dönemin kaynakları Bizans'tan kalan bu efsane metinlerinin Türkçeye aktarılmasını genellikle şu şekilde ifade ederler: Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra şehri çok beğendi, bütün kitapları bir araya toplattı ardından Rum'dan ve Frengistan'dan tarih bilenleri toplatıp

³² Eyice, "Ayasofya", 206-210.

³³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayasofya> (E.T: 12.2021).

İstanbul’u ve Ayasofya’yı kimin bina ettiğini, şehirde kimlerin hüküm sürdüğünü öğrenmek istedi.³⁴

Ayasofya efsanelerinin başlıca değişmez temaları İstanbul’un ve Ayasofya’nın kuruluşundan başlayıp -bu kuruluşun bazı efsanelerde Hz. Âdem’e kadar dayandırıldığı olur- I.Konstantinos ve II. Konstantinos zamanında yapılan I. Ayasofya’ya ardından II. Ayasofya’nın yıkımıyla neticelenen Nika İsyanı’na kısaca değinip hususiyetle Justinianus Dönemi’nde yapılan III. Ayasofya’nın inşası, mimarları, süslemeleri, maliyetleri, yapım sırasında yaşanan zorlukları ayrıntılı denebilecek şekilde anlatımıdır. Zamanla bazı efsaneler girmiş yahut bazıları ihmal edilerek ortaya geniş bir literatür çıkmıştır.

15. yüzyılın ortalarında yazılan Yazıcıoğlu Ahmed Bican’ın *Dürr-i Mekkûn*³⁵ eserinde İstanbul ve Ayasofya ile ilgili çeşitli efsanelere yer verilmiştir. Fetihden hemen sonra yazıldığı için Türk edebiyatında İstanbul ve Ayasofya ile ilgili ortaya çıkan efsanelere de kaynaklık ettiği söylenebilir. Nitekim Stefanos Yerasimos, *Dürr-i Mekkûn* için sonradan Konstantiniye ile ilgili “Türk efsanesini oluşturacak olan çeşitli unsurların bir araya getirildiği potadır.”³⁶ ifadesini kullanılır. Yine *Anonim Tevârih-i Âlî Osman*’ da da “Fî Beyân-ı Kostantiniye min Evvelihî ve Ahirihî” başlığı altında İstanbul ve Ayasofya ile ilgili efsanelere yer verilmiştir.³⁷

16. yüzyılda Hoca Saadettin Efendi’nin *Tacü’t-Tevârih*’inde İstanbul’un kuruluşunu ve Ayasofya’nın yapılışını “Bu Şehri Kuranları ve Orada Bulunan Büyük Mabedi Tanıtır” başlığı altında anlatır.³⁸ Yine aynı yüzyılda yaşamış ünlü Osmanlı tarihçisi Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi *Kühû’l Ahbâr* adlı eserinde bize tarihî bilgilerin yanı sıra Ayasofya ve İstanbul ile ilgili efsaneleri de anlatmıştır. Ferhat Aslan bu hususta “Gelibolulu Mustafa Âlî, Ayasofya ile ilgili bilgi verirken Ayasofya’nın tarihi konusunda kendi devrine kadar ulaşılabilen efsaneleri de bir araya toplamıştır.” ifadesini kullanır.³⁹

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bk.: *Anonim Tevârih-i Al-i Osman*, nşr. Friedrich Giese, (haz. Nihat Azamat), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1992, 26-27; Stefanos Yerasimos, *Türk Metinlerinde Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, 8.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bk.: Yazıcıoğlu Ahmed Bican, *Dürr-i Mekkûn Saklı İnciler*, çev. Necdet Sakaoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, 78-79.

³⁶ Yerasimos, *Türk Metinlerinde...*, 62.

³⁷ Efsane için bk.: *Anonim Tevârih-i Al-i Osman*, nşr. Friedrich Giese, (haz. Nihat Azamat), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1992, 78-111.

³⁸ Efsane için bk.: Hoca Saadettin Efendi, *Tacü’t-Tevârih*, C.II, (sad. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, 295-310.

³⁹ Aslan, *Ayasofya Efsaneleri*, 100.

17. yüzyılda *Solak-zâde Tarihi* ve İstanbul'u anlatan Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*'nin⁴⁰ ilk cildi de Ayasofya ve İstanbul ile ilgili birçok efsaneyi barındıran başlıca eserlerdir.

Elbette bunların dışında daha birçok tarihî kaynakta da Ayasofya ile ilgili efsanelere değinilmiştir. Önceki çalışmaların tekrarı olacağı düşüncesiyle burada bu kadarını vermekle yetiniyoruz.

Son dönemlerde ise İstanbul ve Ayasofya ile ilgili Stefanos Yerasimos'un *Türk Metinlerinde Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, Arif Müfid Mansel'in A. A. Vasiliev'den çevirdiği *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Ahmed Akgündüz'ün *Üç Devirde Bir Mabed: Ayasofya* ve yoğun talep üzerine eserin kendi ifadesiyle "hülasası" mahiyetinde çıkardıkları *Kiliseden Müzeye Ayasofya Camii* adlı eserlerle birlikte Semavi Eyice'nin *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'ndeki "Ayasofya" maddesi ve *Ayasofya 1*, *Ayasofya 2*, *Ayasofya 3*, adlı kitapları Ferhat Aslan'ın *Ayasofya Efsaneleri* ve Hasan Fırat Diker'in *Belgeler Işığında Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar* adlı doktora tezleri önemli çalışmalar içerisinde yer alır. Ayşegül Muhcu'nun *Ali El-Arabî İlyas'ın Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya*, Süleyman Dumanoglu'nun *Târih-i Ayasofya ve Feth-i Kostantiniye*, Hüseyin Sarı'nın *Osmanlı Müelliflerinin Kaleminden Ayasofya'nın İnşası* adlı yüksek lisans tezleri de yine Ayasofya ile ilgili efsaneleri ve katalog numaralarını bulundurmaları bakımından önemlidir. Ayrıca Mehmet Sait Çalka tarafından yazılan *Fethin Rüyası-Osmanlı Şiirinde-Ayasofya* adlı eserde Osmanlı şairlerinin kaleminden Ayasofya anlatılmıştır. Bu eser Ayasofya ile ilgili yazılan en güncel çalışmalardan biri olması sebebiyle de mühimdir.

Bu eserlerin dışında yurt içi ve yurt dışı birçok kütüphanede İstanbul ve Ayasofya efsanelerini anlatan yazma eserler, risaleler de mevcuttur. Fetih sonrasında Yunanca, Rumca ve Farsçadan tercüme edilen eserler tarihî birtakım gerçekliklere dayanmakla beraber zamanla efsaneleşerek tekrar edilegelmiştir. Bu risalelerin bilinen en eski nüshası Derviş Şemseddin-i Karamanî (Harabâtî)'ye aittir. Ayasofya hakkında yazılan diğer efsane metinlerinin yerleri ve nüsha numaraları ise şu şekildedir:

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bk.: Evliya Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.I. haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2003; Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zilli, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Orhan Şaik Gökyay, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu – Dizini 1. Kitap, YKY, İstanbul 1996.

9.1. Târîh-i Beyân-ı Binâ-i Ayasofya-i Kebîr: 1477’de Dervîş Şemseddin-i Karamanî tarafından, ilk önce Farsçaya ardından Türkçeye tercüme edilmiştir. Eser Süleymaniye Kütüphanesi, nu.818. de kayıtlıdır.⁴¹

9.2. Târîh-i Ayasofya (Kitâb-ı Binâ-yı Ayasofya): 1479’da Münecim Yusuf bin Mûsâ bin Mûsâ el-Balıkesrî tarafından tercüme edilmek suretiyle yazılmıştır. Dervîş Şemseddin’in eserinin ardından Fatih Sultan Mehmed zamanında Türkçe olarak yazılmış bir diğer eser olan *Târîh-i Ayasofya* diğer risaleler arasında en kısa ve özlü olanıdır. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nu. 2057’de yer almaktadır.⁴²

9.3. Tevârih ve Letâif-i Binâ-yı Ayasofya: 1480 yılında Rumcadan Farsçaya tercüme edilen eser Dervîş Şemseddin’e izafe edilir. Risale Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nu. 3336/1’da kayıtlıdır.⁴³

9.4. Târîh-i Kal’a-ı İstanbul ve Ma’bed-i Câmi-i Ayasofya: 1541 yılında Koca Nişancı Reisülküttap Celâlzâde Mustafa Çelebi tarafından yazılmıştır. İçerik olarak diğer Ayasofya risaleleriyle benzer olmakla beraber konuların ayrıntılı ve başlıklar altında sınıflandırması bakımından diğer yazmalardan ayrılır. Bir nüshası İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Yazmaları, nu. 0138’da kayıtlıdır.⁴⁴

9.5. Tevârih-i İbtidâ-i Şehr-i İstanbul: Eser Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’nde 1562-1563 yıllarında Ali Arabî el-İlyas tarafından Sadrazam Semiz Ali Paşa’ya sunulmuştur. Bu eser yüksek lisans tezi olarak Ayşegül Muhcu tarafından ulaşılabilen nüshalar karşılaştırılmak suretiyle incelenmiştir. Eserin bir nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nu. 1803/4’da kayıtlıdır.⁴⁵

9.6. Der Beyân-ı Binâ-yı Ayasofya: Hayâlî-zâde İbrahim tarafından yazılan risalenin, I. Ahmed devrinden önce Farsça bir risaleden tercüme edilerek oluşturulduğu tahmin edilmektedir.⁴⁶

⁴¹ Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 5.

⁴² Aslan, **Ayasofya Efsaneleri**, 85.

⁴³ Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 15.

⁴⁴ Aslan, **Ayasofya Efsaneleri**, 86-88.

⁴⁵ Ayşegül Muhcu, **Ali El-Arabî İlyas’ın Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul Ve Binâ-yı Ayasofya Adlı Eseri** (Tahlil ve Metin) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul 2019.

⁴⁶ Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 16.

9.7. Risale-i Mergûbe: Azmizâde Mustafa Efendi tarafından tercüme edilen risale, Hayâlî-zâde İbrahim Efendi'nin tercüme etmiş olduğu eserin ekinde bulunmaktadır.⁴⁷ Eser Hayâlî-zâde İbrahim Efendi'nin tercüme etmiş olduğu Farsça eserin, Azmi-zâde Mustafa Efendi tarafından yapılmış tercümesidir.⁴⁸

9.8. Menâkıb-ı Ayasofya ve Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Veli ve Süleyman Divanı: Bu eser Abdülkayyum adlı bir zat tarafından Farsça bir risaleden tercüme edilmek suretiyle yazılmıştır. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Koleksiyonunda, 2187 numarada kayıtlı bir mecmuanın içerisinde yer almaktadır.⁴⁹

9.9. Ali Kuşçu'ya Atfedilen Ayasofya Risalesi: Fatih devrinde yaşamış ünlü astronom ve matematikçi Ali Kuşçu'ya atfedilen Farsça bir risaledir. 888/1483-84'te yazılmıştır. Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. Orient. 8. 821 numarada bir Osmanlı tarihi kitabına zeyl olarak kayıtlıdır.⁵⁰

9.10. Kitâb-ı Zikr-i Kal'a-i Kostantiniye ve Binâ-i Ayasofya fi't-Tevârih: Ahmed bin Ahmed el-Münşiyü'l-Ceylânî tarafından Rumcadan Farsçaya tercüme edilmek suretiyle yazılmıştır. Eser Sultan II. Bayezid adına 1500 yılında tercüme edilmiştir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nu.3024'de yer almaktadır.⁵¹

9.11. Târîh-i Kal'a-ı İstanbul ve Mabed-i Cami-i Ayasofya: Reisülküttap Celal-zâde Mustafa Efendi tarafından Farsçadan tercüme edilmiş olduğu kayıtlıysa da eserin kendisine ait olduğu şüphelidir.⁵²

9.12. Heyet-i Sâbika-i Kostantiniye: İstanbul tarihi ve İstanbul'da bulunan birkaç tarihî eser hakkında bilgiler ihtiva eden muhtasar bir eserdir. Asıl nüshası Rum Patriği Kostandiyos tarafından hazırlanmış Yorgaki Efendi tarafından icmalen Türkçeye tercüme edilmiştir. Ayasofya'nın, yapılışından Sultan Abdülmecid'in onarımlarına kadar geçen kısa tarihine yer verir.

⁴⁷ Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 16.

⁴⁸ Aslan, **Ayasofya Efsaneleri**, 93.

⁴⁹ Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 16; Aslan, **Ayasofya Efsaneleri**, 93.

⁵⁰ Akgündüz vd., **Kilisen Müzeye...**, 17.

⁵¹ Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 16.

⁵² Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 16.

9.13. Târîh-i Ayasofya: Aleksander Kostantinidi tarafından yazılır. 1868’de Ceride-i Havadis Matbaası’nda basılan eser 15 sayfadır.⁵³

9.14. Feth-i Kostantiniye ve Tarif-i Ayasofya: Hüseyin Galib Bey tarafından telif edilen eser, taş baskı usulüyle 1308 yılında İstanbul’da 63 sayfa hâlinde basılmıştır.

9.15. Kostantiniyye Kal’ası: Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi ASL 302 numarada kayıtlıdır. Arapçadan tercüme edilmek suretiyle oluşturulan yazma eserin mütercimi belli değildir.

⁵³ Akgündüz vd., **Kiliseden Müzeye...**, 16.

BİRİNCİ BÖLÜM

DERVİŞ ŞEMSEDDİN-İ KARAMANÎ VE EYYÛB-ZÂDE’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. DERVİŞ ŞEMSEDDİN-İ KARAMANÎ (HARABÂTÎ)’NİN HAYATI VE *TÂRİH-İ AYASOFYA*’SI

Giriş Bölümü’nde ifade edildiği üzere *Târîh-i Binâ-ı Ayasofya-ı Kebîr*⁵⁴ adlı eser 1477’de Derviş Şemseddin-i Karamanî tarafından Farsçadan Türkçeye tercüme olunmuştur. Eserin Farsça nüshası *Târîh-i Ayasofya* adıyla Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye koleksiyonunda numara 3025’de kayıtlıdır. Derviş Şemseddin-i Karamanî eserinde:

[1b] ...Bu kavâidün tevki’i oldur ki der-eyyâm-ı Sultân-ı Ôâlem ve hulâşa-i benî Âdem hâkan-ı cihân fersân-ı âl-i ÔOsmân es-sultân ibnü’s-sultân Sultân Mehmed bin Murâd Han hullid-Allâhu mulkehû ve ebbede devletuhû zamânında tafşîl-i Cezîre-i Heft Cebel ki ma’rûfdur be-çalÔa-i Kostañtin-i Rûmî dilince feylesofân-ı mâziye vaktini harc idüp târîhin bî-kuşûr derc itmişlerdür. [2a] Eyle olsa tâliblere emel-i vâzîh olup pâdişâh-ı cihân-penâha tuhfetü’l-fakîr armağan olmağ-çün Dervîş Şemse’d-dîn-i Karamanî Farsî diliyle ki pâdişâh-ı Ôâlim ü Ôâdil aña râgîb idi terceme kıldı ve lisân-ı Farsda ve Arabda ve Türkîde kâdir-i fesâhatle ve Ôibâretle Türkîye döndürdi.⁵⁵

diyerek eserin Fatih Sultan Mehmed zamanında Rum dilinden Farsçaya ardından Türkçeye tercüme edilmek suretiyle yazıldığını ifade etmiştir. Bu kayıttan mütercim Fatih Sultan Mehmed Dönemi’nde yaşadığı, Rumca, Farsça ve Arapça dillerini bildiği padişahın iltifatına mazhar olduğu aşîkârdır. Bunun dışında eserde Derviş Şemseddin-i Karamanî’nin hayatını aydınlatacak tespit edebildiğimiz herhangi bilgi yoktur.

1.2. EYYÛB-ZÂDE VE KOSTANTİNİYYE KAL’ASI

1.2.1. Hayatı

17. yüzyılın ikinci yarısında Sultan VI. Mehmed’in saltanatı zamanında tercüme edildiği hatime kaydından anlaşılan *Kostantiniye Kal’ası* adlı risalede mütercim kendisini Eyyûb-zâde olarak tanıtmaktadır:

Pesendim hâkîkat üzre olmağın haylî mesâlihîm var iken bu tuhfeyi yazmağı ihtiyâr edüp bir iki günde tahrîr edüp yâdigâr kıdum ki mütâlaÔa

⁵⁴ Derviş Şemseddin-i Karamanî, *Tarih-i Beyan-ı Bina-i Ayasofya-i Kebir*, Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, nu. 0818.

⁵⁵ Aslan, *Ayasofya Efsaneleri*, 84.

eden cānān kātībū'l-fak[ī]r Eyyûb-zâde'ye dahı ha[y]r duŌā[yı] dirig eylemeye. Tahrîren fî 25 şehr-i Şevvālū'l-mükerrrem sene 1083 temmet.⁵⁶

Eserin tercüme olduğu kayıttan anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu nüshanın mütercimnin hattıyla olduğuna dair herhangi bir karine söz konusu değildir. Dönemin biyografik kaynakları incelendiğinde miladi 1673 yılında hayatta olan iki Eyyûb-zâde'den bahsedilir.⁵⁷ Fakat eldeki karineler ve yazarın İstanbullu olması söz konusu bu eserin mütercimnin Eyyûb-zâde Mehmed olduğu yönündedir. Hayatı hakkında bilinenler şu şekildedir:

İstanbul doğumludur. Eyyûb-zâde ismiyle tanınmıştır. İlim ve irfan ehli olan bu zat zamanın âlimlerine müidlik ve medreselerde müderrislik yapmıştır. 1105 (1694) yılında Çoban Çavuş Medreses'ne tayin olunmuşsa da 1106 (1695) Muharrem'inde aynı makama yanlışlıkla yeğeni tayin edildiğinden kendisi Hızır Çelebi Medresesine atanmıştır. Sonrasında Molla Kırımî ve Molla Gürânî Medreselerinde müderrislik yapmıştır. Ardından Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin vakıflarının başına getirilmiş ancak Edirne Vakası nedeniyle Feyzullah Efendi katledilmiş, kendisinin makamı ise Zeynî Çelebi Medresesi müderrisliğine indirilmiştir. 1116 (1705) yılında Ekmekçioğlu Medresesine, 1118 (1707) yılında ise İbrahim-i Cedîd Medresesine ve 1123 (1712) yılında Bayram Paşa Medresesi müderrisliğine atanmıştır. Ardından Üsküdar'daki Vâlîde Sultan Medresesine terfi etmiştir.

İlim adamı olmasının yanı sıra Nefes-zâde İsmail Efendi'den meşk ederek icazet almış ve devrin ünlü hattatları arasında yer almıştır. Kaynaklar tarih yazıcılığı yaptığından da bahseder. Eyyûb-zâde ayrıca okçuluk sanatıyla da ilgilenmiş, kabza alıp menzil rekoru kırarak menzil taşı diktirmiştir. 15 Cemâziyelâhir 1128 (6 Haziran 1716) tarihinde vefat eden Eyyûb-zâde, Edirnekapı dışındaki mezarlığa defnedilmiştir.⁵⁸

⁵⁶ Eyyûb-zâde Mehmed Efendi, **Kostantiniyye Kal'ası**, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi, Âgah Sırrı Levent Koleksiyonu, nu:303, 19^b.

⁵⁷ Diğer Eyyûb-zâde hakkında malumat şu şekildedir: **Alaşehirli Mehmed Eyyûb-zâde**: Alaşehirli Eyyûb-zâde'nin doğum tarihi belli olmayıp ölüm yılı 1696(1108) olarak kayıtlıdır. İlim tahsil etmesinin ardından İstanbul'a gelmiş ve hemşerisi Abdullah Efendi'nin hizmetlerinde bulunmuştur. Sonrasında ders verdiği medreseden azlolunmuş ardından Arakıyyeci Üveys Medrese'si ve Kusec Ali Bey Medreselerinde vazifelendirilmiştir. İlim ve irfan sahibi ve hoş sohbet bir zat olmasıyla bilinir. (Şeyhî Mehmed Efendi, **Vekâyi'u'l-Fuzelâ (Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli)**, C. III, haz. Ramazan Ekinci, (E-Kitap) Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2018, 2070).

⁵⁸ Şeyhî Mehmed Efendi, **Vekâyi'u'l-Fuzelâ**, 2642; Suyolcuzâde Mehmed Necîb, **Devhatü'l- Küttâb** (nşr. Kilisli Rıfat), İstanbul 1942, 132; Süleyman Saadettin Müstakim-zâde, **Tuhfe-i Hattâtîn** (nşr. İbnülemin Mahmud Kemal), İstanbul 1928, 394-395; Süleyman Kani İrtem, **Türk Kemankesleri**, İstanbul 1938, 141; İsmail Fazıl Ayanoglu, **Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi**, İstanbul 1974, 51; Muhittin Serin, "Eyyûbzâde Mehmed" **TDİA**, XII, İstanbul 1995, 34-35.

1.2.2. Kostantiniyye Kal'ası'nın Yazılış Sebebi

Mütercim sebep-i telif kısmında bazı büyük beldelerin ve kadim binaların hangi amaçla ve kim tarafından bina edildiğini bildirmekte çok faydalar olduğundan ve erbab-ı dilden bir zatın İstanbul'un ve Ayasofya'nın nasıl yapıldığını bildirmek için Fârisî lisanı üzere bir risale tertip ettiğinden bahsetmiştir. Ardından Anadolu halkının da faydalanması maksadıyla kendisinin bu kitabı Türkçeye tercüme ettiğini ve padişaha sunduğunu ifade etmiştir. Buna eserin sebep-i telif bölümünde şu şekilde işaret edilmiştir:

[...]ba'zı bilād-ı 'azîme ve mesâcid-i kadîme ne vechile bünyâd olunmuşdur ve kim dahı binâ etmişdür ma' lûm olmasında nice fevâ'id münderic olup aña binâ'en erbâb-ı dilden bir hüner-mend-i 'âlem şehr-i İslâmbol'uñ nice yapılduğın ve kim yapılduğın ve Ayasofya Câmî'inüñ ne keyfiyyet binâ oldıgun i' lām içün Fârisî lîsânı üzre bir risâle tertîb edüp el-hâletü hâzihî Rûm halkınuñ cümlesine fâ'idesi 'umûm üzre olsun deyü zebân-ı Türkîye tercüme kaşdolunup **devletlü pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretleriniñ riqâb-ı devlet intisâblarına ma' rûz olması mülâhazasına olunmuşdur.** Zihî şehriyâr-ı 'âlî **tebâreke hem-nâm-ı Aḥmed-i Muḥtâr** ki dîn-i İslâma revnaḡ-ı tâze ve bâḡ-ı devlete zînet-i bî-endâze vermişdür. [...] ⁵⁹

1.2.3. Eserin Tercüme Edildiği Tarih

Eyyûb-zâde Mehmed Efendi, *Kostantiniye Kal'ası* adlı tercümesini 25 Şevval 1083/13 Şubat 1673 yılında tamamladığını hâtîme bölümünde bildirmiştir: “Tahrîren fî 25 şehr-i Şevvâlü'l-mükerrem sene 1083 temmet.”⁶⁰

1.2.4. Eserin Muhtevası

Eyyûb-zâde'nin *Kostantiniye Kal'ası* eseri; gelenek üzere Besmele, Allah'a hamdele ve Hz. Peygamber (a.s)'e salvale ile başlamıştır. Ardından iki nazm ve sebep-i telif kısmı yer almaktadır. Mütercim sebep-i telif kısmında erbab-ı dilden bir zatın İstanbul'un ve Ayasofya'nın nasıl yapıldığını bildirmek için Fârisî lisanı üzere bir risale tertip ettiğinden bahsetmiş ardından kendisinin Anadolu halkının da faydalanması maksadıyla bu eseri Türkçeye tercüme ettiğini ifade etmiştir. Ardından Justinianus Dönemi'nde inşa edilen III. Ayasofya'nın yapılış süreci efsanelere dayanarak anlatılmıştır.

⁵⁹ Eyyûb-zâde Mehmed Efendi, *Kostantiniyye Kal'ası*, 19^b.

⁶⁰ Eyyûb-zâde Mehmed Efendi, *Kostantiniyye Kal'ası*, 2^{a-2^b}.

1.2.5. Eserin Bölümleri

1. Fasıl: Kostantiniyye Kal'ası'nın İnşası

Bu fasıl, Hz. Âdem'in yeryüzüne inmesinden beş bin iki yıl geçtikten sonra Vezendü adlı bir padişahın şark tarafından gelip Heft Cebel Ceziresi'ne hükümdar olması ve büyük bir kale inşa etmesiyle başlar. Vezendü'nün uzun vakit hükümrانlığının ardından neslinden on kişi daha tahta oturmuştur. Ardından Kostantin adlı padişah Vezendü'nün yaptırdığı kaleyi ele geçirmek için burayı kuşatır. Kalenin halkı direniş gösteremeyip Kostantin'e itaat eder. Kostantin bu memleketi çok beğendiğinden kendi memleketinden ferâgat edip buraya yerleşir. Ardından bu şehri ve kaleyi de imar eder. Birçok dükkân, hamam, kervansaray ve Yahya Peygamber Kilisesi de onun zamanında yapılmıştır. Fasıl Kostantin devrinden yüz seksen sene geçtikten sonra Üstünyanus adlı Hz. İsa dinine tabi adaletli bir padişahın şehre hükümdar olmasıyla son bulur.

2. Fasıl: Üstünyanus'un Tahta Çıkışı ve Ayasofya'nın İnşa Edilme Sebebi

Üstünyanus tahta çıktıktan sonra civar ülkelere bu haber ulaşır. Birçok memleketin padişahı kendisini tebrik etmek için çeşit çeşit hediyelerle gelirler. Padişah onları güzel bir şekilde ağırlar ve birkaç gün sonra ülkelerine uğurlar. Bir vakit sonra padişah halkının At Meydanı'nda toplanması için ferman buyurur. Fermana göre şehrin uluları ve ihtiyar âlimleri At Meydanı'na toplanıp birbirlerine din bahşederler. Padişahın bu emri üzerine meydanda toplanan halk arasında tartışma çıkar ve olay büyük bir isyana dönüşür. İsyanda beş bin kişi ölür. Üç bin kişi tutuklanarak Üstünyanus'un huzuruna getirilir. Allah'ın peygamberlerine ve kitaplarına inanmadıkları, ateşperest ve putperest oldukları gerekçesiyle padişah tarafından yakılarak cezalandırılırlar.

Üstünyanus şehre hâkim olduğunda Ayasofya'nın yerinde bir önceki Ayasofya binası duruyordu ki burası puta tapanların ibadet mahalliydi. Hükümdar burayı yıktırıp içerisindeki putları denize attırır. Ardından Üstünyanus vezirleri ve beyleri ile birlikte saadetle sarayına gidip büyük sohbetler eder.

Hükümdar bir gece rüyasında bir zat görür. Bu zat sarayın içerisini seyretmektedir. Üstünyanus "Sen kimsin ki korkmadan benim sarayıma bakarsın!" diye çıkışır. Bu zat kendisine "Eğer Hz. İsa dininin tüm dünya üzerinde egemen olmasını istiyorsan muazzam bir kilise inşa ettirmelisin ki bu kilise herkesin ibadethanesi olsun ve Hristiyanlık kuvvet

bulsun” dedikten sonra ortadan kaybolur. Üstünyanus uykudan uyandığında eşi benzeri bulunmayan bir bina inşa edeceğine yemin eder.

3. Fasil: Ayasofya Binası İçin Yapılan Müşâvere

Sabah olduğunda Üstünyanus memleketteki emir, vezir ve ilim adamlarını toplayarak onlara büyük bir ziyafet verir. Bu ziyafetin ardından hükümdar “Ey şehrimin uluları, hekimleri, mühendisleri! Benim ecdâdım olan sultanların her biri dünyada bir yadigâr bıraktı. Şimdi ben de isterim ki adımın kıyamete kadar hayır duası ile anılmasına vesile olacak bir kilise yaptırayım” der. Meclistekiler padişahın buyruğundan memnuniyet duyup “Ferman padişahımızındır” diyerek ona hayır dualar ederler.

4. Fasil: Ayasofya Binası İçin Etraftan Gelen Yardımlar

Arap, Acem, Frenk ve Hint diyarı ve bu diyarların hükümdarları Üstünyanus’un emri altındadır. Nitekim o dönemin kaidesine göre Kostantin neslinden olup İstanbul’a padişah olan hükümdara, civardaki sultanların itaat etmesi gerekirdi. Bunun sebebi, Hz. İsa’nın icazetiyle binanın inşa edilmesi ve “Her kim ki bu şehir ve kaleye hükümdar olursa etraftaki hükümdarlar onun emrine uysunlar.” şeklindeki vasiyeti idi. Bu yüzden diğer memleketler Üstünyanus’un hükmüne itaat ederek Ayasofya binasına yardım gönderirler. Ayasofya’nın inşaatında kullanılan mermer direklerin her birisi bir diyardan getirilir. Yeşil mermerler Ayaşuluk’da bulunan madenden beyaz mermerler Marmara adasından kırmızı mermerler Mihaliç’ten sarı mermerler Karaman’dan hurde nakışlı olanlar Arap diyarından kızıl ve yeşil renkli somaki direkler Habeşistan’dan getirilir.

Dönemin patriki, Medayin şehrinde Hz. İbrahim zamanında inşa edilmiş olan direkleri somaki mermerden yapılmış kilisenin harap vaziyette olduğunu haber verir. Bunun üzerine Üstünyanus o memleketin hükümdarına bir kilise inşa ettiklerini ve bu direkleri kilisenin yapımında kullanmak istediğini beyan eden bir mektup yazar. Medayin şehrinin hükümdarı bahsedilen direkleri ve beraberinde elli parça mermeri de Kostantin’e Ayasofya’nın yapımı için kullanılmak üzere gönderir. Sahih olanı şudur ki bu direkler aslında Habeşistan tarafında olan Aden şehrinde gelmiştir. Çeşitli renklerde olan mermerler ise birçok memlekette gönderilmiştir.

5. Fasil: Bu Fasil Eski Ayasofya Binasının Ne Amaçla Yıkıldığını Anlatır

Üstünyanus’un âdil ve âkil veziri Agniyanus iktisat ve matematik ilimlerinde mâhir bir kişi ve usta bir mimardır. Üstünyanus, Agniyanus’a “Önceki binayı tamamen yıkıp taşı

taş üstünde komayın ve yıkıntıları da başka bir yere taşıyın. Çünkü putperestlerin kilise kalıntıları bizim mübarek binamıza layık değildir” der. Agniyanus ustalarına emredip kiliseyi yerle yeksan ettirir ve zemini temizlettirir. Ardından kilisenin yapılacağı meydanın etrafında olan evleri de hane sahiplerinin gönülleri hoş edilmek suretiyle kilise arazisine katmak için çalışmalarda bulunur.

Rivayet şöyledir ki o bölgede Girâne adında dul bir hanım vardır. Kendisinin evine seksen lira kıymet verirler fakat satmaya razı olmaz. “Bin altın verseniz dahi benim gönlüm razı değildir” deyince vaziyet padişaha arz edilir. Padişah divan ehlinde birkaç kişiyi kendisiyle görüşmeye gönderdiyse de kimse kendisini ikna edemez. Ardından padişahın kendisi bizzat bu hanımın kapısına varınca Girâne Hâtun, yüzünü yere koyup dualar ederek padişaha kendisinin neyi varsa onun olduğunu, maksadının mal olmadığını söyler. Girâne Hâtun “Padişahın hayır için bir kilise bina ettirdiğini işittim. Bu hâkirenin ümidi şudur ki hediyemi kabul edip karşılığında para teklif etmeyesiniz. Bu şekilde Allah’ın yardımından ve nihayetsiz rahmetinden mahrum kalmayayım. Bir isteğim de şudur ki ben öldükten sonra beni bu ibadethaneye defnedin ki cehennem azabından kurtulayım” der. Üstünyanus, Girâne Hâtun’un ricasını kabul eder. Girâne Hâtun öldükten sonra mihrâbın sol tarafına defnolunur. Diğer ev sahiplerinin de gönülleri hoş edilmek suretiyle evleri kilisenin arsasına katılır.

6. Fasıl: Ayasofya’nın Kubbesinin Hızır’ın Yardımıyla Yapılması

Mimarbaşı Agniyanus, Ayasofya binasının planını çizmek üzere her biri işinin ehli yüz mühendis çağırır. Bir yere toplanıp kilisenin planını çizerler. Çizdikleri resim beğenilir ve kabul edilir.

O gün Üstünyanus’un fermanı üzere patrikler ve keşişler toplanır ve binanın temeli atılırken on bin koyun ile bin sığır kurban ederler ve üç kindnar altın sadaka verirler sonrasında ise dualar ederler. Ardından Üstünyanus kireç ve taş getirtip inşaatın temeline ilk taşı kendisi koyar. Daha sonra beraberinde toplanan kalabalığa şöyle bir konuşma yapar:

-Ey burda hazır olanlar! Sizler şâhid olun ki Hüda (a.c.) hakkı için ve Hz. İsa hakkı için eğer bu ibadethane benim elimle tamamlanırsa otuz bin altın gariplere, fakirlere sadaka vereceğim ve zindanda olan esirleri azâd edeceğim. Bu binanın yanına bir küçük kilise daha inşa edin. Duvarlarına peygamberlerin suretlerini çizin.

Rivayete göre saray kapısının önünde bulunan bina bu küçük kilisedir. Üstünyanus, her gün divan dağıldıktan sonra bu binadan yapım aşamasında olan Ayasofya’yı denetlerdi.

Çalışanlardan işini düzgün yapanlara ihsanda bulunur çeşit çeşit hediyeler takdim eder bu sebeple işçiler de daha gayretli çalışırlardı. Üstünyanus aynı zamanda bu mekândan kendi dairesine kadar kimsenin haberi olmadan gelebilmek maksadıyla tünel kazdırır.

Ayasofya'nın inşaatında çalışan her birisi zamanın filozoflarından olan yüz adet usta vardır ve beş bin heykeltıraş da binanın yapımında görev almaktadır. Toplam usta, mimar ve işçilerin sayısı ise on beş bin yüz kişidir. Başlarında vezir Agniyanus yer almaktadır.

Ayasofya'nın temeli doksan dokuz kolon üzerine konulmuştur ve bu kolonların tamamı od taşındandır. Her iki yapının ortasında taklar vardır. Aynı zamanda suyolları yapılmıştır ki bunlara yağmur yağdığında sular birikirdi. Kuyu ağızları Ayasofya Camii'nin içerisinde hâla mevcuttur. Ustaların tahminine göre on yıl yeryüzüne semadan yağmur yağmasa dahi bu kuyularda biriken sular o şehir halkının ihtiyacına yeterli gelirdi.

Ayasofya Camii'nin duvarları yükseldikten sonra mihrabın ve kubbenin nasıl yapılacağı hususunda karara varılamadı. Her usta kendince fikirlerini beyan etti fakat padişah hiçbirini beğenmedi. O gece padişah rüyasında, elinde altın bir levha yer alan Hızır'ı görür. Levhanın üzerinde bir kilisenin resmi vardır. Hızır elindeki resmi padişaha sunar ve “Ayasofya'nın resmi olan bu yadigârı al ve binayı buna göre tamamla” der. Padişah uykudan uyanınca Allah'a şükürler ve dualar eder. Sabahında vezirlerini ve beylerini toplayarak gördüğü rüyayı ibadethanenin isminin ve resminin Hak Teâla Hazretleri tarafından verilmesi müjdesini anlatır. Meğer mimarbaşı Agniyanus da aynı gece aynı rüyayı görmüş ve sabahında gördüğü resmi divan huzurunda kâğıda dökmüştür.

7. Fasil: Hazinesinin Bitişi

Ayasofya'nın kubbesi Hızır'ın gösterdiği resme göre Agniyanus'un çizdiği şekilde yapılır. Herkes bir işin ucundan tutar ve kubbeler tamamlanır. Ancak henüz binanın süslemeleri tamamlanmadan hazinede para bitiverir. Mimarlar ve mühendisler durumu padişaha arz ederler. Padişah her ne kadar kederlenmiş olsa da “İbadethaneyi Hak Teâla için bina ederim. Allah'ın izniyle dost ve düşman içinde eksik kalmaz” der.

8. Fasil: Hızır'ın Definenin Yerini İşaret Etmesi

Yedi gün sonra sabaha yakın bir vakitte Üstünyanus, rüyasında Hızır'ı namaz kılar bir vaziyette görür. Namazı bitirmesinin ardından kendisinin kim olduğunu padişaha âşikâr eder. Padişah kendisine hazinede para kalmadığı için müşkül durumda olduğunu söyler. Hızır padişahı teselli edip gün doğduğunda yanına birkaç güvenilir adamla söylediği yere

gitmesini ve oradaki hazineyi çıkararak ibadethaneye sarfetmesini ister. Uykudan uyanan Üstünyanus, Allah'a şükürler eder.

9. Fasil: Üstünyanus'un Hızır'ın İşaretiyle Defineyi Bulması

Padişah sabah olup uyanınca mimarbaşı Agniyanus'u, patriki ve birkaç adamını daha yanına alarak söylenen yere varır. Beraberce Hızır'ın söylediği kapıdan girip mermer direğin dibini kazar. Üzerinde büyük bir kilit asılmış demirden bir kapısı olan dehliz görürler. Padişah kendi eliyle bu kilidi kırar ve kapıyı açar. Altınla dolu yedi küp ile karşılaşırlar. Altınları yükleyip meydana götürürler. Padişah, emirlere ve vezirlere ziyafetler çekip fukaraya ise ihsanlar eder.

10. Fasil: Ayasofya'nın Kubbesinin Yapımı

Sıra Ayasofya'nın kubbesinin yapımına gelince mühendisler ittifak ederek kilisenin orta kubbesinin hafif olması gerektiğini beyan ederler. Bu kez birçok diyardan toprak getirerek tartarlar. Rodos'un toprağı diğer memleketlerin toprağından daha hafif gelir. Bunun üzerine Üstünyanus değerli birçok hediyeği Rodos hükümdarına göndermek üzere hazırlar. Beraberinde bir mektupla vaziyeti bildirmek ve tuğlaları yapmak için birkaç mimar gönderir. Rodos hükümdarı hediyeleri kabul ederek mimarların kendi ülkesinden Ayasofya için tuğla yapıp götürmesine izin verir. Mimarlar gece gündüz çalışıp tuğlaları tamamlayarak memleketlerine götürürler.

Tuğla meselesinin Rodos toprağıyla yapımının ardından bu kez mimarlar kireç ve harcın çok ince olması gerektiği bu şekilde daha sağlam olacağı kanaatine varırlar. Bunun üzerine başmimar Agniyanus çıkagelir ve tuğlaların büyük ve yassı olan yerlerinin ateşte yakıp inceltilmesi emrini verir. Ardından birkaç bitkiyi karıştırıp kaynatırlar. Suyunu süzüp bununla kireç ve harcı yaparlar. Tuğlalar böylece birbirine sağlam bir şekilde tutturulmuş tek bir taş gibi görünür. İlk başta Ayasofya'nın dört kemerini ardından bu kemerlerin kubbesini inşa ederler. Tuğlaların her birinin üzeri demirden gönderlerle kaplanır. Her on iki tuğlada bir yardımıyla kubbe ayakta durabilsin diye peygamberlerin kemiklerinden birer parça koyarlar. Azimle ve gayretle yapılan bu çalışma neticesinde Ayasofya tamamlanır. Kilitlenip üzerine altından bir alem koyarlar.

11. Fasil: Ayasofya'nın İç Süslemeleri

Dört köşeli taklar kubbenin eteğindedir ve süslemeleri halis gümüştedir. Diğer kubbelerin içi ve dışı altın yaldızla süslenmiştir. Binanın içerisine zincir ve halkalar ile

gümüş kandiller asılmıştır. Mermerlerin birçoğu başka memleketlerden getirtilmiştir. Müezzin mahfili önünde bir kubbe ve mihrabın sağ tarafında patrikin vaaz etmesi için bir mahfil yapılmıştır ki bu mahfilin direkleri gümüştedir. Zeminin tahtaları ve merdivenin basamakları da gümüş işlemedir. Mahfilin üzerine maliyeti altı bin dinar altından bir kubbe yapılmıştır. Bir direkten diğer direğe kadar çeşitli süslemelerle donatılmış altın tırabzanlar yapılmıştır. Kubbenin etrafı hakkâkler ve zerkârların yaptığı çiçekler ile bezenmiştir. Sol tarafta direkleri yeşil mermerden ve sertâcı billurdan yapılmış bir minber vardır. Ortasına büyük bir haç konulmuştur. Bir ucundan bir ucuna dek türlü mücevherle donatılmıştır. Pencerelelere sırmalı kumaşlar asılmış, mihrapta da Hazreti İsa aleyhisselamın altından yapılmış tasviri yer almaktadır. Bu tasvir gümüş bir haç üzerine konulmuştur. Hz. İsa'nın iki tarafında on iki havari ve altınla yazılmış on iki cild İncil vardır ki bunlar gümüş kürsü üzerine konulmuştur. Mihrabın iki tarafında yine altın işlemeli dört şamdan ve dört de billurdan şamdan vardır ki bunların ayakları da altından ve gümüştedir. Bunların üzerinde ise beyaz mumlar vardır. Ayasofya'nın temelini teşkil eden dört direğin ayakları da altındandır ve her birinin önünde içerisinde ud ve anberin yandığı gümüşten bir buhurdan vardır. Her bir şamdanın önünde birer kürsü vardır ki bu kürsülere on kişi sabah ve akşam İncil okuması için tayin olunmuştur. Ayasofya'nın üst ve alt katında her birisi altın, gümüş ve mücevherlerle süslü toplamda elli bin kandil asılıdır. Hz. Nuh aleyhisselam gemisinin tahtasından yapılan iki kanatlı kapı altınla süslenmiştir. Diğer kapıların yüzleri abanoz, gümüş ve pirinç gibi çeşitli tahtalarla kaplıdır. Toplamda üç yüz kapı ve üç yüz tak vardır.

12. Fasil: Tırabzanların Yapımı

Üstünyanus, Ayasofya'nın direklerini ve tırabzanlarını ham gümüşten yapmak ister. Bunun üzerine asrın âlimleri ve vezirleri biraraya gelerek Üstünyanus'a “Padişahım sizlere de malumdur ki bu devran baki değildir. Bu şehre sizden sonra kim bilir nasıl bir padişah gelir. Belki gayretsiz kötü bir kimse şehre hâkim olup kötü tabiatından ve paraya düşkünlüğünden bu makamda bulunan gümüş direkleri ve tırabzanları söküp harcayarak binanın harab olmasına sebep olur” dediler. Padişah nasıl yapmak gerektiğini sorunca Hint diyarından gelen bir mimar Hindistan'daki ustaların madenlerden, görünüşte altın ve gümüşten güzel, kıymette ise fazla maliyeti olmayan, bir harç yaptıklarını söyler. Padişah numunesini görmek isteyince usta; altın, bakır, kalay, demir gibi birçok madeni karıştırıp bunları kaynatır. Ardından bunları bir kalıba döker. Üzerine çeşitli madenlerin karışımından yaptığı dövülmüş madenleri saçar. Harcın kurummasının ardından üzerine cila sürer. Bu

şekliyle gayet parlak ve güzel görünen numuneyi padişah çok beğenir. Tüm tırabzanların bu tarz olmasını emreder.

13. Fasil: Ayasofya'nın Havuzları

Bir zaman sonra Kostantin'e bir ateşperest hâkim olur. Bahsedilen tırabzanları ve Ayasofya içerisinde bulunan altın ve gümüş cinsinden her ne varsa hepsini koparıp alır.

Ayasofya'nın dört köşesinde dört havuz bulunur. Bunlardan her gün süt, bal, üzüm şerbetleri ile tatlı su akar. Burayı ziyarete gelenler havzlardan içer, adak getirir, dua ederler. Baştanbaşa kırmızı mermerden olan bu yer haremın ortasında yer almaktadır, mermerler Yunan memleketlerinden getirilmiştir. O zamanlar etrafına sekiz tane servi ağacı dikilmiştir ve şadırvanın her kapısı üzerine bir kubbe yapılmış bu kubbelerin içerisine ise Hz. İsa ve on iki havarinin bulunduğu meclis çizilmiştir. Aynı zamanda burada Kostantin'den Üstünyanus'a kadarki padişahların suretleri de resmedilmiştir. Şadırvanın etrafında olan odalar ise keşişlerindir, İncil tefsirini okurlardı. Şadırvanın karşısında olan kapının iki tarafına iki büyük havz inşa edilmiştir. Bu havzın suyu şadırvandan gelmektedir. O dönemde halk, ikinci vakitlerinde bu büyük mekândaki havuzlarda yüzerdi.

14. Fasil: Büyük Ayasofya Camii'nin Tamamlandığı Fasil

Ayasofya'nın inşaatında binbir adam çalışmış ve binayı on altı sene dört ayda tamamlamışlardır. Üstünyanus şadırvan önünde kendisine bir divan kurdurur. O gün beş bin koyun, iki bin sığır, altı bin ceylan, üç bin kaz, beş bin tavuk kurban ederler. Yüz otuz üç müd buğday ve kilisenin tamamlanmasına adanan otuz kindnar altın da kurbanlarla birlikte keşişlere patriklere ve şehrin fukarasına sadaka olarak dağıtılır. O zamanın patriki ve üç bin keşiş ellerinde beyaz mumlar ile Üstünyanus'un huzuruna varıp “Mübarek ve kutlu olsun” derler. Üstünyanus divandaki vezirler ve emirlerle birlikte elele tutuşarak büyük kapıdan mihraba kadar yürürler. Üstünyanus “Allah'a şükürler olsun. Öyle mübarek ve güzel bir ibadethane inşa ettim ki Âdem zamanından şimdiye kadar yeryüzünde hiçbir hükümdara böylesi nasip olmuş değildir” der. Ardından patrik mahfile çıkar ve o gün akşam oluncaya kadar sohbetler edilir.

15. Fasil: Vakıfnamenin Yazılışı

Üstünyanus bir gün emir verip vezirlerini ve kâtiplerini çağırır. Binaanın masraflarından haberdar olmak ister. Onlar da “Gelen hediyeler dışında üç bin dört yüz kindnar altın harcanmıştır” derler. Ardından patrik çağırılıp ibadethanenin bir vakıfnamesinin

yazılmasının gerekli olduğunu söylenir. Bu yolla padişah Ayasofya’ya hizmet olsun diye birçok gelir kaynağını Ayasofya’ya bağlamış olur.

16. Fasıl: Üstünyanus’un Vefatı

Ayasofya’nın tamamlanmasının ardından bu ihtişamlı binanın haberi birçok memlekete erişir. Padişahlar çeşit çeşit hediyelerle bu ulu mabedi görmeye ve Üstünyanus’u ziyarete gelirler. Üstünyanus ise Allah’a şükürler edip sadakalar verir. “Dünya üzerinde böyle büyük bir hayır yapmak nasip olduğundan bugünden sonra artık ölsem de bana gam değildir. Ümidim şudur ki dünyaya böyle bir iz bıraktığım için beni ardım sıra hayırla yadedeler” der.

Altı ay sonra Üstünyanus hastalanır. Doktorların tüm gayretlerine rağmen hastalığın bir tedavisi bulunamaz. Sonrasında bu hastalığın padişahın ölümüne sebebiyet vereceği anlaşılır. Padişah ölümden ziyade kendi yerine tahta geçecek bir evladı olmadığı için üzülür. Ancak ağabeyinin Üstünyos adında bir oğlu vardır. Padişah cümle divan erkânını huzuruna toplayıp “Ey azizler, sizler de bilirsiniz Allah bana evlat nasip etmedi. Bizim öte konağa seferimiz ise yakındır. Çobansız koyun olmaz. Sizlerden ümidim şudur ki Üstünyos’u benim yerime tahta geçirip ona itaat edesiniz, böylelikle benim vasiyetimi yerine getiresiniz.” Ardından padişah divan halkına dışarı çıkması emrini verip Üstünyos’u yanına çağırır. Ona “Ey benim ciğerin köşesi, dünyanın hâli budur. Burdan hiç kimse murat almış değildir. Gözüm nuru, adalet ve doğruluktan ayrılma, haksız yere kimseyi rencide etme, olur olmazları kendine yakın eyleme, Hakkı koyup delalet yoluna gitme” diye öğütler verdikten sonra bir vasiyet olarak da kendi heykelini Ayasofya önüne bir at üzerine yaptırmasını ister. At üzerine yapılan kendi heykelinin bir eline elmas konmasını, bir elini de açık vaziyette tasvir ettirmesini ister. Padişah “Böylelikle seyredenler bilsinler ki ben bu dünyanın hükûmetini bir elmas gibi elimde tuttum ve şimdi ise elim boş dünyadan ayrılıyorum” der ve canını teslim eder. Üstünyos devletin hükümdarı olur ve halkı da ona itaat eder. Üstünyanus’un vasiyetini yerine getirirler.

1.2.6. Nüsha Tavsifi

Çalışmamıza esas olan yazma eser; *Kostantiniyye Kal’ası* adıyla Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi, Ağâh Sırrı Levend Koleksiyonu 303 numarada kayıtlıdır.

135x195 (110x180) mm ölçülerindeki eser toplamda 24 varaktır. Yazmanın 1^b-20^a arasında *Kostantiniyye Kal’ası* bulunurken 20^a-21^b arasında ise istihare namazı ve duasının

anlatıldığı fevâid kaydı yer almaktadır. Son üç varak birkaç sayısal hesaplama dışında boştur.

Kostantiniye Kal'ası adlı eser 15 satır hâlinde, siyah mürekkeple harekeli nesih yazı çeşidiyle yazılmış, rekabeli mensur bir eserdir. Fasıllar hâlinde yazılan metinde başlıklar kırmızı mürekkeple aynı yazı çeşidiyle fakat daha büyük yazılmıştır. “Ravî eydür ki, Hikâye böyledür ki” gibi rivayet geçişleri ve temmet kaydı da kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yine ayet-i kerîmeler ve özel isimlerin bazıları da kırmızı mürekkeple üstleri çizilerek belirtilmiştir. İçerisinde dördü sebep-i telif biri hâtîme bölümünde olmak üzere beş şiir mevcuttur. Şiirlerin dört tanesi Azmi-zâde Hâletî'ye aittir. Bunlardan biri Hz. Muhammed (a.s.)'e bir diğeri dört halifeye yazılmış naatlardan alınan dörder mısradan ibarettir. İkisi ise I. Ahmed ve III. Mehmed adına yazılan kasidelerden alınan dörder mısradır. Mütercim gerekli gördüğü yerlere sah kaydı düşmüştür.

İstihare duası ve namazının anlatıldığı kısmın tamamı siyah mürekkeple ve nesihle yazılmıştır. Arapça olarak yazılan istihare duası harekelenmiştir. Yazı çeşidi ve kalem farkından açıkça anlaşıldığı üzere istihare bölümü başkası tarafından yazılmıştır.

1.2.7. Eserin Dili ve Üslubu

Eski edebiyat nazariyesi ve belagat kitaplarında klasik Türk edebiyatı nesri “üslûb-ı sâde”, “üslûb-ı müzeyyen” ve “üslûb-ı âlî” olarak üç başlık altında tasnif edilmiştir.⁶¹ “Üslûb-ı sâde” dediğimiz kısmı da ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki Arapça-Farsça kelimelerin yok denecek kadar az olduğu, halk nesri denilebilecek türden olanlar; diğeri ise kısmen de olsa Arapça ve Farsça kelimelerin nüfuz ettiği fakat yine de dili sade olanlar.⁶²

Kostantiniye Kal'ası adlı eserin giriş bölümleri klasik edebiyat geleneğine uygun olarak tevhid, naat, dört halifeye övgü, sebep-i telif kısımlarından oluşmaktadır. Bu kısımda Arapça, Farsça kelime ve terkiplere yer verilmiş olup yer yer nazım parçaları da eklenmiştir. “Bu Muḳaddime Cezîre-i Heft Cebel Dinmekle Meşhûr Olan Ḳostantîniyye Ḳal'asının Binâsı Beyânındadır” başlığıyla beraber dil halk nesrine oldukça yaklaşmış tüm külfetlerinden sıyrılmıştır. Mütercim bunu eserinde “*Rûm halkınıñ cümlesine fâ'idesi*

⁶¹ M. Fatih Köksal, “Nesir ve Seci”, *Klasik Dönem Osmanlı Nesri*, Kriter Yayınları, İstanbul 2011, 16.

⁶² Köksal, *Klasik Dönem Osmanlı Nesri*, 17.

‘umûm üzre olsun deyü zebân-ı Türkî’ye tercüme kaşdolunup [...]” şeklinde ifade ederek maksadının halkın geneline fayda sağlamak olduğunu açıkça ifade etmiş bu yüzden de eserin devamını oldukça akıcı ve anlaşılır bir şekilde tercüme etmiştir. Metnin ilerleyen kısımlarında Arapça ve Farsça terkiplere zaman zaman yer verilmekle beraber bu ifadeler yazarın üslubunu güzelleştirmiş metnin akıcılığını ve sürükleyiciliğini arttırmıştır:

Ey benim ciger-güşem! İşte bu dün-ı gerdünuñ ahvâli budur. Bundan hiç kimesne murâd almış degildür eger pîr ve eger civân ve eger mîr ve eger gedâyân ve eger şehriyâr ve eger leşker-keşân. İmdi gözüm nûru ‘adl ü dâd üzre olup nâ-hak ve gayra müsteḥak bir kimesneyi rencide-ḥâṭır eyleme ve olur olmazları kendüñe muḳarreb edinme her lâf-ı güzafı zînet- merd kıyâs etme ve şeyṭân igvâsıyla râh-ı Ḥakḳı koyup ḍalâlet yolına gitme [...] ⁶³

Derviş Şemseddin-i Karamanî tarafından yazılan *Târîh-i Ayasofya* adlı Farsça eserin Eyyûb-zâde tarafından Türkçeye yapılan tercümesi olduğunu düşündüğümüz *Kostantiniyye Kal’ası* adlı eser çevrilirken yer yer eklemeler ve eksiltmeler yapılmıştır. *Kostantiniyye Kal’ası*’nda yer alan Azmi-zâde Hâletî’ye ait şiirler ve bir sahibi bilinmeyen şiir metni, *Târîh-i Ayasofya*’da bulunmamaktadır. Ancak metinde geçen tüm epizotlar aynıdır. Metne “nazm” başlığı altında toplamda beş adet manzume eklenmiştir. Bunların dördü Azmi-zâde Hâletî’nin Divan’ında yer almakta olup ilki Hazret-i Peygamber’e, ikincisi dört halifeye yazılmış naatlardan alınmış ikişer beyit, bir diğeri Sultan III. Mehmed’e mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan methiyeden alınmış iki beyit ve Sultan I. Ahmed’in tahta çıkışından bahseden bir de kıtadan oluşmaktadır. Ferağ kaydından hemen önce kime ait olduğunu bilmediğimiz bir nazm daha yer almaktadır. Bununla birlikte *Târîh-i Ayasofya*’da bulunan “Ayasofya mimarının cezalandırılması” efsanesi, *Kostantiniyye Kal’ası* adlı eserde bulunmamaktadır.

1.2.8. Eserin Tahkiye Metodu

Klasik Türk edebiyatı manzum ve mensur olay ağırlıklı eserlerinde asıl mevzu eserin neyi anlattığından ziyade nasıl anlattığı meselesidir. Yazarın bir konuyu nasıl anlatacağını belirleyen çeşitli etmenler vardır. ⁶⁴ Bunların başında metinde anlatıcının konumunu tayin eden bakış açısı gelmektedir. Geçmişten günümüze destan, efsane, masal, mesnevi, hikâye gibi anlatıma bağlı türlerde anlatıcı, siyasi, sosyal ve kültürel değişimlere göre farklı

⁶³ Eyyûb-zâde Mehmed Efendi, *Kostantiniyye Kal’ası*, 19^a-19^b.

⁶⁴ Emin Özdemir, *Yazınsal Türler*, Bilgi Yayınları, İstanbul 2002, 23.

konumlarda görülebilir. Metnin yazıldığı dönem sanatta ve edebiyatta olağanüstü eğilim ve esintilerin yaşandığı dönemdir.⁶⁵ Klasik edebiyatımızın manzum ve mensur tahkiye ağırlıklı eserlerinde genellikle hâkim/ilahi bakış açısı kullanılmıştır.⁶⁶ Nitekim gerek kahramanın iç ve dış dünyasına hâkim olabilmesi gerek herhangi bir zaman kısıncasına bağılı kalmak zorunda olmaması gibi anlatıcıya geniş anlatım olanakları sunması bu bakış açısının tercih edilmesinin önemli etkenlerindendir. Bu bakış açısında anlatıcı anlatının her yerinde sonsuz tasarruf hakkına sahiptir.⁶⁷

Bunların ışığında *Kostantiniyye Kal'ası* adlı eserimizde de hâkim bakış açısının kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu bakış açısında anlatıcının olayı tahkiye ederken kendini gizlemek zorunda olmayışı⁶⁸ eserde “Rivāyet-i aḥbār ve hikāyet-i aḥvāl-i rüzgār edenler; hikāye böyledür ki; rāvī bu minvāl rivāyet eder ki; rāvī bu yüzden rivāyet beyān eder ki” gibi bağlayış formelleriyle kendisini gösterir. Yazar aynı zamanda klasik anlatım metodu olan bağlayış formellerini her yeni olay halkasında tekrarlayarak olayların başlangıç ve bitiş bölümlerini tayin etmiş, dolayısıyla yeni bir olaya geçeceğini de haber vermiş olur. Mütercim aynı zamanda efsane metninde yer alan bazı kısımların farklı olabileceği ihtimali üzerinde de durmuş ve olaylara doğrudan müdahalede de bulunarak “kavl-i sahiḥ” ifadesiyle metni bir iç tenkite de tabi tutmuştur:

Ba‘zı rivāyetde göndermişlerdür(?) ki bu iki kubbenniñ tuğlası karnu(?) taşındandur ya‘nī ol [13^a] hafif taşdandur ki mücellidler ve külāḥ taḥunyalar isti‘māl ederler “Līkin **ṣaḥīḥü’l-kavl** budur ki Rodos toprağındandur.”⁶⁹

[...] **kavl-i ṣaḥīḥ** budur ki ol direkleri şehir-i ‘Aden Ḥabeş tarafından olmakdur ol reng-āmīz mermerler ki her taraftan onlar irsāl olunmuşdur eğer bir bir taḥrīr olunaydı bu muḥtaṣar risāle bir muṭavvel kitāb olaydı bākisi daḥı buña kıyās edüp fehm etmek gerekdür.⁷⁰

Mütercim aynı zamanda söylediklerinin bazılarını gerçeğe dayandırmak kaygısı da güderek İbnü’l Cevzî’nin kitabına atıfta dahi bulunmuştur:

Rāvī böyle ḥaber verir ki tercüme olunan risāle de bu tarīḳ ile yazılmışdur ve līkin İbnü’l-Cevzī Tārīḥ-i Düvel adlı kitābında böyle taḥrīr eylemişlerdür ki Ayaşofya lafzı ekserî nāsda böyle meşhūr olmuşdur. Ve līkin

⁶⁵ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012, 23.

⁶⁶ M. Akif Gözitok ve M. Emin Işık, **Hikāyet-i Duhter-i Şeyh Buseyrî**, Gece Kitaplığı, Ankara 2020, 46.

⁶⁷ Tekin, **Roman Sanatı**, 34.

⁶⁸ Tekin, **Roman Sanatı**, 34.

⁶⁹ Eyyûb-zāde Mehmed Efendi, **Kostantiniyye Kal’ası**, 13^a.

⁷⁰ Eyyûb-zāde Mehmed Efendi, **Kostantiniyye Kal’ası**, 6^a.

şahîhi Āfıasofıyadur elıfîñ fethasıyla ve sinledür. Ma‘ nâsı Mekketü’l-Ķuddüs demekdür.⁷¹

Efsane metni Hz. Âdem’in yeryüzüne inmesiyle başlamış, beş bin iki geçtikten sonra Vezendü adlı bir padişahın Heft Cebel olarak bilinen adada büyük bir kale yaptırmasıyla devam etmiştir. Ardından birçok tarihî olaya da kısaca değinmiştir. Çok geniş ve uzun yılları kapsayan bu anlatım biçimi efsane türünün genel özelliği olmakla birlikte hâkim bakış açısının anlatımdaki sınırsız tasarrufunun da bir neticesidir:

Rivāyet-i aḥbār ve hikāyet-i aḥvāl-i rūzgār edenler bu minvāl beyān-ı āsar ederler ki Ḥazret-i ‘Ādem ‘aleyhi’s-selām rûy-ı zemîne nüzûl etdikden soñra beş biñ iki yıl geçdikde Vezendü adlı bir pâdişāh şark tarafından gelüp Heft Cebel dinmekle meşhûr olup nām viren cezîrede bir ‘azîm ḳal‘a binā edüp mezkûr Vezendü ol [3^a] ḳal‘a nice zemān ḥükûmet edüp ve kendüden soñra neslinden on nefer kimesne dahı ḥükûmet etmişlerdür.⁷²

1.2.9. Ayasofya Efsaneleri

Efsaneler üzerine yapılan çalışmalar 19. yüzyılın ilk yarısına rastlar. Bu yüzyılda folklorun bağımsız bir bilim dalı olmasıyla halkbilimcilerin üzerinde durduğu kavramlardan biri de “efsane” olmuştur.⁷³ Efsane kavramını ilk tanımlayanlar arasında Grimm Kardeşler yer alır. Grimm Kardeşlerin yaptığı tarif şu şekildedir: “Efsane, gerçek veya hayalî muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir.” Grimm kardeşlerin yapmış olduğu tanım temelde üç özellik üzerine kuruludur. Tarihî olaya veya şahsa bağlı olma, coğrafi bir bölgeye bağlı olma, gerçek bir hikâyeye dayanma. Saim Sakaoğlu bir hikâyeye dayanma mevzuunu “Olaylar her ne kadar tabiatüstü varlıklarla işlenmiş olsa da anlatanın ve dinleyenin gerçek hikâyesine dayanıyormuş gibi itibar edilir” şeklinde açıklar.⁷⁴ Masallardan farkı da aslında bu inandırıcılık vasfıdır. Bir başka özelliği de konuşma diliyle herhangi bir üslup kaygısı gütmeden hazır kalıplar barındırmayan kısa bir anlatım türü oluşudur.⁷⁵

Efsanelerin teşekkülü meselesini de halk bilimi çalışmalarının önde gelen araştırmacılarından olan Saim Sakaoğlu, R. Rosieres ve M. Benigni gibi araştırmacıların ileri sürdüğü kurallar çerçevesinde üç başlık altında toplar:

⁷¹ Eyyûb-zâde Mehmed Efendi, **Kostantiniyye Kal’ası**, 10^b.

⁷² Eyyûb-zâde Mehmed Efendi, **Kostantiniyye Kal’ası**, 3^a.

⁷³ Aslan, **Ayasofya Efsaneleri**, 62.

⁷⁴ Saim Sakaoğlu, **Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980, 3.

⁷⁵ Pertev Naili Boratav, **Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969, 107.

1. Menşelerle ilgili kural: Aynı akli kapasiteye sahip olan bütün milletlerde hayal gücü aynı şekilde tezahür eder. Böylece benzer efsanelerin ortaya çıkışına sebebiyet verir.
2. Birinin yerine diğerinin geçmesi kuralı: Bir kahramanın hatırası zayıfladıkça onun şerefine ortaya çıkmış olan efsane bu kahramanı terk eder ve daha meşhur birine mal olur.
3. Adapte olma kuralı: Çevre değiştiren her efsane yeni çevrenin sosyal ve etnografik şartlarına kendisini adapte eder.⁷⁶

Efsanelerin nasıl teşekkül ettiğini anlayabilmek için öncelikle onların kökenlerine inmek gerektiğinden bahseden Metin Ergun, bu kökleri şöyle sıralar:

1. Mitolojik kökler
2. Tarihî kökler
3. Dinî kökler
4. Hayalî, fantastik kökler.

Her efsane aynı süreçlerden geçmediği gibi bu köklerin hepsi de her efsanede görülmez. Aynı zamanda bir efsanede birden fazla kök de bulunabilir. Örneğin tarihî kökün hâkim olduğu bir efsanede dinî, mitolojik veya hayalî kökler de bulunabilir.⁷⁷

Buradan yola çıkarak *Kostantiniyye Kal'ası* adlı risalenin içerisindeki efsanelerden bahsedecek olursak bu efsanelerin daha çok tarihî ve dinî köklere dayandığını söyleyebiliriz. Nitekim metindeki efsaneler Justinianus Dönemi'nde inşa edilen Ayasofya Kilisesi etrafında şekillenmektedir. Ayasofya'nın kendi döneminde inşa edilen en büyük ve görkemli kilise oluşuyla dinî kökene dayandığını da söyleyebiliriz. Ayrıca İstanbul'un fethiyle birlikte camiye dönüştürülmesi neticesinde halkın muhayyilesi katkısıyla etrafında dinî efsaneler şekillenmeye devam etmiştir.

Eserin içerisindeki efsaneleri Ferhat Aslan'ın *Ayasofya Efsaneleri* kitabındaki tasniften de faydalanarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

⁷⁶ Sakaoğlu, *Anadolu-Türk Efsanelerinde...*, 7.

⁷⁷ Aslan, *Ayasofya Efsaneleri*, 67.

1. Justinianus'un Ayasofya'nın Yapımını Telkin Eden Rüyası
2. Ayasofya'nın İnşa Sahasının İstimlak Edilmesi ve Girane Hatun Vakı'ası
3. Hızır'ın Ayasofya'nın İsmi ve Planını Vermesi
4. Ayasofya'nın Temelindeki Dehlizler
5. Justinianus'un Rüyasında Hızır'ın Defineye İşaret Etmesi
6. Ayasofya İnşası İçin Gönderilen İlahi Hazine
7. Ayasofya'nın Kubbesinde Yer Alan Peygamber Kemikleri
8. Nuh Peygamber'in Gemisinin Tahtasından Yapılan Kapı
9. İmparatorun Tırabzanları Gümüştan Yapma İsteği
10. Ayasofya'nın Açılışı

Ayasofya etrafında teşekkül eden efsaneler hem Bizans-Hristiyan kültüründen hem de Türk-İslam kültüründen kaynaklanır.⁷⁸ Stefanos Yerasimos, *Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri* kitabında Ayasofya efsanelerinin kaynakları üzerinde dururken temel kaynak olarak *Ayasofya Adlı Tanrı'ya Adanmış Büyük Kilisenin Yapılma Öyküsü* başlıklı metin üzerinde durmuştur. Bu Bizans patriyası daha II. Mehmed hayattayken Farsçaya ve Türkçeye çevrilmiş sonrasında ortaya çıkan efsane metinlerinin ise yol göstericisi olmuştur. Yunanca yazılmış olan bu eser önce Derviş Şemseddin tarafından Farsçaya tercüme edilmiş olan *Târîh-i Ayasofya* adlı eserdir.⁷⁹ Bu eser *Kostantiniyye Kal'ası* adlı metnin de esasını teşkil etmektedir. Çeviri, kelimesi kelimesine yapılan bir çeviri olmayıp Müslüman halkın anlamayacağı yahut tehlikeli görülen bölümler çıkartılıp dönemin edebiyat kurallarına uydurularak yazılmıştır.⁸⁰ Bahsi geçen Bizans patriyasını 1479'da Balıkesirli Yusuf bin Musa tarafından özet şeklinde bir tercümesi daha yapılmıştır.⁸¹

Kostantiniyye Kal'ası adlı eserde yer alan efsanelerin tamamı Ayasofya'nın yapımıyla ilgili süreçleri konu edinen efsanelerdir. Bahsi geçen Ayasofya ise Bizans İmparatoru I. Justinianus'un döneminde yapılan III. Ayasofya'dır. Efsaneler, Bizans Dönemi'ni konu almakla birlikte Türk-İslam kültüründen de beslenmiştir.

⁷⁸ Ayasofya efsaneleri ve kaynakları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk: Ferhat Aslan, **Ayasofya Efsaneleri** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2009.

⁷⁹ Aslan, **Ayasofya Efsaneleri**, 84.

⁸⁰ Yerasimos, **Türk Metinlerinde...**, 121.

⁸¹ Yerasimos, **Türk Metinlerinde...**, 118.

İKİNCİ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

2.1. METNİN HAZIRLANIŞI VE METNİN KURULMASINDA TAKİP EDİLEN YOL

Derviş Şemseddin-i Karamanî'nin *Tārīh-i Ayasofya* adlı Farsça eserin Türkçe tercümelerinden biri olan *Kostantinye Kal'ası*'nın bilinen yegâne nüshası Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi, Agâh Sırrı Levent Koleksiyonu 303 numarada kayıtlıdır. Bu metnin tez konusu olarak belirlenmesinden sonra Atatürk Üniversitesi Kütüphanesindeki yazma eserin dijital ortama aktarılmış görüntüleri temin edildi ve metin transkribe edildi. Metnin transkripsiyonunda Times New Roman yazı tipi kullanıldı. Transkribe metin oluşturulurken noktalama işaretleriyle beraber büyük-küçük harf kullanımına dikkat edildi. Metin içinde geçen ayet iktibaslarına ve alıntı yapılan şiirlerin kime ait olduğuna dipnotta yer verildi.

1. Nüsha genel olarak itinalı bir şekilde kaleme alınmıştır. Bununla birlikte unutulmuş bazı harf, ek ve sözcükler [] işareti ile tamamlanmıştır.
2. “ile”, “içün” edatları ile “idi”, “imiş” gibi fiil çekimleri metnin asıl imlasında elifle yazılmışsa ayrı; elifsiz yazılmışlarsa kendinden önceki kelimeye bitişik olarak yazılmışlardır. Örneğin; üzere idi, ateş-perest imiş, haqqıçün
3. Metinde geçen “zemān, yād-gār, pād-şāh” gibi artık dilimize yerleşen Arapça ve Farsça kelimeler “zamān, yādigār, pādīşāh” şeklinde transkribe edilmiştir.
4. Metinde kullanılan eklerin transkripsiyonu dönemin özellikleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Bu özellikler şöyledir:
 - a. Metinde وپ/ب şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -Up, -Ip şeklinde;
 - b. Metinde دق şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -duq, -tuq, -dıq, -tık şeklinde;
 - c. Metinde دك şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -dik, -tik, -tük, -düg, -tüg şeklinde;
 - d. Metinde در şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -dIr, -dUr, -tIr, -tUr şeklinde;
 - e. Metinde ده şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -tA, -dA şeklinde;

f. Metinde ـن şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -dAn, -tAn şeklinde; transkribe edilmiştir.

5. Arapça ve Farsça kelimelerin aslî şekilleri muhafaza edilip transkripsiyonda herhangi bir değişiklik yapılmadı. Örneğin; cevāb, Meḥammed, kitāb şeklinde transkribe edilmiştir.

Metinde kullanılan transkripsiyon alfabesi ise şu şekildedir:

ا : a, e, ā	ب :b, p	پ :p	ت : t	ث : ṡ
ج : c, ʕ	چ : ʕ	ح : ḥ	خ : ḫ	د : d
ذ : ḏ	ر : r	ز : z	ژ : j	س : s
ش : š	ص : ṣ	ض : ḏ, ḏ	ط : ṭ	ظ : ṣ
ع : ʿ	غ : ğ	ف : f	ق : q	ك: k, g, ğ, ñ
ل : l	م : m	ن : n	و : v, ū	ه : h, e, a
ی : y, ī	ء : vâv-ı ma'dûle	ء : ʾ	[]: Tahmini ilaveler	

2.2. METNİN FİHRİSTİ

Fasıl Numarası	Fasıl Adı	Varak
Giriş Bölümü	Ḳostantiniyye Ḳal'ası	1 ^b -2 ^b
1	Bu Muḳaddime Cezāre-i Heft Cebel Dinmekle Meşhūr Olan Ḳostantiniyye Ḳal'asının Bināsı Beyānındadır	2 ^b -3 ^b
2	Bu Faṣl Üstünyānūs'un Zuhūru ve Taḥta Cülūs Edüp ve Ayaşofya'nın Bināsı Ne Yüzden Oldıḡın Beyān Eder	3 ^b -5 ^a
3	Bu Faṣl Ayaşofya Bināsı İçün Olan Müşāvereyi Beyān Eder	5 ^a -5 ^b
4	Bu Faṣl Ayaşofya Bināsıçün Eṭrāfdan Olan Mülūka Ḥayr Gönderdiğin Beyān Eder	5 ^b -6 ^a
5	Bu Faṣl Ayaşofya Bināsına Ne Yüzden El Urulmuşdur Anı Beyān Eder	6 ^b -7 ^b
6	Bu Faṣl Ayaşofya Bināsının Resmin Beyān Eder	7 ^b -10 ^a
7	Faṣl (Hazinenin Bitişi)	10 ^a -10 ^b
8	Bu Faṣl Üstünyānūs Vāḳı'asında Ḥazret-i Hızır 'Āleyhisselāmı Görüp Defineye Delālet Ettüğün Beyān Eder	10 ^b -11 ^b
9	Bu Faṣl Üstünyānūs Ḥazret-i Hızır'ın İşāretiyle Varup Define Bulduğın Beyān Eder	11 ^b -12 ^a
10	Faṣl (Ayaşofya Kubbesinin Yapımı)	12 ^a -13 ^b
11	Faṣl (Ayaşofya'nın İç Süslemeleri)	13 ^b -15 ^a
12	Faṣl (Tırabzanların Yapımı)	15 ^a -16 ^a
13	Faṣl (Ayaşofya'nın Havuzları)	16 ^a -16 ^b
14	Faṣl Der-Ḥatime-i Cāmi' -i Ayaşofya-yı Mu'azzama	16 ^b -17 ^b
15	Faṣl (Vakıfımenin Yazılışı)	17 ^b -18 ^a
16	Bu Faṣl Üstünyānūs'un Vefâtı Beyānındadır	18 ^a -19 ^b

2.3. TRANSKRİPSİYONLU METİN

[1^b] Kōstantiniyye Kāl‘ası

Bismi‘llāhi‘r-raḥmāni‘r-raḥīm

Şükr ü sipās ol Hudā-yı bī-zevāle ki cevāmi‘-i eflākī avāze-yi zikr ile meşhūn ve kitābe-i miḥrāb-ı ulūhiyye “*ve mā ḥalaḳtu‘l-cinne vel inse illā li ya‘būdūn*”⁸² vāki‘ olmuştur. Kulüb-ı ebrār ol şem‘-i cihān-tābdan hemīşe istifāza-yı envār üzredür ve şalāvāt u teslīmāt ol seyyid-i kā’ināt ḥazretlerine olsun ki maḥfil-i risāleti sā‘ir-i enbiyādan vālā ve merāsım-i dīnle kelimetu‘llāhi i‘lā etmişdür.

Naẓm

Yüzü şuyına kıldı Rabb-i Celīl

Nār-ı sūzānı gül-sitān-ı Ḥalīl

Bir şadefdür dü-nīm⁸³ iki cihān

Gevheri oldı faḥr-i ālemyān⁸⁴

Ve dūrūd-ı bī-şūmār ol zümre-i vālāya nişār olunur ki “*Sīmāhūm fī vucūhihim min-eseri‘s-sücūd*”⁸⁵ cümle-i evsaf-i cemīlelerinden ma‘dūddur.

Naẓm

Halka-yı şahb u āli ol şāhuñ

Hāledür çevresin alur māhuñ

⁸² وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ : Ben cinleri ve insanları, başka degil, bana kulluk etsinler diye yarattım.” Kur‘an-ı Kerim, Zāriyāt 51/56.

⁸³ Metinde “dutam” şeklinde yazılmış olup mana gereği divandaki şekli tercih edilmiştir.

⁸⁴ Bu şiir Azmizāde Hâletî tarafından Hz. Peygamber’e yazılmış bir naattan alınmış olup son mısraı “Oldı dürr ü yetimi ol sultan” şeklindedir. (Azmizāde Hâletî, **Azmizāde Hâletî Dîvânı**, haz. Bayram Ali Kaya, (E-Kitap), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sakarya 2017, 55).

⁸⁵ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكْعًا سَجِدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْئَهُ فَازْرَعَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سَوَافِهِ يَعْجِبُ الزَّرَّاعُ لِيَكْبِتَ بِهِمُ الْكُفَّارُ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا: O Allah‘ın elçisi Muhammed‘dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları Allah‘ın lütuf ve rızasına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün. Secdenin tesiriyle yüzleri simaları oturmuştur: Tevrat‘ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil‘deki misalleri ise ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi sapları üzerinde durur. Onlar (müminler)yüzünden kâfirlere öfkeden kahrolsun diye (böyle olmuştur). Onlar arasında iman edip dünya ve ahirette yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaad etmektedir.” Kur‘an-ı Kerim, Fetih 48/29.

Her biri kevkeb-i hidāyetdür

Her biri aḥter-i sa‘ ādetdür⁸⁶

[2^a] Ammā ba‘ d tevāriḥ-i rūzgār “inne fī zālike le ‘ibreten li-ūlī’l ebṣār”⁸⁷ ma‘ nāsına nümū-dār olup ‘ale’l- ḥuṣūṣ ba‘ zı bilād-ı ‘azīme ve mesācid-i ḳadīme ne vechile būnyād olunmuşdur ve kim daḥı binā etmişdür ma‘ lūm olmasında nice fevā’id mūnderic olup aña binā’en erbāb-ı dilden bir hūner-mend-i ‘ālem şehri-i İslāmbol’un nice yapılduḡın ve kim yapılduḡın ve Ayasofya Cāmi‘ inūñ ne keyfiyyet binā olduḡın i‘ lām içün Fārisī lisānı üzre bir risāle tertīb edüp el-ḥāletü hāzihī Rūm ḥalkınuñ cümlesine fā’idesi ‘umūm üzre olsun deyü zebān-ı Türkīye tercüme ḳaşdolunup devletlü pādīşāh-ı ‘ālem-penāh ḥāzretleriniñ riḳāb-ı devlet intisāblarına ma‘ rūz olmasi mülāḥāzasına olunmuşdur. Zihī şehriyār-ı ‘ālī tebāreke hem-nāmı Aḥmed-i Muḥtār ki dīn-i İslāma revnaḳ-ı tāze ve bāḡ-ı devlete zīnet-i bī-endāze vermişdür. Bisāt-ı ‘adli basīt-i zemine-güster ānide ve simāt-i ‘ināyeti şark u ḡarba resānide ḳılduḡından mā‘ adā āsār-ı ḥasene ibḳāsına ber-vechile sā‘ī ve rūsūm-ı ecdād-ı [2^b] ‘izāmı bir tarīḳ ile mūrā‘īdür ki zemān-ı devleti revnaḳ-efzā-yı zemīn ve müddet-i şaltānātı reṣḳ-i selāṭīn-i pīşin olmuşdur.

Nazm

Fevt olup Sultān Meḥammed viridi tāt u taḥtını

Ḥāzret-i Ḥān-ı Aḥmed’e ol pād-şāh-ı bī-zevāl

Pertev-i nūr-ı sa‘ ādet düşdü ol şāh üstine

Eyledi bir burcdan bir burca ḥurşīd intikāl

Āl-i ‘Osmān’dan aña hem-nām hergiz gelmedi

Vechi var menşūrına dirsem misāl-i bī-misāl⁸⁸

⁸⁶ Bu şiir Azmizāde Hāletī tarafından dört halifeye yazılmış bir naatın ilk iki beyitir. (Azmizāde Hāletī, **Hāletī Dīvānı**, 62).

⁸⁷ “يَقْلِبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ” :Allah geceyi gündüze, gündüzü geceye çevirir gören ve düşünenler için bunlardan alınacak ibretler vardır. Kur’an-ı Kerim, Nur 24/44.

⁸⁸ Azmizāde Hāletī tarafından yazılmış olan bir kıtadan alınmıştır. (Azmizāde Hāletī, **Hāletī Dīvānı**, 200).

Hemîşe şâh-sâr-ı devleti tûbâyile ser-te-ser ve müfârik-i benî âdem üzre sâye-güster olmakdan hâlî olmaya.

Nazm

Sâkinân-ı harîm-i imkâna

Vâcib oldu [du‘ â]⁸⁹ o sulţâna

Müstedâm ede Hâzret-i Bârî

Hızr-himmet ola nigeht-dârî⁹⁰

Bu Muḳaddime Cezîre-i Heft Cebel Dinmekle Meşhûr Olan Ḳoştantîniyye Ḳal‘asınıñ Binâsı Beyânındadır.

Rivāyet-i aḥbār ve ḥikāyet-i aḥvāl-i rûzgār edenler bu minvāl beyân-ı âṣār ederler ki Hâzret-i ‘Âdem ‘aleyhi’s-selām rûy-ı zemîne nüzûl etdikden soñra beş biñ iki yıl geçdikde Vezendü adlı bir pâdişâh şark tarafından gelüp Heft Cebel dinmekle meşhûr olup nām viren cezîrede bir ‘azîm ḳal‘a binâ edüp mezkûr Vezendü ol [3^a] ḳal‘aya nice zamân ḥükûmet edüp ve kendüden soñra neslinden on nefer kimesne daḥi ḥükûmet etmişlerdür. Rāvî bu yüzden ḥaber verir ki⁹¹ çün Hâzret-i ‘Âdem’iñ rûy-ı zemîne nüzûli târiḥinden beş biñ seneye erişdi. Ḳoştantîn nām bir pâdişâh Romatü’l-kübrâ vilâyetinden zuhûr edüp mezkûr Vezendü ḳal‘asınıñ üzerine bilâ-kıyâs leşker çeküp ve ol vakitlerde muḳābeleye ḳādir olur kimesne ḳalmamaḳ ile bu def‘a ol ḳal‘anın ḥalkı bir yerden Ḳoştantîn’e itā‘at gösterdiler. Pes Ḳoştantîn daḥi ol diyârın âb u havâsı ḡāyet ḥûb ve rûşendür, bu kez Romatü’l-kübrâ vilâyetinden ferāḡat edüp hemân ol ḳal‘ayı ma‘mûr ve âbādān ḳılmaḡa teveccüh ve himmet-i ‘azîmetin ol mekâna müvecceḥ eyledi. Hālâ Aṭ Meydânı⁹² didikleri mekân-ı vâsi‘ dîvân-ḥâne edüp ve Deyr-i ‘Âzrâ‘îl dinmekle ma‘rûf kelîsâ ki Ebu’l-Feth Sulṭân Meḥammed Ḥân Ġāzî’niñ câmi‘-i şerîfiniñ cânib-i cenûbîsinde- hālâ binasında[n] bir

⁸⁹ Bu kelime metinde yer almadığından divandan tamamlanmıştır. (Azmizâde Hâletî, **Hâletî Dîvânı**, 68.)

⁹⁰ Azmizade Hâletî tarafından Sultan III. Mehmed’e yazılmış olan bir methiyeden alınmıştır. (Azmizâde Hâletî, **Hâletî Dîvânı**, 68).

⁹¹ Derkenarda “Heft Cebel-i Kostantiniyye” yazmaktadır.

⁹² bk.: EK 4

miqdār baqıyye mevcüddur- binā edüp ve Deyr-i Yahyā Peyğamber ki henüz Ayaşofya önünde bināsından birkaç direk bākīdir añı dahı binā edüp ve bundan gayrı [3^b] nice dükkānlar ve hammāmlar ve kār-bān-sarāylar ihdās edüp ve ol şehre bir ‘azīm hisār çekmişdür çünkü Kōstantīn devrinden yüz seksen sene geçdi anıñ neslinden bir nev-cevān dilāver yigit, adına Üstünyānūs derlerdi, şehre hākim olup bir hoş ‘adl ü dād eyledi ve bu Üstünyānūs Hāzret-i ‘İsā dīni üzere idi. Hikāye böyledir ki bundan evvel ol şehriñ halkı meger āteş-perest imişler.

Bu Faşl Üstünyānūs’un Zuhūru ve Tahta Cülūs Edüp ve Ayaşofya’nıñ Bināsı Ne Yüzden Oldığın Beyān Eder.

Hikāye böyledür ki çünkü Üstünyānūs tahta cülūs edüp etrāf u eknāfa bu haber irişdi. Bu kez her iklīmiñ şehriyārı saltanata mübārek-bād içün dergāha gelüp ‘arz-ı ‘ubūdiyyet eylediler ve gūne gūne ecnās hediyyeler ve yādigārlar ‘arz kıldılar. Üstünyānūs dahı cümle şehriyārlarıñ miqdārlarına göre ri‘āyet idüp mizāclarına göre şerbetler içürüp ve bunları hoş gördi ve birkaç günden soñra icāzet verüp diyārlu diyārına gönderdi. Rāvīden nakldür ki bunuñ üzerine gün mürür edüp bir gün fermān eyleyüp ol şehriñ ne kadar [4^a] uluları ve ihtiyār ‘ālimleri varısa Aş Meydānı’na cem‘ olalar ve birbirine rû-be-rû dīn bahş edeler. Pes anlar dahı cem‘ olup fermān üzre bahş ederken miyānlarına hilāf vāki‘ olup gavgāyı büyütdiler. Āhirü’l-emr ceng ü cidāl olup ol gün tarafeynden beş biñ miqdār ādem helāk olup ve üç biñ miqdār āteş-perest ve put-perestīleri kayd u bend edüp Üstünyānūs huzūruna getürdüler. Su‘āl edüp bunlar kimlerdür dedikde cevāb edüp:

- İşte bunlar Hāq Te‘ālā Hāzretleri’niñ enbiyālarına ve kitāblarına itā‘at etmeyenlerdür, dedikde emredüp cümlelerin ihrāk u bi’n-nār edüp cānların cehenneme ısmarladılar. Rāvī eydür ki ol vāktlerde Ayaşofya yerinde bir kelīsā var idi ki ol zamāndan kalmış idi. Büte tapanlar varup ol kelīsāda ‘ibādet ederlerdi. Emr edüp ol put-hāneyi vīrān edüp ve içinde bulunan şanemleri cem‘ edüp deryāya birağalar hem ile kıldılar. Bā‘de Üstünyānūs kendü vezīrlerin ve beglerin yanına cem‘ edüp yürüyüp sa‘ādetle sarāyına gidüp ol gün oturup ‘azīm şöhetler edüp [4^b] ve nice nice işler görüldi. Āhir rüz gidüp ahşam karīb olup meclis tarh olup vezīrler ve begler mekānlarına revān oldılar. Rāvī eydür Üstünyānūs ol şeb vāki‘asında görse

ki bir şekl-i hūb-bīn rūşen-zamīr kimesne sarāyīñ manzarasından seyreder. Üstünyānūs dahı hitāb edüp:

- Sen kimsin ki korkmayup üşenmeyüp benim sarāyım dahline nazar edersin.

Ol dahı cevāb verüp eyitdi ki:

- Eger ki Hāzret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selām dīninde olan kavm-i sā’irlerinden ser-efrāz olup cümlesiniñ üzerine gālib olsun dersen imdi gerekdir ki dīn-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selām kuvvet bulmağçün bir mu‘azzam kelīsā bünyād edesin ki bu gerdün-ı dūn içre cümlesiniñ ‘ibādet-hānesi olup dīniñiz istiḥkām bula, deyüp hemān revzenden ser çeküp ol ‘azīz gayb olur. Üstünyānūs çün h‘ābdan bī-dār olur nezr eder ki:

- Eger Hāḡ Te‘ālā Hāzreti baña ecelden aman verüp yerden üstün olursam ol pīr-i rūşen-zamīriñ vaşiiyetin yerine getirüp bir kelīsāya bünyād uрам ki ma‘mūr-ı zemīn üzre aña mānend bir binā inşā olunmak ihtimāli olmaya, deyüp ‘ahd ü nezr eder.

[5^a] Bu Faşl Ayaşofya Bināsı İçün Olan Müşāvereyi Beyān Eder.

Rāvī bu minvāl rivāyet eder ki ol şeb gidüp çün rüz erişdi. Üstünyānūs bir ka‘ide üzre tahta cülūs edüp a‘yān-ı memleketin vüzerā vü ümerāların cem‘ edüp ve ne kadar ‘ulemā vü şuleḡası var ise getürtüp ve her birine envā‘-ı ta‘zīm ve miḡdārlarına göre ri‘āyetler edüp hüsrevāne simātlar çekildi. Herkes ni‘metden behre-mend oldıktan soñra ortadan simāt götürüldi. Bā‘de zamān Üstünyānūs zebān depredüp söze āğāz edüp:

- Ey şehrimiñ uluları ve ey ḡekīmleri ve şehrimiñ mühendisleri! Benim ecdādım olan selāḡiñiñ her biri bu diyārda bir yādigār koyup kendüden soñra bir nişān olmağıçün bir eşer-i mu‘teber komuşdur. İmdi ben dahı dilerim ki onlar gibi bir kelīsā yapam yādigār yerine kim rüz-ı kıyāmete degin du‘ā-yı ḡayrla mezkūr olmağa sebep ola, deyüp hemān ḡāmūş oldı. Bu kez istimā‘ edenler bir yerden her biri taḡsīn u āferīn edüp fermān şehriyārıñdır deyüp du‘ā ve ḡenā kıldılar.

Bu Faşl Ayaşofya Bināsı İçün Eḡrāfdan Olan Mülūka ḡayr [5^b] Gönderdigün Beyān Eder.

Hikāye böyledir ki vilāyet-i ‘Arab ve ‘Acem ve Efrenc ve diyār-ı Hindū eger ğayrılarıñ dahı şehriyārları bu Üstünyānūs’un taht-ı hükümetinde idi. Zīrā ol vaqt ka‘ideleri bunuñ üzerine olmuş idi ki her kim Qoştanṭin neslinden olup İslāmbol’a pādīşāh olursa eṭrāfta olan selāṭīn ve eger ğayrılar anuñ hükümüne itā‘at ederler. Bir hikmet dahı budur ki Qoştanṭin ol şehriñ kal‘asını ve hışārını Ḥazret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selām icāzetiyle binā etmişdi ve bir dahı budur ki Ḥazret-i ‘İsā bu yüzden vaṣiyyet edüp hem dimişdür ki her kim bu şehir ve kal‘aya mālīk olursa eṭrāfta olan selāṭīn bunuñ emrine itā‘at edüp ve rāyına muḥālefet kalmayalar. Ma‘lūm ola ki Ayaşofya Cāmi‘inde olan ruḥām ‘amūdlarıñ her birisin bir diyārdan getürüp cem‘ etmişlerdir. Ol yeşil mermerler ki vāriddür ki ve direkleriñ çoğu ondandur Ayaşuluk’da bulunan ma‘denden iḥrāc olunmuşdur ve beyāz mermerleri Marmara nām cezāresinden getürmüşlerdür ve kırmızı mermerleri Miḥālīç nāhiyesinden getürmüşlerdür ve şaru mermerleri ki beyāza mā’ildür Qaraman diyārından [6^a] getürmüşlerdür ve yeşil olup naqş-ı ḥurde olan mermerleri diyār-ı ‘Arab’dan getürmüşlerdür ve ol sekiz dāne summākī direk ki erkān-ı erba‘asındadır onlar vilāyet-i Ḥabeş’ten gelmişdür ve ba‘zılar eydürler ki şehir-i Herat yanında bir şehir vardır ki adına Āb-āmud(?) derler anıñ cānib-i ğarbīsinde bulunmuş derler ve rivāyet dahı budur ki Biluterhu(?) keşīş ki ol ‘aşrıñ patrikası idi ḥaber vermiş ki Medāyin şehirinde Alamo adlu bir kelīsā var idi direkleri döşemesinden olan mermerleri summākī ruḥāmdan olup ol kelīsāyı Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām zamānında Urliya(?) nām bir şehriyār binā etmişdi ḥālā ḥarāb olmuşdur deyü ḥaber verince bu kez Üstünyānūs dahı ol diyārıñ pādīşāhına nāme gönderüp ol dahı mezbūr direkleri ve elli kıṭ‘a ruḥām göndermişdir ve līkin kavḻ-i şaḥīḻ budur ki ol direkleri şehir-i ‘Aden Ḥabeş tarafından olmakdur ol reng-āmīz mermerler ki her taraftan onlar irsāl olunmuşdur eger bir bir taḥrīr olunaydı bu muḥtaşar risāle bir muṭavvel kitāb olaydı bākīsı dahı buña kıyās edüp fehmi etmek gerekdür.

Bu Faṣl Ayaşofya Bināsına Ne Yüzden El Urulmuşdur Anı Beyān Eder.

[6^b] Rāvī bu yüzden rivāyet beyān eder ki Üstünyānūs’un kendüye maḥşūş bir ‘ādil ve ‘ākīl vezīri var idi nāmına Agniyanus derlerdi. ‘İlmi muḳtesid ve hendesede māhir kimesne idi ve üstād mi‘mār idi. Aña ḥiṭāb edüp dedi ki:

- Ey üstād! Benim murādım budur ki iş bu evvelki bināyı bi'l-küllīye yıķup şöyle kim bir taşını bir taş üzre kımayup dağı ğayrı yere taşıyup bırağasız. Zīrā ki put-perestleriñ hiç kelīsāsından lāyık degildir ki böyle bir mübārek bināya ya taş veyā toprağından bir ħabbe şey'i kıarışı.

Bu yüzden fermān olunca mi' mār dağı kendü üstādlarına emredüp fi'l-ħāl kadīmden olan kelīsāyı urup ħāk-i zemīne berāber edüp taşı taş üzre kımayup pāk edüp bu emrin yerine getürdükdē soñra buyurdı ki:

- Etrāfında olan ħāneleri alup mezbūr kelīsāya kıatalar ve līkin her ħāne ki bey' olunur şāhibiniñ ħātırı ħoş olacak vechile olsun zīrā ki ben bu bināyı bir 'azīm ħayr taşlı için ederim. Baña lāzım degildür ki ben kimesneniñ ħātır-ı perīşān olup baña [7^a] kem-nefes edüp ol sebeple dūzaħa vācib olup 'azāb içre giriftār olam, deyüp bu minvāl sipāriş kııldı. Hikāyet böyledir ki ol maħalde bir tūl ħātūn var idi. Bunuñ adına Girāne(?) derlerdi. Bunuñ ħānesine seksen lira kıymet verdiler kıabūl etmeyüp eğer biñ olursa dağı benim ħātırım ħoş degildür deyü cevāb verdi. Bu kez pādişāha 'arz eylediler, pādişāh emredüp ehl-i dīvāndan birkaç kimesne bunuñ kıapusuna varup:

- Ey ħatun! Senüñ ħātırın ne mikdār māl ile ħoş olur ħaber ver, dediler. Her ne kıadar ki verdiler rāzı olmadı. 'Aķıbet pādişāh rahşı süvār olup ol ħatunuñ kıapusına varup ħatun dağı kıarşı varup yüzün zemīne kıoyup du'ā edüp dedi kim:

- Pādişāhım benim bu yerde her nem var ise seniñdür. Benim murādım māl degildür. Çün işitdim ki vilāyetiñ şehriyārı böyle bir ħayr için bir kelīsā binā etmek murād-ı şerīf etmiş ki cümle 'āleme 'ibādet-ħāne ola dediler. Eyle olsa imdi bu ħaķireniñ dađı ümmīdi oldur ki hediyyemi kıabūl edüp muķābelesinde aķçe teklīf etmeyeler. Tā ki bu ħaķire dađı 'avn-i İlāhī ile rahmet-i bī-nihāyetden maħrūm [7^b] olmaya ve bir murādım budur ki bu 'ālem-i fānīden ol mülk-i bāķīye varduķda beni ol 'ibādet-ħānede defnedüp ola ki bu sebeple cehennem 'azābından ħalāş olup emīn olam, deyü ħāmūş olduķda Üstünyānūs dađı bunuñ ricāsın kıabūl eyledi.

Rāvi eydür ki ol ħatun miħrābın şol kıarafında defn olunmuşdur. Sā'ir ħāneleri dağı şāhiblerinüñ ħātırların ħoş edüp almışlardır. Bu minvāl üzre küllī itmām edüp bi'l-āħire 'arşıya binā tamām düzüldi.

Bu Faşl Ayaşofya Bināsınıñ Resmin Beyān Eder.

Hikāye böyledir ki mi‘ mārbaşı Ağniyanus’dur yüz ‘aded mühendis eyler ki her biri fenninde bī-mānend idi. Bir yere cem‘ olup ol mübārek bināyı resm etdiler. Çün etdikleri resm qabūl ve maqbūl oldı. Bu kez Üstünyānūs’uñ fermānı oldı ki cemī‘-i patrikler ve kassisler hāzır olup ve binā mübārek olmağıçün ol gün on biñ koyun ve biñ baş sığır qurbān etdiler ve üç kindnar altun şadaqa etdiler. Re’īs olan du‘ā edüp ve ğayrı rāhibler dahı cümle el qaldurup derūn-ı dilden āmīn dediler. Andan şoñra [8^a] kireç ve taş getürdüp evvel kendü eliyle bünyād qodı ve cevāb edüp dedi ki:

- Ey bunda hāzır olanlar! Sizler şahid oluñ ki Hudā ‘azze ve celle haqqıçün ve Hazret-i ‘İsā rūhu’llāh haqqıçün eger bu ‘ibādet-hāne benim elimle tamām olursa otuz biñ altun faqırlere ve ğarīblere şadaqa edem ve zindānda olan esīrleri āzād edeyin dahı bundan şoñra bu binānıñ qurbunda bir küçükre kelīsā dahı binā edüñ ki enbiyā-yı kirāmuñ şalāvatu’llāhi ve selāmı ‘aleyhim ecma‘ın şüretleriyle dīvārları muşavver olsun, deyü bu yüzden fermān eyledi. Rāvī eydür ki sarāy qapusınıñ önünde olan hālā oldur andan şoñra hergünki dīvānı tağılurdu kendüsi ol binānuñ üzerine varup üstādların görüp seyr ederdi. Her qanqı sikke işin pāk ederdi aña in‘ām u ihsān ederdi ol sebeple her biri cān u dilden kārına meşğul ve muqayyed olurdu ve her birine güne güne ri‘āyetler ederdi ve ol maqāmdan tā kendü maqāmına varınca zemīn altından lağm etdirmişdi ki varup geldigünden kimesne haberdār olmaya ve ma‘lūm ola ki [8^b] ol bināya mübāşir olan yüz ‘aded üstād idiler ki her birisi zamānınıñ feylosofi idi ve her mi‘mārın yanına yüz ‘aded üstād qonulmuş idi ki her biri işinde gūyıyā Cemşid idi ve beş biñ dahı seng-tırāş ta‘yīn olunmuşdı dahı ğayrıların buña göre kıyās etmek gerekdir.

Rāvī eydür ki ol bināya me’mūr olan üstādlar ve mi‘mārlar ve işçiler cümle on beş biñ yüz nefer kimesne idi ve bunların üzerine baş mi‘mār olan Ağniyanus vezīr idi ve dahı ma‘lūm ola ki Ayaşofya’nıñ bünyadı toqsan toquz pāye üzerine vaz‘ olunmuşdur ve bu pāyelerin cümlesi od taşından idi ve her iki yapının ortasına eyinlü ve yaşşılı taqlar qaldırılmışdır ve mīzāblar binā olunmuşdur ki yağmur yağduğı vaktin ol mīzāblardan yürüyüp ol qubbelerin büyüğünden ve küçüğünden gelüp anda

cem‘ ola ve ol kuyu ağızları ki Ayaşofya Cāmi‘iniñ içerusünde ve taşrasında mevcüddur bunuñ aşlı budur ki üstādlar böyle tahmîn etmişler idi ki eğer on yıl rûy-ı zemîne semādan bārān-ı rahmet nāzil olmasa ol kuyularda cem‘ olan şu ol şehir halkına vefā eyleye. Bu tarîk üzre [9^a] yapılup binā yeryüzüne çıktı. Mühendisler ve mi‘mārlar kubbelerin takṣimini ve mihrābını ne yüzden koyup ve kaṅı tarafa götüreceklerine ‘āciz oldılar her üstād kendü tarafına hükm eyledi ve lîkin pâdişāh birisiniñ dahı resmin beğenmedi. Bu kez cümle üstādlar bu işe hayrān ve ser-gerdān olup durdılar.

İmdi bu kār erteye kalduğu belki hayırlı olmağdur deyüp her kişi mekânına gitdiler. Hikāye böyledür ki ittifākî pâdişāh ol gice rû’yāsında görür ki bir pîr-i ‘azîz güne güne libâslar giyüp ve üzerine fâhîr yeşil cāme giymiş ve bunuñ destinde çār-güşe bir altun levhası vardur ve ol levha üzerinde bir kelīsā resm eylemişler ve tırmayup ol pîr bu kelīsānıñ kemerlerin ve tākılarını seyr edüp gezer çün pâdişāh böyle gördi. Hâtırlarına bu yüzden huṭûr eyledi ki “Âh bu pîr-i ‘azîz şol levhayı baña verse üzerinde resm olunan kelīsā gibi yapıdırurum katı yâdigār olurdu” deyüp sînesin geçürdi. Rāvî eydür ki ol pîr-i ‘azîz elinde olan levhayı Üstünyānūs’a şunup cevāb etdi ki:

- Ey şehriyār! Al imdi bu yâdigārı işte bu levha üzre resm olan ol mübārek Ayaşofya’nıñ resmidür. [9^b] İşte buña göre binā olsa gerekdür, dedi. Ben dahı eyitdim ki:

- Ey pîr ol Ayaşofya dedüğün nedür? dedim. Cevāb edüp:

- İşte ol yapacağıñ kelīsānıñ ismi Ayaşofya denilmiştir, dedi. ‘Ākıbet ol nāmıla tesmiye olmağ gerekdür. Rûmîler lisânında Ayaşofya demek ġālibā Beytu’llāh demekdür ve hem ehlu’llāh cem‘ olduğu mekāna dahı derler imiş. Ol pîr ġayb olup pâdişāh h‘ābdan bîdār olup Hāk Te‘ālā Hāzretleri’ne ‘azîm şükr edüp ḥamd ü ṣenā eyledi. Ol şeb gidüp çün rûz erişdi. Üstünyānūs vezîrlerin ve beglerin cem‘ edüp ve üstādların getürdüp ve mi‘mārbaşı Ağniyanus’u çağırdup ve ol şeb gördüğü vākı‘adan ehl-i dîvānı ḥaberdār kıldı. Cümlesi şükürler edüp Hāk Te‘ālā Hāzreti’ne ḥamd eylediler. Üstünyānūs eydür:

- Ey begler, taḥkīk ol pīr-i sa‘ ādet müjdesin getürmişdir. Huşûşâ ki böyle bir ‘ibâdet-hāneniñ ismi ve resmi Ḥaḳ Te‘ālâ tarafından verile, bu bir ‘azīm devletdür, deyüb el yüze sürdü. Ḥikmet-i Ḥaḳḳıñ meger bu vāḳı‘ ayı mi‘ mārbaşı Ağniyanus dahı görmüşdü. Çün uyḥudan uyandı ol levḥa üzere gördüğü [10^a] resmi ḥatır-ı levḥasına bir ḥoş resm olmuş idi. Ol maḥall ehl-i dīvānıñ maḥzarında bir kâğıd getürüp gice ol resmi nice gördü ise ol minvāl resm edüp pâdişāhıñ ḥuzûruna ḳodı. Pâdişāh gözden geçirüp bir zamān baş şalup ve cevāb edüp:

- Ey üstād! Sen bu resmi ḳande bulduñ ve yāḥud ḳande gördün, dedikde Ağniyanus ser-zemīn edüp ey şehriyār-ı ‘ālem işte aḥvāl bu yüzden olmuşdur deyü vāḳı‘ asın ḥaber verdi. Cümle ehl-i dīvān ta‘accüb ve taḥayyür üzre ḳaldılar.

Faşl

Yine bir gün Üstünyānūs şād u ḥandān erkān-ı dīvānı ve mi‘ mārını yanına cem‘ edüp ol binānıñ üzerine vardı ve Ağniyanus’a emr edüp ol resmi ortaya getürdi. Bir yerden nazar etdiler. Her biri hezār āferīn ve taḥsīn okudular. Andan ol naḳşa muvāfiḳ bināyı resm etdiler. Andan soñra pâdişāh buyurdi ki:

- Ey ḥāzır olanlar sizlere dahı şimdi ma‘lûm olmuşdur ki bu ‘ibâdet-hāneniñ ismi ve resmi ‘ālem-i ḡaybdan gönderilmişdir, deyüp pâdişāh ve mi‘ mār vaḳı‘ ālarını tekrār taḳrīr edüp beyāna getürdiler ve anda olanlar cān u dilden ḳabûl etdiler. Aña bināen ol ‘aşırda [10^b] bu zamāna gelince nām-ı sāmīleri Ayaşofya ḳalmışdur. Rāvī böyle ḥaber verir ki tercüme olunan risāle de bu tarīḳ ile yazılmışdur ve līkin İbnü’l-Cevzī ⁹³ *Tārīḥ-i Düvel* ⁹⁴ adlı kitābında böyle taḳrīr eylemişlerdür ki Ayaşofya lafzı ekserî nāsda böyle meşhûr olmuşdur. Ve līkin şahīḥi Āfyasofyadur elifiñ fetḥasıyla ve sinledür. Ma‘nāsı Mekketü’l-Ḳuddūs demekdür deyüp beyān eylemişdür rahmetu’llāhi ‘aleyh. Rāvī eydür ki çün mi‘ mārılar ve üstādılar her biri bir kār üzre oldılar tā şol vaḳte degin ki üste nīm-ḳubbeler tamām oldı. Hemān ḳubbeyi bezemek ḳaldı. Bu kez cümle nāzırlar ve defātir tutanlar ḥuzûr-ı şehriyāra geldiler ve defātir

⁹³ İbnü’l-Cevzî (ö.597/1201): İslāmi ilimlerin hemen her dalındaki çalışmalarıyla tanınan Hanbelî âlimi.

⁹⁴ Yazarın eserleri incelendiğinde bu eserde bir isme tesadüf edilememiştir. Bu eser “*El-Muntazam fî Tārīhi’l Mülûk ve’l Ümem*” adlı eser olmalıdır.

mu‘ cibince hıarcı cümle yekûn etdiler. Dört yüz elli biñ yenar oldı deyü haber verdiler ba‘ de:

- Hızinedâr-ı ‘ ömrüñ mezîd olsun pâdişâhım. Rûy-ı zemînde gerçi böyle bir binâ dahı olmamışdur ve lîkin hıazînde sîm ü zer cinsinden nesne kalmadı.

Pâdişâh bu cevâblardan biraz eleminden yüzün dürdü. Pes bir zamândan soñra dedi ki:

- ‘ İbâdet-hâneyi Hıa Te‘ âlâ içün binâ ederim. Ümmîdim budur bu binâ dost ve düşmân içre ebter kalmaya.

Bu Faşl Üstünyânûs [11^a] Vâkı‘ asında Hıazret-i Hızır ‘ Âleyhi’s-selâmı Görüp Defîneye Delâlet Etdigün Beyân Eder.

Râvî bu yüzden rivâyet eder ki bunuñ üzerine yedi gün geçdi. Yedinci gece şabâha karîb zamânda h‘âba varup görse ki evvel Ayaşofya binâsına delâlet eden pîr ki levha getürmişdi câmi‘ içre turmayup namâz kılurdu⁹⁵ çünkü fâriğ olup oturdı ben dahı önüne varup yüzümi zemîne sürüp ve niyâz edüp dedim ki:

- Ol Hıudâ hakkıçün ki cümle ‘ âlemi zulumât-ı ‘ ademden ihrac edüp nûr u vücûda gark eyledi. İmdi baña haber ver kimsin? deyüp ve bunuñ üzerine yemîn verdüm. Ol dahı baña cevâb edüp:

- Çün yemîn verdin. İmdi saña benim kim olduğumdan haber vermek lâzım olmuşdur, dedi imdi:

- Ey Üstünyânûs Hıa Te‘ âlâ hıazretiniñ bir kıluyum. Benim adım Hızır nebîdür ve emr-i Hıudâ birle ‘ âciz olanlarıñ dest-gîriyim. Bu vakitte baña böyle emr olunmuşdur ki bu ‘ ibâdet-hâneniñ meşâlihini ‘ âlem-i gaybdan getürdüp yerlü yerine koyam, dedi. Ol dem ben dahı hııtab edüp eyitdim:

⁹⁵ bk.: EK 2

-Ey pîr-i hûb-sîret u şâhib-ķudret ma' lûm-ı şerîfındır ki ħarcılıktan ħazînemde bir nesne ħalmayup tehî olmuşdur. Bu sebeple 'aqlım perîşân [11^b] ve ħayrândur, deyüp ħâmûş olup tırdum.

Baňa cevâb edüp:

- Ėam çekme kaçan ki şubĥ-ı şâdık zuhûr eder. Ol vâķt rahşına süvâr olup ve yanına daĥı 'uķalâ'dan birkaç kimesne alup Ėarsiyye(?) ħapusuna varasın tâ ol mevzî' deñ ki anda üç püşte vardır ve anıñ ħurbunda bir de gök mermerden dikilmiş bir 'amûd vardır. Anıñ dibini bir ĥoş ħazdurup yerinden ol mermeri ħopardasın. Ol vâķte murâdın ĥâşıl olur ve andan alduĥuñ mâlı ol 'ibâdet-ĥâneye şarf edersin, deyüp gözünden nihân olur.

Çün pâdişâĥ ĥâbdan bîdâr olur. Ėaķ Te'âlâ ĥazretlerine şükr-i firâvan edüp el yüze sürdü.

Bu Faşl Üstünyânûs Ėazret-i Ėızır'ın İşâretiyle Varup Defîne Bulduĥun Beyân Eder.

Râvî bu yüzden rivâyet ve bir ĥoş ĥikâyet eder ki bir ĥün pâdişâĥ emr edüp mi' mârbaşı Ağniyanus ĥakîmi getürdüp ve ol vâķt patrîķi olan kimesneyi ve kendü ĥavâşını ve bir nice ehl-i dîvân a' yânını cem' edüp andan rahşlarına süvâr olup ol mezbûr ħapudan ħıkup gitdiler âĥir ol Ėızır'ın ĥaber verdüĥi mermerden 'amûduñ ħatına erişdiler. Ol ħapuya ĥâlâ Silivri ħapusu derler andan pâdişâĥ [12^a] fermân edüp ol mermeriñ dibini bir ĥoş ħazdılar. Bir zamândan soñra bir 'azîm dehlîz göründi⁹⁶ ve bunuñ demirden bir ħapusu vardır ve üzerine bir 'azîm ħufl urmuşlar. Pâdişâĥ kendüleri ilerü varup ve kendi eliyle ol kilîde el urup yerinden ħopardı ve zor edüp ħapu der-güşâd oldu. Gördiler yedi kıt'a tuĥdan küp ki her birisi sikkelü altun ile memlû olmuş fermân edüp ol dem niçe ħatâr ħatır ve eşter götürdiler her birine yedişer kindnar yükledüp şehre getürdiler. Ol ĥün Aķ Meydânı'n zîb ü zînet etdiler. Andan soñra ümerâ vüzerâ ve sâ'ir şehir ĥalkı ol meydâna cem' olup her ħarafa simât-

⁹⁶ bk.: EK 3

1 şāhī çekilüp pādīşāh ol rûz-ı firûzda kendü hâzînesinden fuķarāya beş biñ kindnar ihsān eyledi.

Faşl

Rāvī bu yüzden rivāyet eder ki çün ol bināya el urdılar cümle mühendisler ve bennālar ittifāk edüp dediler ki bu kelīsānıñ orta kubbesi ġāyet hıffet üzre olmak gerekdür zīrā ki bu kubbeniñ bināsı bülenddür. Her ne kadar hafif olursa ol kadar muhkem olur derler. Bu kez her diyārdan daħı her cezīreden toprak getürdüler vezn etdiler. Cümle vilāyetden ve cezīrelerden [12^b] Rodos Cezīresi’niñ toprağı yeyni geldi şol mertebe ki Rodos Cezīresi’nde olan hevā’dan iki kıt’a tuğla Kōstantin hākinden olan bir tuğla ile vezn eylediler. Berāber geldi bu kez Rodos’uñ toprağı bu kadar hafif oldıkdan soñra Üstünyānūs ağır ağır ġarīb tuhfeler ve ‘acīb hediyyeler icād edüp Rodos hākimine irsāl edüp ve bir mektüb daħı gönderdi ve aħvālın bildürüp işte böyle bir hayr içün bu minvāl bir mübārek bināya el urdım. İmdi siziñ daħı hayr-ı güzīnle olsun bu mübārek bināya sizler daħı yardım etmiş olursuz deyüp ve birkaçı daħı tuğla düzen üstādlardan ma‘a gönderdi. Hikāye böyledür ki birgün elçi çün Rodos’a erişdi. Varup hākimine buluşup daħı armağanların verüp ve nāmeyi huzūruna kodıkdā ol daħı okuyup murād ma‘lüm oldıkdā kabül edüp ve bu hıdmeti cānına minnet bilüp ve bir ‘azīm kārḥāne ta‘yīn eyledi. Ol berüden varan üstādlar daħı mi‘mā[r]başınıñ virdiği kalıba göre şeb u rûz mübāşeret üzre oldılar. Ba‘zı rivāyetde göndermişlerdir(?) ki bu iki kubbeniñ tuğlası karnu(?) taşındandır ya‘nī ol [13^a] hafif taşdandır ki mücellidler ve külāh taķunyalar isti‘māl ederler. Līkin şāḥīḥü’l-kavl budur ki Rodos toprağındandır işte çünki tuğlaları tamām edüp getürdiler. Bu kez bennālar dediler ki kireç ve ḥorāsānını ġāyetle ince olmak gerekir ki tā tuğlalar birbirine muhkem tutar. Bu fikr[e]degin mi‘mārbaşı Ağniyanus çıkageldi ve buyurdi ki büyük ve yaşşılı yerleri oda koyup göyündüreler hem eyle kıldılar ve lisānū’l-‘uşfūr ve cevüz ağacınıñ kabuğunu şöyle muhkem kaynatdılar ki her biriniñ tamām şuları çıkdı. Ba‘de bu şuları bir hoş süzdiler eger kireç ve eger ḥorāsānı mezbūr şuyla karıştırdılar. Andan soñra ol iki tuğlanıñ orta yerine dökerlerdi ve birbirine şöyle yapışırđı ki hemān yekpāre ruḥāme dönerdi min-ba‘d birbirinden ayırmak ihtimālī olmazdı. Evvel ol dört kemeri ki büyük kubbeniñ kürresidür ibtidā

ol vākī‘ olmuşdur binā etdiler. Andan soñra kubbeniñ dā’iresin binā etdiler her tuğla ki birbiriniñ üzerine qonardı demirden gönderlerle muhkem kaplanurdu ve yine bundan soñra her on iki tuğla qondıqça enbiyā-yı [13^b] kirāmuñ şalāvatu’llāhi ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhim ecma‘īn kemiklerinden bir kemik pāresi bile qonurdu mezbūr kubbeniñ istiḥkāmına bu ʔarīk ile istimdād ederlerdi. Çünkü yevmen-fe-yevmen yapılup bu minvāl üzre ol mübārek qubbe tamām oldu. Kilīdlenüp üzerine bir altun ‘alem qodılar.

Faşl

Bilmiş olasız ki ol çār-gūşe ʔāklar ki vardur kubbeniñ etegindedir ol vaqt anıñ müşebbekleri ḥālis gümüşden ve sâ’ir kubbeleriñ içini ve ʔaşını dört köşeli muṭallā zücāceden ki el-ān baqıyyesi mevcūddur mā-lā-māl edüp ve ḥālkalar ve zencīrler ki qanādil aşılr cümlesi sīm-i ḥālisden idi. Ol mevvāc mermerler ki döşemesinde naqşı birbirine muvāfiqdır bir iken biçülüp iki kılinmışdır ve her biri bir diyārdan gelmişdir. Ol ferşe-i bākī emvācdan deryā-yı cūşan ve saqfa naṣar kılsan ol muṭallā zücācdan sipihr-i dirāḥşān görünürdi ve dört köşesinde reng-ā-renk füsūs-kāri ruḥāmdan şemseler vardur ki müşāhedesinde ‘aqqılar ve fikirler çāk olurdu. Dahı henüz mü’ezzinler maḥfili öñünde bir qubbe mevcūddur ve miḥrābıñ sağ cānibinde patrīk va‘z etmek için [14^a] bir maḥfil düzülmüşdür ki ḥāliş gümüş direkler üzre yapılmış idi ve ferşiniñ taḥtaları ve nerdübānıñ pāyeleri cümlesi ḥām gümüşten idi ve ol maḥfil ki üzerinde altundan bir qubbe yapılmışdı. Altı biñ dinārdan idi ve bir direktan bir direge varınca altundan ʔırabzanlar qonulmuşdı ve gūne gūne cevāhir ile müzeyyen idi ki her biri Rūm ḥarācına degerdi ve kubbeniñ eṭrāfına ḥakkākler ve zer-kārlar gümüşten ve altundan ve cevāhirden şükūfeler peydā edüp qomuşlardı. Meşelā semen ve gül ve lāle gibi şükūfeler ve gōnceler ve erğuvānlar la‘l ve yāḳūtdan ve şāḥ u tūfekler zebercedden ve bergleri dahı zebercedden ve ba‘zı beyāz şükūfeler ḥālis gümüşden idi. Gayri naqışlar dahı buña göre kıyās oluna ve miḥrābınıñ sol ʔarāfında bir minber var idi ki direkleri summākī mermerden idi ve minberiñ ser-tācı şāfi billūrdan idi ve ortasında ‘alemi yerine altundan bir ‘azīm ḥāç qonulmuş idi. Bir ucdan bir uca varınca cevāhir birle müzeyyen olmuşdı ve eṭrāfı muṭallā gümüşden idi ve her ʔarafda zerbeft-serā perdeler aşılmış idi ve yine miḥrābda Ḥāzret-i ‘Īsā [14^b]

‘aleyhi’ş-şalât u ve’s-sellâmîñ taşvîrini hâliş altundan düzüp ve yine bir gümüş çelîpâ üzerine komuşlardı ve peyker-i Mesîhiñ a.s. iki cânibine on iki nefer havârîyyün ve on iki cild İncîl ki altun ile taḥrîr olunmuşdur ve gümüş kürsiler üzre komuşlardır ve yine mihrâbîñ iki tarafında altundan muraşşâ‘ dört şam‘dânlar var idi ve dört şam‘dânlar daḥı billûrdan var idi ve dördünüñ ayakları altundan idi ve dördünüñ ayakları gümüşten idi ve her biriniñ üzerinde kâfûrî şem‘ler var idi ve ol dört pâye ki büyük kubbeniñ esâsınıñ dört rûknidür her biriniñ önünde bir gümüşten buḥûrdân var idi ki bunlarıñ içinde ‘ûd u ‘anber yanar idi ve bunlarıñ boyları beşer zirâ‘ idi ve hem beşer biñ dirhem idi ve her bir şam‘danıñ önüne birer kürsi komuşlardı gümüşden ki her birine onar kassis ta‘yîn olunmuş idi şabaḥda ve aḥşamda nevbet ile İncîl okurlardı ve ol mübârek Ayaşofya’nıñ aşağularında ve yukarularında elli biñ ‘aded kandîl var idi. Cümlesi altundan ve gümüşden idi ve her birisi cevâhir ile müzeyyen idi [15^a] ki her birisi bir pâdişâhdan yâdigâr gelmişdi ve daḥı biñ müzehheb top ayna var idi. İbrişimden iplerle aşılımış idi ve on biñ âb-gîne reng-â-renk kandîl var idi ki her gice yanar idi ve şam‘dânlar ki yukarı ṭabaḳalarda var idi cümlesi gümüşden idi ve ol ḳapular ki mihrâbîñ iki cânibinde vardur ruhbânlar içündür ve direkleri yazılmış taḥtalarla zeyn olunmuşdı ve ol ḳapu ki mihrâb muḳâbelesindedür. İki ḳanadı vardur Ḥazret-i Nûh ‘aleyhi’s-selâm gemisiniñ taḥtasından idi ve iki ḳanadları altun elvâhile ḳaplanmış idi ve ğayrı ḳapular ki taşrada ve içerde vardur ḳanadlarıñıñ ba‘zı âbnustan ve ba‘zıları füsûskârî ve ba‘zıları ‘âc ve ba‘zıları gümüş ve pirinç taḥtalarla yüzleri ḳaplanmışdur. Hâlâ ol eşerden ba‘zı şey baḳıyye ḳalmışdur ve ol vâktde Ayaşofya’nıñ cümle ḳapuları üç yüz ḳapu ve üç yüz ṭâḳ idi.

Faşl

Rāvî bu yüzden beyân eder ki Üstünyânūs diledi ki bālâda olan Hızır ‘amûdlarını ve tırabzanları ḥâm gümüşden eyleye. Ol ‘asrıñ ‘uḳalâsı bir yere cem‘ olup dediler ki şehriyâr-ı bülend-himmet sizlere daḥı [15^b] ma‘lûm-ı ḥazretidir ki bu devrân bâḳî degildir kim bilür belki bu milke bir dûn-himmet kimesne ḥâkim olup bed-ṭabî‘at ve ṭama‘-ı ḥâmından bu maḳâmda bulunan gümüş direkleri alup gümüş tırabzanları ḳoparup ve bu bünyâd-ı ‘azîmiñ göz göre ḥarâb olmasına sebep ola deyüp bu yüzden cevâb eylediklerinde pâdişâh daḥı lâ demeyüp pes ya ne cins şeyden olmaḳ

evlā ola, dedi. Rāvī eydür ki bir mi‘ mār var idi ki diyār-ı Hind’den gelmiş idi cevāb edüp:

- Ey pādişāh-ı güzīn ve ey şehriyār-ı ‘İsī-dīn diyār-ı Hind’iñ üstādları ma‘ ādinden bir nesne terkīb ederler ki altundan ve gümüşden yegdür ammā kıymetde ziyād degildür, dedi. Pādişāh buyurdı ki “Eger kıābil ise nümūnesin görelim” dedikde ol maḥall emr edüp ma‘ deniyātdan her ne dedilerse getürdiler altun ve gümüş ve kalay ve bakır ve demür. Cümle bunları ḥāzır edüp andan bunları bir yere cem‘ edüp kaynadup andan soñra bir müşebbek kalıp peydā edüp murādı üzre dökdi ve ol ıscaklıkda reng-ā-renk cevāhiri ḥurde-saḥn edüp içine saçdı çünkü pekişti şaykal urdı bir vechile mücellā nesne [16^a] oldu ki ta‘ bīr ve takrīrden ḥāricdür çün pādişāh bunu gördü be-ğāyet begendi ve buyurdı ki “Cemī‘ tırabzanları bu tarz üzre olsun” dedi.

Faşl

Ba‘ de takallübāt-ı rüz-gār ve gerdiş-i leyl ü nehār sebebiyle ol memlekete bir āteş-perest ḥākim olup ol tırabzanları ve bākī kalan altun ve gümüşden her ne var idi. Bi’l-cümle yerlü yerinden koparup aldı ve daḥı Ayaşofya’nıñ dört köşesinde dört ḥavz düzmüşler idi kıymeti ağır mermerlerden her gün birisi süt ve birisi ‘asel şerbetiyle ve birisi üzüm şerbetiyle ve birisi şāfī şīrīn şu ile tıdırulup her kim ki ziyārete gelüp nezr getürürdi. Ol ḥavzlardan içüp ve mağfīret içün du‘ ā ederdi ve daḥı ol şādırvān ki baştanbaşa kırmızı mermerdendir ḥaremiñ ortasındadır. Yunan vilāyetinden getürölmişdür ve ol zamānda etrāfında sekiz dāne serv ü bālā dikilmişdi ve daḥı şādırvāniñ her kapusunda bir kubbe kaldırılmışdı ve ol kubbede Ḥāzret-i İsā ‘aleyhi’s-selāmıñ on iki ḥavāriyyūn ile olan meclis[i] naḫş olunmuşdı ve Kōstantīn ‘ahdinden Üstünyānūs zamānına gelince olan pādişāhlariñ [16^b] şūreti yazılmışdı ve anıñ etrāfında olan ḥücreler ol kassisleriñ idi. Patriḫden İncīl tefsīrin okurlardı ve daḥı şādırvān muḳābelesinde olan kapuniñ iki tarafında iki ‘azīm ḥavzlar bünyād etmişlerdi şādırvāndan ol iki ḥavza şu gelür idi. Dā’imā şuyla memlū tıururdu. Ol vakıtlarde ol şehriñ ḥalkı ikindi vakıtime ol maḥall-i ‘azīme cem‘ olup maḥbūbān-ı sim-endām fūṭa-i müşk-fām birle ol ḥavzlara tıalarlardı. Ma‘lūm ola ki eger Ayaşofya’nıñ tertībini ol vakıtime olan evza‘ üzre tafşīl eylesem söz uzayup bir

muṭavvel kitāb olaydı daḥı istimā‘ eden cānlara şudā‘ ‘ārız olup bāis-i melālet olaydı. Pes imdi ihtişār yolın ihtiyār edüp lāzım olan mertebe ile iktifā olundu.

Faşl Der-Ḥatime-i Cāmi‘-i Ayaşofya-yı Mu‘azzama

İmdi ey ‘azîz! Ma‘lûm ola ki Ayaşofya’nın bināsına biñ bir ādem sa‘y edüp şafā-yı kalb ile her biri çalışup cem‘ an on altı senede ve dört ayda itmām bulmuşdur. Rāvî böyle rivāyet eder ki çün Ayaşofya bu tarz üzre tamām olmuştur. [17^a] Bu kez Üstünyānūs fermān edüp şādırvān önünde kendüsine bir taht kurulup ümerā ve vüzerā’ cem olup dīvān etdiler. Ol gün beş biñ koyun ve iki biñ daḥı şığır ve altı biñ āhū ve üç biñ kaz ve beş biñ tavuk kurbān etdiler ve yüz otuz üç müd buğday ve otuz kindnar zer ki ol kiliseniñ tamām olmasına nezr olunmuşdı. Bunların cümlesin kassislere ve patriklere ve şehriñ fuḳarālarına şadaḳa verilmişdi. Ondan soñra ol vaktin patriki ve üç biñ daḥı mu‘teber kassislere her biri ellerine birer kāfūrī yanmış şem‘ alup Üstünyānūs’un ḥuzūruna varup mübārek-bād ve sa‘ādet-bād dediler. Bu kez Üstünyānūs patrikiñ elin tutup ve yanında olan erbāb-ı dīvāniñ üzerine geçürdi. Ondan soñra cümle ümerā ve vüzerā Ayaşofya’nın içerüsine girdiler ve birbiriniñ elin tutup büyük kapudan tā mihrāba varınca yürüdiler. Ba‘d-ı zamān Üstünyānūs cevāb edüp:

- Minnet Ḥudā’ya ki faẓl u ‘ināyeti birle rûy-ı zemîn üzre bu yüzden bir ‘ibādet-ḥāne peydā kıldım ki [17^b] devr-i ādemden bu zamāna gelinceye degin hiçbir melike müyesser olmuş degildür, dedi. Ba‘de fermān edüp patrik maḥfile çıkup bākī kassislere daḥı miḳdārli miḳdārına göre oturup ol gün aḥşam olunca ḥalka ḥalka olup şöḫbet kıldılar bu minvāl ol şeb gidüp çün şehir erişdi ve ‘ālem rûşen olup göz gözi gördükde.

Faşl

Bu kez Üstünyānūs emr edüp nāzırları ve kâtibleri getürdüp ve bu bināniñ cümle ḥarcından su’āl kıldı. Anlar daḥı defātir mu‘cebince cevāb verdiler:

- Ey şehriyār-ı güzîn etrāftan pâdişāhlar gönderdügi tuḥfelerden gayri üç biñ dört yüz kindnar altın ḥarc olunmuşdur, dediler. Pes andan soñra patriki da‘vet edüp dedi ki:

- Bu ‘ibādet-hāneniñ vakf-nāmesin yazmak gerekir ki benden soñra hıç kimesne bunu tebdıl ü tağyır etmeyeler ve edenler la‘ nete müsteħak olalar.

Pes patrik dahı pādişāhiñ emrin yerine getirüp huddām içün kassisler içün ve müsāfirler ü mücāvirlere içün ve ‘Arab u ‘Acem u Frenk diyārlarınıñ memleketinden alınmış üç biñ şehir ve karyeler vakfolunup cümlesiniñ [18^a] mahşülātı Ayaşofya mühimmātına ta‘ yın olundu.

Bu Faşl Üstünyānūs’uñ Vefātı Beyānındadır.

Üstād bu yüzden beyān eder ki bu ‘ibādet-hāne tamām olup ve bunun şıy u şadāsı heft iklīme münteşir oldu. Bu kez her tarafıñ pādişāhları gün günden bunun ziyaretine geldiler ve niçe niçe yādigārlar getirürlerdi ve Üstünyānūs ise her gün ‘ıyş u ‘ışret üzre olup ve dāimā şadaķa edüp Hāzret-i Hāķ ve celle ‘alāya şükr ederdi ki baña bu maķūle bir murād müyesser olupdur der idi ve selāfın rub‘-ı meskūn ortasında böyle bir hayr-ı ‘azīm naşib olduğundan iftiħār ederdi ve bu yüzden cevāb edüp dedi ki:

- Ba‘de’l-yevm ölürsem dahı baña ğam degildür el-minnetü li’llāhi te‘alā dünyā yüzünde böyle bir nişān kodum ümmizdür ki hayr du‘ā bā‘iş olup kıyāmete degin nāmım hayr ile yād olmağa bā‘iş ü bādī ola, der idi. Rāvī bu yüzden haber verir ki bu hāl üzre altı ay mürür eyledi pes anıñ mizācına bir marāz vāķi‘ olup ki her ne kadar eṭibbā ve hūkemā mu‘ālece etdilerse müfid olmadı āhır bildiler ki bu hastalık [18^b] bunun mevtine sebep olıyardur ve kendü dahı dār-ı dünyādan dār-ı ‘uķbāya rıhlet edeceğin muķarrer bilüp ve tāk u tahtın ğayrılara göyüp gideceğın tamām ma‘lūm edindikde ‘azīm derdi bu idi ki bu Üstünyānūs’uñ oğlu ve kıızı yoğidi ki kendü yerine şehriyār ola ve līkin birāder-zādesi var idi ve bunun ismi dahı Üstünyos idi. ‘Āķıbet pādişāh emr edüp erbāb-ı dīvānıñ havāşşını huzūruna getirüp ve cevāb edüp dedi ki:

-Ey ‘azīzler! Sizler hod rüşen bilirsüz ki Hāķ Te‘alā baña evlād vermedi ve hālā göz göre görürsüz ki bizim seferimiz karīb olup göçmek üzereyüz ve öte konağa giden bir dahı bu tarafa gelmek muħāl. Ancak ve bir dahı budur ki çobansız koyun olmaz lā-büd koyun oldıktan soñra ol koyuna elbette bir çoban lāzımdır. İmdi ey

benim vezîrlerim ve ey beglerim! Sizlerden ümmîzim budur ki benim vaşîyyetimi kabûl yerine getüresiz pes benim karındaşım oğlu Üstünyos'u tahta geçürüp anı benim yerime kendüñüze şehriyâr bilüp ita' at edesiz, dedikde hemân vüzerâ [19^a] ve ümerâ ve a' yân-ı dîvân-ı devlet bir yerden yakaların çāk ve dîdelerin nem-nāk edüp feryād ü fiğāna başladılar. Pādişāh cevāb edüp:

- Ey vezîrlerim ve beglerim, kerem ü mürüvvet edüp bir miqdār şabr eyleñ benim bu kadar hengāmeğe tākātım yokdur, deyüp ba' de karındaşı oğlu Üstünyos'u öñüne getürdüp cevāb edüp:

- Ey benim ciger-güşem! İşte bu dün-ı gerdünuñ aḥvālî budur. Bundan hîç kimesne murād almış degildir eger pîr ve eger civân ve eger mîr ve eger gedāyân ve eger şehriyâr ve eger leşker-keşân. İmdi gözüm nûrî 'adl ü dād üzre olup nâ-ḥaḳ ve ḡayra müsteḥaḳ bir kimesneyi rencîde-ḥātır eyleme ve olur olmazları kendüñe muḳarreb edinme ve her lâf-ı güzāfı⁹⁷ zînet-merd kıyās etme ve şeytân iḡvāsıyla rāh-ı Ḥaḳḳı koyup dālālet yoluna gitme ve bir vaşîyyetim dahı saña budur ki beni defn etdikden soñra Ayaşofya öñünde bir direk koyasın ve benim taşvîrimi bir at üzerinde muṭallā bakırdan düzdürüp ol direk üzre sen bir elime bir elmās verüp ve bir elümi dahı açık koyasın tā ki temāşā edenlere dahı ma' lûm ola ki ben rub' -ı meskûnun [19^b] ḥükümetin bir elmās gibi elimde tutmuş idim ve şimdi gör kim işte elim boş ḳalup dünyādan āḥiret menziline boş gitdim⁹⁸, deyüp bu sözde iken murğ-ı cān pervaz-gāhdan perr ü bāl açup 'adem şahrâlarına pervāz eyledi. 'Āḳıbet Üstünyos 'ādet üzre şehriyâr olup ol vilāyet aña ita' at ve inḳıyād gösterdiler ve Üstünyānūs'un veşâyāsın yerine getürdiler. Beradallāhü serāhü ve ce' ale'l-cennete mesvāhü.⁹⁹

Naẓm

Müberrā ḳıl şeh-i 'ālem-penāhı

O yerde yatduğunca yā ilāhî¹⁰⁰

⁹⁷ Metinde "lāf u güzaf" şeklinde yazılıdır.

⁹⁸ bk.: EK 5

⁹⁹ بردالله ثراه وجعل الجنة مثواه : Allah ruhunu şād ve mekânını Cennet eylesin.

¹⁰⁰ Bu mısra derkenara kaydedilmiştir.

ȶosun rŭy-ı zemīn ūzre eęerler

Aña dā'im naşīb olsun zaferler

Urup her dem esās-ı luţfa būnyād

Cihānı eylesŭn ‘adliyle ābād

Pesendim ȶaȶıȶat ūzre olmağın ȶaylī meşālīhim var iken bu tuȶfeyi yazmağı iȶtiyār edŭp bir iki gŭnde taȶrīr edŭp yādīgār ȶodum ki mŭţāla‘ a eden cānān kātībŭ’l-faȶ[ī]r Eyyŭb-zāde’ye daȶı ȶa[y]r du‘ ā[yı] dirīg eylemeye.

Tahrīren fī 25 şehr-i Şevvālŭ’l-mŭkerrem sene 1083 temmet.

2.4. METNİN DİL İÇİ ÇEVİRİSİ

[1^b] Kostantiniye Kalesi

Rahman ve Rahīm Olan Allah’ın Adıyla.

Şŭkŭr ve hamd, kusurlardan mŭnezzeh olan Allah’a mahsustur ki gŭklerdeki camiler zikir sesleriyle doludur ve ulu mihrabın kitabesinde “Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım” yazılıdır. Salat u selam kâinatın efendisi Hz. Peygamber ūzerine olsun ki temiz kalpler, her zaman onun cihanı aydınlatan mumunun nuruyla feyizlenmiştir. Onun risalet makamı diğer enbiyalardan yŭcedir ve dinin kurallarını Allah’ın kelamıyla yŭceltmiřtir.

Şiir

Yŭce Allah onun yŭzŭ suyu hŭrmetine yarattı

Cehennem ateřini dostun gŭl bahçesine çevirdi

İki cihan bir sedefin iki yarısıdır

İçindeki mŭcevher ise ālemlerin ūvŭncŭdŭr

Sayısız dua “Secdenin tesiriyle yŭzlerinde nişan bulunan” o yŭce topluluğun ūzerine olsun ki onların vasıflarının tamamı yŭzlerinden bellidir.

Şiir

O şahın sahabe halkası ve ailesi

Ayn çevresini alan hāledir

Her biri hidayet yıldızıdır

Her biri saadet yıldızıdır

[2^a] Sonrasında zaman “Allah geceyi gündüze gündüzü geceye çevirir, gören ve düşünenler için bunlardan alınacak ibretler vardır” ayet-i kerimesi gereğince ilerledi. Özellikle bazı büyük beldeler ve kadim mescitler nasıl inşa edilmiştir ve kim bina etmiştir bunların bilinmesi birçok faydalar içerdiğinden dili kullanmakta maharetli bir zat İstanbul’un nasıl yapıldığını ve kimin yaptığını ve Ayasofya Camii’nin hangi amaçla yapıldığını anlatmak için Fars diliyle bir risale tertip etmiştir. Bu vaziyet üzere biz de Rum halkının cümlesine faydası olsun diye Türkçeye tercüme edip padişah hazretlerine sunmak düşüncesiyle bu eseri vücuda getirdik. Bize ne mutlu ki yüce padişah Ahmed-i Muhtar, İslam dinine taze bir güzellik ve devlet bahçesine letafet bahşetmiştir. Adaletinin yaygısı yeryüzüne yayılmış, inayetinin sofrası doğuya ve batıya ulaşmış bundan öte güzel eserleri güzelce korumakta öylesine çabalamıştır ki ulu ecdadın [2^b] yapıtlarını da gözetmiştir. Onun döneminde yeryüzünün güzelliği artmış ve saltanat devri önceki sultanların kıskançlık sebebi olmuştur.

Şiir

Sultan Mehmed öldüğünde tacını ve tahtını bıraktı

O zeval olmayan padişah Ahmed Han hazretlerine

O şahın üstüne saadet nurunun ışığı düştü

Güneş bir burçtan bir burca ulaştı

Osmanlı hanedanından onunla aynı isimli hiç kimse gelmedi

(Bu sebeple) onun tahta çıkışı eşsiz bir misaldi.

Daima devlet ağacı cennet ağacı gibi baştanbaşa olsun ve insanoğlunun üzerine gölge salmaktan (himaye etmekten) alıkonulmasın.

Şiir

İmkân mahallinin sakinlerinden

O sultana dua etmek vacip oldu

Yüce Yaratıcı (saltanatını) daim etsin

Hızır’ın yardımını onun koruyucusu olsun

Bu Mukaddime Cezîre-i Heft Cebel Olarak İsimlendirilmiş Kostantiniye Kalesi'nin Yapılışı Hakkındadır.

Rivayet edenler ve dönemin hâlini anlatanlar vaziyeti şu şekilde anlatırlar: Hazret-i Âdem aleyhisselamın yeryüzüne inmesinin ardından beş bin iki yıl geçtiğinde Vezendü adlı bir padişah, doğu tarafından gelip Heft Cebel olarak bilinen adada büyük bir kale yaptırır. Vezendü bu [3^a] kalede uzun zaman hüküm sürdükten sonra onun neslinden on kişi daha bu kaleyi yönetir. Rivayet olunur ki Hazret-i Âdem'in yeryüzüne inmesinin ardından beş bin sene geçmişti. Kostantin adlı bir padişah Büyük Roma şehrinden ortaya çıkıp Vezendü kalesinin üzerine sayısız asker sevk eder. O anda kalede askerlere karşı savaşılabilecek kuvvette kimse bulunmadığından kale halkı topyekûn Kostantin'e itaat eder. Sonrasında Kostantin bu memleketin suyu ve havası parlak ve güzeldir diye Büyük Roma şehrinden feragat edip bu kaleyi imar etmek için ilgisini ve gayretinin çoğunu o mekâna sarf eder. Hala At Meydanı dedikleri büyük mekânı divanhane yapıp Azrail Kilisesi olarak bilinen kiliseyi inşa etmiştir. Azrail Kilisesi'nin kalıntıları Ebu'l-Feth Fatih Sultan Mehmed Han Gazi Camii'nin güney kısmında hâla mevcuttur. Aynı zamanda Yahya Peygamber Kilisesi ve bundan başka [3^b] birçok dükkân, hamam, kervansaray ve büyük bir hisar yaptırmıştır. Yahya Peygamber Kilisesi'nden geriye Ayasofya önünde birkaç direk kalmıştır. Kostantin devrinden yüz seksen yıl geçtiğinde onun neslinden adına Üstünyânûs denilen Hz. İsa dinine tabi genç bir yiğit bu şehre hâkim olup şehri adalet ve doğruluk üzere yönetti. Anlatılanlara göre meğer bu şehrin halkı önceden ateş-perest imiş.

Bu Fasil Üstünyânûs'un Ortaya Çıkışını ve Ayasofya'nın Hangi Amaçla Yapıldığını Anlatır.

Hikâye şu şekilde anlatılır ki Üstünyânûs tahta oturdu ve çevre ülkelere bu haber erişti. Her ülkenin padişahı Üstünyânûs'a çeşit çeşit hediyeler ve yadigârlarla hayırlı olsuna gelerek bağlılıklarını arz ettiler. Üstünyânûs gelen tüm hükümdarlara mevkilerine göre davranıp mizaçlarına göre şerbetler içirip güzel bir şekilde ağırlar. Birkaç gün sonra ise müsaade gösterip memleketlerine uğurlar. Ravi anlatır ki bunun üzerine sabah olur ve padişah şehrin tüm [4^a] ulularının, ihtiyar âlimlerinin At Meydanı'na toplanıp yüzyüze birbirlerine din bahşetmelerini ister. Bu sırada aralarında ayrılık çıkıp kavgayı büyütürler. Sonrasında aralarında savaş çıkar ve her iki taraftan beş bin kişi ölür. Üç bin ateşperest ve putperest kişi ise yakalanıp bağlanarak Üstünyânûs'un huzuruna getirilir. Üstünyânûs bunlar kimlerdir diye sorunca adamları:

- Bunlar Hak Teâla Hazretlerinin peygamberlerine ve kitaplarına itaat etmeyenlerdir, deyince Üstünyânûs bunları diri diri ateşte yakma emri vererek tamamını cehenneme yollar.

Rivayetlere göre o zamanlarda Ayasofya yerinde eski zamanlardan kalma bir kilise vardı. Puta tapanlar bu kilisede ibadet ederlerdi. Üstünyânûs bu kilisenin yıkılıp içinde bulunan putların ise denize atılması emrini verdi ardından vezirlerini ve beylerini yanına alıp mutlulukla sarayına gitti. O gün oturup büyük sohbetler etti [4^b] ve birçok işler görüldü.

Akşam olunca Üstünyânûs nur yüzlü bir zatın sarayın içini seyrettiğini gördü ve kızarak hitap etti:

- Sen kimsin ki benim sarayımın içerisini çekinmeyip korkmayıp seyrederdin? Dedi. Nur yüzlü zat cevaben:

- Hz. İsa aleyhisselam dininde olan diğer topluluklardan seçkin olup tamamının üzerine galip olayım dersin Hz. İsa dininin kuvvet bulması için büyük bir kilise inşa edesin ki herkesin ibadethanesi olsun ve dininiz bu şekilde kuvvet bulsun, der ve gözden kaybolur. Üstünyânûs uykudan uyanır ve der ki:

- Eğer Hak Teâla Hazreti bana ecelden aman verip ölmezsem o ay yüzlü pirin vasiyetini yerine getirip bir kilise inşa edeceğim. Öyle bir ibadethane olacak ki yeryüzünde ona benzer bir binanın inşa edilmesi ihtimali dahi olmayacak.

[5^a] Bu Fasil Ayasofya Binası İçin Yapılan Müşavereyi Anlatır.

Rivayet edenler şöyle anlatırlar ki gece sona erip sabaha varıldı. Üstünyânûs bir kaide üzerinden tahta oturup memleketin ileri gelenlerini, vezirlerini ve emirlerini toplayıp ne kadar âlim ve salih kimseler varsa getirtip her birinin mevkilerine ve değerlerine göre itibar ve saygı göstermiş ve ziyafetler çekmiştir. Herkes yiyip içtikten sonra ortadan sofralar götürülür ve Üstünyânûs söze başlar:

- Ey şehrimin uluları, hekimleri, mühendisleri. Benim ecdadım olan sultanların her biri bu diyara bir yadigâr, önemli bir eser koyup kendinden sonra bir iz bırakmışlardır. Şimdi ben de bir kilise yadigâr bırakayım ki kıyamet gününe kadar adım hayır duasıyla anılsın, deyip hemen susar. Susanların her biri bir yerden beğenip takdir edip:

- Ferman padişahımızdır, deyip dua ettiler.

Bu Fasil Ayasofya Binası İçin Civar Memleketlerin Gönderdiği Yardımlardan [5^b] Bahseder.

Hikâye şu şekildedir ki Arap, Acem, Frenk ve Hint memleketleri ve diğerleri Üstünyânüs'un hükmü altındaydı. Çünkü o zamanın kuralı, şöyleydi ki kim Kostantin neslinden olup İstanbul'a padişah olursa etrafta olan sultanlar ve diğerleri onun hükmüne itaat ederdi. Bir hikmet de şudur ki Kostantin İstanbul'un kalesini ve hisarını Hz. İsa aleyhisselamın icazetiyle yaptırmıştır. Hz. İsa bu yüzden vasiyet edip demiştir ki “Her kim bu kaleye malik olursa etrafta olan sultanlar onun emrine itaat edip onun sözüne karşı gelmesinler.”

Ayasofya Camii'nde bulunan mermer direklerin her birisi başka bir memlekettten getirtilmiştir. Yeşil mermerler -günümüze ulaşan mermer direklerin çoğu bundandır- Ayaşuluk'da bulunan madenden çıkartılmıştır. Beyaz mermerler Marmara Adası'ndan getirtilmiştir, kırmızı mermerler Mihaliç nahyesinden getirtilmiştir, beyaza çalan sarı mermerler Karaman diyarından getirtilmiştir. Yeşil ve ince nakışlı olan mermerler Arap diyarından getirtilmiştir. Dört köşede olan sekiz somaki direk ise [6^a] Habeş vilayetinden getirtilmiştir. Bazıları, Herat şehri yakınlarında Abamud(?) adında bir şehrin batısında bulunduğunu söylerler. Bir rivayet ise şu şekildedir: O asrın patriki Biluterhu(?) adlı keşiş “Medâyin şehrinde Alamo adlı bir kilise vardır, direkleri döşemesinden olan mermerleri somaki mermerden olan bu kilise Hz. İbrahim aleyhisselam zamanında Urliya(?) adında bir padişah tarafından yaptırılmıştı, şu anda vaziyeti harap hâldedir” diye haber verince Üstünyânüs o memleketin padişahına mektup gönderip direkleri ister. Alamo şehrinin padişahı bahsi geçen direkleri ve elli parça mermeri Üstünyânüs'a gönderir.

Doğrusu şudur ki o direkler Aden şehri Habeş tarafından gelmiştir. Türlü renklerde olan mermerler ise birçok yerden gönderilmiştir. Eğer bunlar yazılsaydı bu küçük risale uzun bir kitap olurdu. Bu yüzden kalanını bununla kıyas edip anlamak gerekir.

Bu Fasıl Eski Ayasofya Binasının Ne Amaçla Yıkıldığını Anlatır.

[6^b] Rivayet edenler şu şekilde anlatır ki Üstünyânüs'un Agniyanus adında kendine mahsus adaletli ve akıllı bir veziri vardı. İktisat ve geometri ilimlerinde mahir bir kimse olup usta bir mimardı. Ona hitap edip dedi ki:

- Ey üstad! Benim dileğim şudur ki önceki binayı tamamen yıkıp taşı taş üzere komayın ve kalıntıları başka bir yere taşıyıp bırakın. Zira benim yapacağım bu mübarek binaya putperestlerin kilisesinin taş veya toprağından bir zerre dahi karışması layık değildir, diye ferman edince mimar da kendi ustalarına emir verip hemen eski kiliseyi vurup yerle bir edip taşı taş üstünde komayıp alanı temizletir. Ardından Üstünyânüs:

- Etrafında olan evleri alıp kilisenin arazisine katın. Ancak ev sahiplerinden evlerini satın alırken gönüllerini hoş edin. Çünkü ben bu binayı büyük bir hayır kazanmak için yaptırıyorum, bana lazım değildir ki ben kimsenin gönlünü kırıp kendime [7^a] beddua ettireyim de cehennem azabına yakalanayım, diyerek ferman buyurdu.

Hikâye böyledir ki o yerde dul bir hatun vardı. Adına Girâne derlerdi. Bunun evine seksen lira kıymet verdiler, kabul etmedi. “Bin olursa dahi benim gönlüm hoş değildir” diye cevap verdi. Durumu padişaha ilettiler. Padişah divandan birkaç kişiyi bunun kapısına gönderdi. “Senin gönlün ne miktar mal ile hoş olur, haber ver” dediler. Her ne kadar verdilerse de razı olmadı. Ardından padişah atına binip o hatunun kapısına vardı. Hatun padişahı karşılayıp yüzünü yere koyup dua edip:

- Padişahım benim bu yerde her nem var ise senindir. Benim dileğim mal değildir. Mademki memleketin padişahı cümle âleme ibadethane olsun diye hayır için bir kilise bina etmek gibi mübarek bir amaç edinmiş, o zaman bu zavallı kadının ümidi şudur ki hediyesi kabul edip karşılığında akçe teklif etmesinler. Ta ki bu hakire ilahi yardım ile sonsuz rahmetten mahrum [7^b] kalmasın. Bir dileğim de budur ki bu fani âlemden baki diyara varınca beni bu yapılan ibadethaneye defnedesiniz. Ola ki bu sebeple cehennem azabından kurtulup emin olayım, deyip susunca Üstünyânüs da onun ricasını kabul etti. Rivayet edenler der ki bu hatun mihrabın sol tarafına defnolunmuştur. Bölgede bulunan diğer evleri de sahiplerinin gönüllerini hoş edip almışlardır. Bu şekilde hepsi tamamlanıp sonrasında bina bu arsaya yapılmıştır.

Bu Fasil Ayasofya Binasının Resminden Bahseder.

Hikâye böyledir ki mimarbaşı Agniyanus, her biri ilminde eşsiz olan yüz mühendisi çağırıp bir yere topladı ve o mübarek binayı resmettiler. Bu şekilde yaptıkları resim kabul gördü ve makbul bulundu. Sonrasında Üstünyânüs tüm patriklere ve keşişlere hazır olmalarını emretti. Binanın kutlu açılışı için o gün on bin koyun, bin baş sığır kurban edip üç kindnar altın sadaka verdiler. Din adamlarının başı dua etti ve diğer rahipler de el kaldırıp canıgönülünden âmin dediler. Ondan sonra Üstünyânüs [8^a] kireç ve taş getirtip kendi eliyle inşaatın temelini atıp halka seslendi:

- Ey burada hazır bulunanlar! Sizler şahit olun ki Hüdâ azze ve celle hakkı için Hz. İsa ruhullah hakkı için eğer bu ibadethane benim elimle tamamlanırsa otuz bin altın fakirlere ve gariplere sadaka edeceğim ve zindanda olan esirleri salıvereceğim. Aynı zamanda bu binanın yanına bir de küçük kilise inşa edin. Duvarlarına peygamberlerin suretleri

resmedilsin, diye fermanda bulundu. Rivayet eden der ki saray kapısının önünde olan kilise bu kilisedir. Divan dağıldıktan sonra padişah o binaya varıp ustalarını görüp seyrederdi. Her kim işini düzgün yaparsa onu mükâfatlandırıp ihsanda bulunurdu. Bu sebeple herkes canıgönülden kârıyla meşgul olup işlerini sıkı tutarlardı. Aynı zamanda padişah her birine çeşit çeşit ikramlarda bulunurdu. İnşaat alanından kendi makamına varıncaya kadar yer altından bir geçit yaptırmıştı ki bu sayede kendisinin geldiğinden kimse haberdar olmasın.

Şu da bilinmelidir ki **[8^b]** binanın inşaatına başlayan ustaların sayısı yüz kişiydi. Her birisi zamanının ileri gelen ustalarıydı. Her mimarın yanına da yüz usta tayin edilmişti ki her biri işinde sanki Cemşîd idi. Aynı zamanda beş bin tane heykeltıraş da görev yapmaktaydı ki artık diğerlerini de bunlara bakarak kıyas etmek gerekir. Rivayet eden der ki binada çalışan ustaların, mimarların ve işçilerin toplamı beş bin yüz kişidir. Bunların başmimarı ise vezir Agniyanus'tur. Aynı zamanda şu da bilinmelidir ki Ayasofya'nın temeli doksan dokuz kolon üzerine kurulmuştur. Bu kolonların tamamı od taşındandır. Her iki kapının ortasına meyilli ve yassı kubbeler(tak) yerleştirilmiş ve suyolları inşa edilmiştir ki yağmur yağdığı zaman su, bu kubbelerin büyüğünden ve küçüğünden geçip Ayasofya Camii içinde ve dışında bulunan kuyu ağızlarında toplansın. Ustalar şu şekilde tahmin etmişlerdir ki on yıl yeryüzüne semadan rahmet yağmurları inmesi dahi bu kuyularda biriken su şehir halkına yeterdi. Bu şekilde **[9^a]** bina yapılıp yeryüzüne çıktı. Mühendisler ve mimarlar kubbelerin nasıl yerleştirilmesi gerektiğini ve mihrabın hangi yöne konulacağını bilemediler. Her usta kendi tarafını daha doğru buldu. Ancak padişah birisinin bile resmini beğenmedi. Bu kez tüm ustalar bu işe şaşırıp kaldı ve ne yapacaklarını bilemediler. Şimdilik bu işin daha sonraya kalması belki de daha hayırlıdır, deyip herkes evine dağıldı. Hikâye şu şekildedir ki padişah o gece rüyasında rengârenk bir elbise üzerine kıymetli yeşil bir hırka giymiş yüce bir zat görür. Elinde dört köşeli altın bir levha vardır. Bu levha üzerine bir kilise resmedilmiştir. Padişah pirin bu kilisenin kemerlerini ve kubbelerini seyrettiğini görür. Aklından bir an için "Ah keşke bu yüce zat şu levhayı bana verse de üzerinde resmi bulunan kilise gibi bir kilise yaptırıp yadigâr koysam" diye geçirerek içini çekti. Rivayet eden der ki o yüce pir elinde olan levhayı Üstünyânūs'a uzatıp:

- Ey padişah, al şimdi bu yâdigarı. İşte bu levha üzerinde mübarek Ayasofya'nın resmi vardır. **[9^b]** Buna göre inşa edesin, dedi. Padişah:

- Ey pir Ayasofya dediğin nedir? Dedi. Pir:

- Yapacağın kilisenin ismine Ayasofya denilmiştir, dedi. -Sonrasında bu şekilde isimlendirilmiş olmalıdır. Rum dilinde Ayasofya demek galiba “Allah’ın Evi” demektir, aynı zamanda Allah dostlarının toplandığı mekâna da derlermiş.- Ardından pir gözden kaybolur. Padişah da uykudan uyanır ve Hak Teâla Hazretlerine çokça hamd ve şükürler eder. Gece gidip gündüz erişti. Üstünyânûs vezirlerini ve beylerini toplayıp ustalarını getirtip ve mimarbaşı Agniyanus’u çağırıp o gece gördüğü rüyayı onlara anlattı. Hepsî şükürler edip Hak Teâla Hazretlerine hamd eylediler. Üstünyânûs:

- Ey beyler, malumunuz o yüce zat, böyle bir ibadethanenin isminin ve resminin Hak Teâla Hazretleri tarafından verildiği müjdesini getirdi. Bu büyük bir mutluluktur, deyip elini yüzüne sürdü. Allah’ın hikmeti meğer aynı rüyayı mimarbaşı Agniyanus da görmüştü. Uykudan uyandığında levha üzerinde gördüğü [10^a] resim aklının bir köşesine kazınmıştı. O zaman divandakilerin huzurunda bir kâğıt getirtip gece resmi nasıl gördüyse o şekilde çizip padişahın huzuruna koydu. Padişah başını önüne eğip bir süre resmi gözden geçirdi. Ardından:

- Ey usta, sen bu resmi nerede buldun? Yahut nereden gördün? Deyince, Agniyanus başını önüne eğip:

- Ey âlemin padişahı işte ahval bu şekildedir, diyerek olayı anlattı. Divandaki herkes şaşkın ve hayran kaldılar.

Fasıl

Yine bir gün Üstünyânûs mutlu mesut bir şekilde devlet adamlarını ve mimarlarını yanına toplayıp inşaat alanına vardı. Agniyanus’a emredip resmi ortaya getirtti. Hep birlikte baktılar. Her biri binlerce kez tebrik ve takdir ettiler. Ardından bu resme göre binayı yaptılar. Ondan sonra padişah:

- Ey burda hazır bulunanlar! Siz de bilirsiniz ki bu ibadethanenin ismi ve resmi gayb âleminden gönderilmiştir, dedikten sonra padişah ve mimarın başından geçen olayları tekrar anlatıp halka beyan ettiler. Orada bulunanlar canıgönülden kabul ettiler. Buna binaen o zamandan [10^b] bu zamana gelinceye bu binanın ismi “Ayasofya” olarak anılmıştır. Rivayet eden haber verir ki tercüme olunan risale de bu şekilde yazılmıştır. Ancak İbnü’l-Cevzi *Târîh-i Düvel* adlı kitabında şu şekilde söyler ki Ayasofya sözü halk dilinde böyle meşhur olsa da aslında sahih olan Afyasofya’dır. Elifin fethasıyla ve sinle yazılır. Manası “Kutsal Mekke” demektir, şeklinde haber verir. -Allah ona rahmet etsin-. Rivayet eden der ki

mimarların ve ustaların her biri bir işe giriştiler ta ki yarım kubbeler tamamlanıp yalnızca kubbeyi bezemek kaldı. Bu kez tüm bakanlar, hesap tutanlar padişahın huzuruna geldiler ve icab ettiği üzere tüm masrafları hesapladılar. Dört yüz elli bin dinar oldu, diye haber verdiler. Sonrasında:

- Ömrün uzun olsun padişahım. Şimdiye kadar yeryüzüne böyle bir bina yapılmamıştır ancak hazinede altın ve gümüş cinsinden hiçbir şey kalmadı.

- Padişah bu cevap neticesinde eleminden suratını astı. Bir zaman sonra dedi ki:

- İbadethaneyi Hak Teâla için yaparım. Allah'tan ümidim bu binanın dost ve düşman içinde eksik kalmamasıdır, dedi.

Bu Fasıl Üstünyânüs'un [11^a] Rüyasında Hazret-i Hızır Aleyhisselâmı Görüp Defineyi İşaret Etmesini Anlatır.

Rivayet edenler der ki bunun üzerinden yedi gün geçti. Yedinci gece sabaha yakın bir zamanda uykuya dalan Üstünyânüs, rüyasında elinde levhayla Ayasofya binasına yardımına gelen zatı gördü. Cami içerisinde namaz kılmaktaydı. Namazı bitirdikten sonra oturdu. Ben de önüne varıp yüzümü yere koyup yalvararak dedim ki:

-Cümle âlemi yokluğun karanlığından çıkarıp aydınlık ve varlık âlemine çıkaran Hüdâ Hakkı için şimdi bana söyle sen kimsin? Diye yemin verdim. O da bana cevap verip dedi ki:

- Yemin verdiğin için sana benim kim olduğumu bildirmek gerekir, dedi. Sonra:

- Ey Üstünyânüs, Hak Teâla Hazretinin bir kuluyum. Benim adım Hızır nebidir. Uzun vakittir Hüdâ'nın emriyle yardıma muhtaç olanların elinden tutarım. Şimdi bana bu ibadethanenin işlerinin yerli yerince bir düzene konması emredilmiştir. Ben ona hitap ederek söyledim:

- Ey kudret sahibi güzel yüzlü zat, sen de bilirsin ki hazinemde para namına bir şey kalmadı. Bu sebeple aklım perişan [11^b] ve hayrettedir, deyip sustum. Bana cevap verdi:

- Gam çekme. Sabah olduğunda atına bin, yanına akıllı devlet adamlarından birkaç kimse al ve Harsiyye Kapısı'na var. Orada üç tepe var. Onun yanında gök mermerden yapılmış bir direk var. Onun dibini kaz ve o mermeri de yerinden çıkart. O zaman isteğine kavuşursun. Burada bulduğun malı ibadethaneye harca, deyip gözden kaybolur.

Padişah uykudan uyandı, Hak Teâla Hazretine çokça şükür edip elini yüzüne sürdü.

Bu Fasil Üstünyânüs'un Hazret-i Hızır'ın İşaretiyle Defineyi Bulmasını Anlatır.

Bu yüzden rivayet edenler şöyle güzel bir hikâyeden bahseder ki bir gün padişah emir verdi. Mimarbaşı Agniyanus'u, o dönemin patrikini, kendi adamlarını ve birçok akıllı devlet adamını toplayıp atlarına binip bahsi geçen kapıdan çıkıp gittiler. Sonra Hızır'ın haber verdiği mermerden direğin olduğu kata eriştiler. Bu kapıya hâla Silivri Kapısı derler. Ardından padişahın [12^a] fermanı üzere mermerin dibini güzelce kazdılar. Bir zaman sonra bir büyük dehliz görüldü. Bunun demirden bir kapısı vardı ve üzerine bir büyük kilit vurmuşlardı. Padişahın kendisi ileri varıp kendi eliyle kilidi tutup yerinden kopardı. Zorlamak suretiyle kapıyı açmış oldu. Yedi parça tunçtan yapılmış küp gördüler. Her birisi sikkeli altın ile doluydu. Bu altınları padişahın fermanıyla dizi dizi at ve eşeklerle, her birine yedişer kindnar yükleyip şehre götürdüler ve bunlarla At Meydanı'nı süslediler. Ondandır emirler, vezirler ve şehir halkı meydana toplanıp sofralar kuruldu. Padişah o talihli günde fakirlere kendi hazinesinden beş bin kindnar ihsan eyledi.

Fasil

Rivayet edenler der ki bina yapılırken cümle mühendisler ve mimarlar fikir birliği ile dediler ki bu kilisenin orta kubbenin çok hafif olması gerekir, çünkü bu kubbenin binası yüksektir. Her ne kadar hafif olursa o kadar dayanıklı olur. Bu kez her diyardan ve her adadan toprak getirdiler ve tarttılar. Tüm şehirlerin ve adaların toprağından [12^b] Rodos Cezîresi'nin toprağı daha hafif geldi. Şu ölçüde ki Rodos Cezîresi'nden iki parça tuğlayı Kostantin toprağından olan bir tuğla ile tarttılar. Aynı ağırlıkta geldi. Rodos'un toprağı bu kadar hafif olduktan sonra Üstünyânüs Rodos hükümdarına eşi benzeri görülmemiş hediyeler icad edip beraberinde bir mektupla gönderdi. Vaziyeti bildirip “İşte böyle bir hayır için bir mübarek binaya el attım. Siz de bu seçkin hayır ile bu mübarek binaya yardım etmiş olun” deyip mektubu tuğla yapan birkaç usta ile gönderdi. Hikâye böyledir ki bir gün elçi Rodos'a erişti. Varıp hükümdar ile buluşup armağanlarını verip mektubu huzuruna koyduğunda hükümdar okudu. Amaç anlaşılınca hükümdar kabul etti ve bu hizmeti canına minnet bilip büyük bir imalathane tayin eyledi. Önceden varan ustalar da mimarbaşının verdiği kalıba göre gece ve gündüz tuğla yaptılar. (Bazı rivayetlere göre bu iki kubbenin tuğlası karnu(?) taşındandır yani o [13^a] hafif taşındır ki mücellidler ve külâh takunyaların yapımında kullanılır. Ancak doğrusu şudur ki Rodos toprağındandır.) Tuğlaları tamamlayıp getirdiler. Bu kez mimarlar dediler ki kirecin ve harcın çok ince olması gerekir ki tuğlalar birbirine sağlamca tutunsun. Bu fikir üzerine mimarbaşı Agniyanus çıkageldi ve buyurdu ki

“Büyük ve yassılı yerlerini ateşe verip yaksınlar.” denilen şekilde yaptılar. Lisanü’l-usfur ve ceviz ağacının kabuğunu öyle bir kaynatıldılar ki her birinin iyice suyu çıktı. Sonra bu suları bir güzel süzdüler. Hem kireci hem de harcı bu suyla karıştırdılar. Ondan sonra iki tuğlanın orta yerine döktüler. Tuğlaları birbirine öyle yapıştırdı ki hemen tek parça bir mermere döndü. Sonrasında birbirinden ayırmak ihtimali olmadı. Önce büyük kubbenin küresi olan dört kemeri- başlangıçta bu kemerler yapılmıştır- inşa ettiler. Ondan sonra kubbenin dairesini bina ettiler. Her tuğla birbirinin üzerine konar ve demirden gönderlerle sağlam bir şekilde kaplanırdı. Bundan sonra her on iki tuğla kondukça enbiyâ-yı[13^b] kirâmın -salat u selam onların cümlesine olsun- kemiklerinden bir parça konurdu. Yapılan kubbenin ayakta durmasına bu yolla yardım ederlerdi. Bu şekilde günden güne yapılan kubbe tamamlandı. Kilitlenip üzerine bir altın alem koydular.

Fasıl

Bilmiş olun ki o zamanlar kubbenin eteğinde yer alan dört köşeli takların müşebbekleri halis gümüşlendi. Diğer kubbelerin içi ve dışı ise dört köşeli altın yaldızlı sırça -hâla kalıntıları mevcuttur- ile donatılmıştı. Kandil asılı halkaların ve zincirlerin tamamı halis gümüşlendi. Döşemesinde nakşı birbirine denk olan dalgalı mermerler, bir iken biçilip ikiye bölünmüştür ve her biri bir diyardan gelmiştir. Zeminden, coşan deryaya ve çatıya bakan o parlak sırça camlardan aydınlık gökyüzü görünürdü. Dört köşesinde rengârenk büyüleyici mermerden şemseler vardır ki bakıldığında hayran kalınırdı. Aynı zamanda müezzinler mahfili önünde bir kubbe vardı ve mihrabın sağ tarafına patriğin vaaz etmesi için bir mahfil yapılmıştı. [14^a] Bu mahfil halis gümüşten direkler üzerine yapılmış, zemininin tahtalarının ve merdivenin basamaklarının tamamı ham gümüşlendi. Bu mahfil üzerine altından bir kubbe yapılmıştı. Altı bin dinardandı. Bir direktan bir direğe kadar altından tırazanlar konulmuştu ve çeşit çeşit mücevherler ile bezeliydiki her biri Rum haracına değerdi. Kubbenin etrafına hakkâkler ve zerkarlar gümüş, altın ve mücevherlerden çiçek süslemeleri yapmışlardı. Mesela yasemin, gül, lale gibi çiçekler ile goncalar, erguvanlar, lal ve yakuttan toplar, tüfekler aynı zamanda yaprakları zebercedden ve halis gümüşten olan bazı beyaz çiçekler vardı. Artık diğer nakışları buna göre kıyaslayın. Mihrabın sol tarafında direkleri somaki mermerden bir minber vardı. Minberin sertacı sâfi billurdandı ve ortasında alem yerine altından bir büyük haç konulmuştu. Bir ucundan bir ucuna kadar mücevher ile süslenmişti. Çevresi ise yaldızlı gümüşlendi. Her tarafa sırmalı kumaştan perdeler asılmıştı. Yine mihrapta Hazreti İsa [14^b] aleyhisselatü vesselamın tasvirini halis altından yapıp gümüş

bir haç üzerine koymuşlardı. Mesih'in (aleyhisselatü vesselam) yüzü, iki tarafında on iki havariysiyle resmedilmiş ve on iki cilt İncil altın ile yazılıp gümüş kürsüler üzerine konulmuştu. Yine mihrabın iki tarafında altınla bezenmiş dört şamdan ve yine dört billurdan şamdan daha vardı. Dördünün ayakları altından ve dördünün ayakları gümüşlendi. Her birinin üzerinde beyaz mumlar vardı. Büyük kubbeninin temeli dört kolon üzerinedir. Her birinin önünde gümüşten buhurdan vardı ki bunların içinde ud ve amber yanardı. Bunların boyları beşer ziraydı ve beşer bin dirhemdi. Her bir şamdanın önüne gümüşten birer kürsü koymuşlardı. Her birinin başına ise sabah ve akşam nöbetle İncil okuyan on keşiş tayin etmişlerdi. Bu mübarek Ayasofya'nın aşağı ve yukarı katlarında tamamı altın, gümüş ve mücevherlerle bezenmiş [15^a] elli bin adet kandil vardı. Her birisi bir padişaktan yadigâr gelmişti. Aynı zamanda bin tane altın yaldızlı top ayna vardı. Her gece yanan on bin şişe rengârenk kandil vardı ve yukarı katlarda tamamı gümüşten olan şamdanlar vardı. Mihrabın iki tarafında ruhbanlar için kapılar vardı. Direkleri yazılmış tahtalarla süslenmişti. Mihrabın karşısında iki kanadı olan kapı Hazret-i Nuh aleyhisselam gemisinin tahtasındandı. İki kanadı altından süslemeler ile kaplanmıştı. İçerde ve dışarda olan diğer kapıların kanatlarının yüzleri bazıları abanozdan bazıları füsuskari bazıları fildişinden bazıları gümüş ve pirinç tahtalarla kaplanmıştı.

Fasıl

Ravi şu şekilde anlatır ki Üstünyânüs beldedeki mermer direkleri ve tırabzanları ham gümüşten yaptırmak istedi. Zamanın âlimleri bir yere toplanıp dediler ki:

- Ey ulu padişahım! Siz de [15^b] bilirsiniz ki bu devran kalıcı değildir. Kim bilir belki bu mülke gayretsiz tembel bir kimse hükümdar olur. Kötü tabiatından ve mala düşkünlüğünden bu makamda bulunan gümüş direkleri ve gümüş tırabzanları koparır da bu yüce mabedin göz göre göre harab olmasına sebep olur, diye cevap verdiklerinde padişah da olmaz demedi. Ardından “Peki hangi cins maddeden yapılması daha iyidir?” Dedi. Rivayet edenler der ki Hint diyarından gelmiş bir mimar vardı. O cevap verip:

- Ey İsa dininin ulu padişahı, Hint diyarının ustaları madenden bir harç kararlar ki altından ve gümüşten daha güzel olur. Ama maliyeti fazla değildir, dedi. Padişah buyurdu ki:

- Eğer mümkünse numunesini görelim, deyince hemen ustanın emrettiği madenlerden her ne dedilerse getirdiler: altın, gümüş, kalay, bakır ve demir. Bunların tamamı hazır olunca hepsini bir yerde topluca kaynatıp ardından müşebbek kalıp getirtip

istediği şekilde döktü. O sıcaklıkta rengârenk mücevherleri ince ince dövüp içine saçtı. Harç pekiştiğinde ise üzerine cila sürdü. Bu şekilde öyle parlak bir nesne [16^a] oldu ki anlatmak mümkün değildir. Padişah bunu gördüğünde çok beğendi. “Tüm tırabzanlar bu şekilde yapılsın” diye emir verdi.

Fasıl

Ardından geceyle gündüz birbirini takip etmiş, zaman değişmiş ve o memlekete bir ateşperest hâkim olmuştu. Tırabzanları ve geriye kalan altın ile gümüşten ne varsa tamamını yerli yerinden koparıp aldı. Ayasofya’nın dört köşesine kıymeti ağır mermerlerden dört havuz yapmışlardı. Her gün birisi süt, birisi bal şerbeti, birisi üzüm şerbeti ve birisi de saf taze su ile doldurulurdu. Her kim ziyarete gelse adak getirirdi. Bu havuzlardan içer bağışlanmak için dua ederlerdi. Baştanbaşa kırmızı mermerden olan şadırvan ise haremın ortasındadır. Yunan vilayetinden getirilmiştir ve o zamanlar etrafında sekiz tane servi dikilmişti. Şadırvanın her kapısına bir kubbe kaldırılmıştı. Bu kubbelere Hazreti İsa aleyhisselamın on iki havarisi ile olan meclis nakşedilmişti ve Kostantin devrinden Üstünyânüs devrine gelinceye kadar olan padişahların [16^b] resimleri çizilmiştir. Onun etrafında olan odalar keşişlerindi. Patrikten İncil tefsirini okurlardı. Aynı zamanda şadırvanın karşısında olan kapının iki tarafına iki büyük havuz inşa etmişlerdi. Şadırvandan o iki havza su gelirdi. Daima suyla dolu olurdu. O vakitlerde şehrin halkı ikindi vaktinde o yüce mekâna toplanıp gümüş tenli sevgililer siyah renkli örtüleriyle o havuzlara dalarlardı. Malumunuz eğer Ayasofya’nın tertibini o dönemdeki hâliyle bütünüyle anlatmış olsam söz uzayıp upuzun bir kitap olurdu. Dinleyen insanlarda ise baş ağrısı peyda eder, bıkmısına sebep olurdu. Şu hâlde kısa yol tercih edilip gerektiği kadarını yazmakla yetinildi.

Büyük Ayasofya Camii’nin Tamamlandığı Fasıl

Şimdi ey dost, biline ki Ayasofya’nın yapımında bin bir adam gönül hoşluğu ile çalışıp tamamını on altı senede ve dört ayda bitirmişlerdir. Rivayet edenler derki Ayasofya bu şekilde tamamlanmıştır. [17^a] Üstünyânüs’un fermanı üzerine şadırvan önünde kendisine bir taht kurulup emirler ve vezirler toplanıp büyük bir meclis kurdular. O gün beş bin koyun, iki bin sığır, altı bin ceylan, üç bin kaz ve beş bin tavuk kurban ettiler. Ayrıca kilisenin tamamlanması için adanan yüz otuz üç müd buğday ve otuz kindnar altının tamamı da diğerleriyle birlikte keşişlere patriklere ve şehrin fukaralarına sadaka verildi. Ondan sonra o devrin patriği ve üç bin itibarlı keşişin her biri ellerine birer beyaz mum alıp Üstünyânüs’un huzuruna varıp “Mübarek olsun ve kutlu olsun” dediler. Sonra Üstünyânüs patriğin elini

tutup yanında olan divan ahalisinin üzerinden geçirdi. Ondan sonra emir ve vezirlerin tamamı Ayasofya'nın içerisine girdiler ve birbirlerinin ellerini tutup büyük kapıdan mihraba varıncaya kadar yürüdüler. Ardından Üstünyânūs:

- Şükür Hüdâ'ya ki keremi ve yardımıyla yeryüzünde öyle bir ibadethane yaptım ki [17^b] Âdem devrinden bu zamana gelinceye kadar hiçbir hükümdara nasip olmamıştır, dedi. Ardından ferman üzere patrik mahfile çıktı. Diğer keşişler de derecelerine göre oturdular. Akşam olunca halka halka olup sohbet ettiler. Bu şekilde gece çekilip gündüz erişti ve göz gözü görmeye başladı.

Fasıl

Bu kez Üstünyânūs emir verdi: Bakanları ve kâtipleri getirtip Ayasofya'nın masraflarını sordu. Onlar da resmî defterlere göre cevap verdiler:

- Ey yüce padişahımız, diğer memleketlerin padişahlarının gönderdiği hediyelerden başka üç bin dört yüz kindnar harcanmıştır, dediler. Padişah sonrasında patriği davet edip dedi ki:

- İbadethanenin vakıfnamesini yazmak gerekir ki benden sonra hiç kimse bunu değiştirip bozmasın ve yapanlar da lanete uğrasın.

Patrik; padişahın emrini yerine getirerek hizmet edenler, keşişler, misafirler ve mücavirler için Arap, Acem ve Frenk memleketlerinden alınmış üç bin şehri ve köyü vakfedip tamamının [18^a] gelirlerini Ayasofya mühimmatına bağladı.

Bu Fasıl Üstünyânūs'un Vefatını Anlatır.

Rivayet edenler anlatır ki ibadethane tamamlandığında şan ve şöhreti yedi iklime yayıldı. Böyle olunca her tarafın padişahı gün geçtikçe Üstünyânūs'un ziyaretine geldiler ve nice nice yadigârlar getirdiler. Üstünyânūs ise her gün zevk ve safâ üzerine olup daima sadaka verirdi. Hazreti Hakk (a.c.)'a kendisine öncesinde müjdelenen böyle bir muradı nasip ettiği için şükrederdi. Dünya üzerinde böyle büyük bir hayır yapmak nasip olduğundan iftihar ederdi. Bu yüzden dedi ki:

- Bugünden sonra ölsem dahi bana gam değildir. Minnet Allah u Tealâ'yadır ki dünya üzerine böyle bir eser koydum. Ümidim şudur ki hayır duaya sebep olup kıyamete kadar isimim hayır ile anılsın, dedi. Ravi bunun üzerine haber verir ki bu olayın üzerinden altı ay geçti. Sonra padişahın vücudunda bir hastalık meydana geldi. Her ne kadar doktor ve hekim

tedavi uyguladılarsa da fayda etmedi. Sonra anladılar ki bu bu hastalık [18^b] onun ölümüne sebep olacaktı. Kendisi de dünyadan ahirete göç edeceğini anlamıştı. Tacını ve tahtını başkalarına bırakacağını iyice anladığı zaman büyük derdi şu olmuştu ki Üstünyânüs'un kendi yerine padişah olacak oğlu ve kızı yoktu. Ancak kardeşinin oğlu vardı ve ismi de Üstünyos'tu. Padişah emretti ve divan ehlinin ileri gelenlerini huzuruna getirtip dedi ki:

- Ey azizler! Sizler de apaçık bilirsiniz ki Hak Tealâ bana evlat vermedi. Yine açıkça görürsünüz ki bizim seferimiz yakın olup göçmek üzereyiz. Öte konağa gidenin bir daha bu tarafa gelmesi mümkün değil. Ancak şu da bir gerçektir ki çobansız koyun olmaz. Elbette koyun olduktan sonra o koyuna mutlaka bir çoban lazımdır. Şimdi ey benim vezirlerim, ey beylerim, sizlerden ümidim benim vasiyetimi kabul edip yerine getirmenizdir. Benim kardeşimin oğlu Üstünyos'u tahta geçirip onu benim yerime kendinize padişah bilip itaat edesiniz, dediğinde hemen vezirler [19^a] emirler ve divan üyeleri yakalarını yırttılar ve gözyaşlarıyla feryad u figana başladılar. Padişah şöyle cevap verdi:

- Ey vezirlerim ve beylerim! Müsaade edip biraz sabreleyin, benim bu kadar gürültü patırtıya takatim yoktur, deyip ardından kardeşinin oğlu Üstünyos'u önüne getirtip dedi ki:

- Ey benim ciğerimin köşesi, işte alçak dünyanın ahvali budur. Buradan hiç kimse istediğini almış değildir. İster yaşlı ister genç ister emir ister fakir ister padişah ister ise kumandan. Şimdi gözümün nuru, adalet ve doğruluk üzere olup haksız yere kimsenin gönlünü kırma ve olur olmazları kendine yakın eyleme, her boş sözü güvenilir zannetme. Şeytan'ın yoldan çıkarmasıyla Hakk'ın yolunu bırakıp sapkınlık yoluna girme. Sana bir vasiyetim de şudur ki beni defnettikten sonra Ayasofya önüne bir direk yaptırasın. Benim heykelimi bir at üzerinde parlak bakırdan yaptırıp direk üzerinde bir elime elmas koyup bir elimi açık bırakasın. Seyredenler anlasın ki ben dünyanın [19^b] hükûmetini bir elmas gibi elimde tutmuştum ve şimdi bakın ki elim boş kalmış bir şekilde dünyadan ahiret menziline elim boş gittim, deyip konuşurken can kuşu pencereden kanatlarını açtı ve yokluk çöllerine uçuverdi. Sonrasında Üstünyos adet üzere padişah olup şehir halkı ona itaat ettiler ve bağlılık gösterip Üstünyânüs'un vasiyetini yerine getirdiler. (Allah ruhunu şad ve mekânını Cennet eylesin.)

Şiir

(Allah'ım) Padişahların şahını müberra kıl

Yemin olsun ki orada yatmaktadır

(Böylece)Yeryüzüne eserler koyabilsin

Ona her daim zaferler nasip olsun

Cömertliğiyle her zaman eserler yapsın

Cihanı adaletiyle mesut eylesin

Hakikatte birçok işlerim var iken bu risaleyi yazmayı tercih edip bir iki günde kaleme alıp yadigâr bıraktım ki okuyanlar bu fakir Eyyûb-zâde'ye hayır dualarını esirgemesinler.

Tahriren-13 Şubat 1673

SONUÇ

Kostantiniyye Kal'ası; Ayasofya üzerine yazılmış, kaynağını Bizans patria metinlerinden alan İstanbul'un fethiyle birlikte Türk-İslam kültürüyle gelişen efsane metinlerinden biridir. Risalede, Justinianus'un Ayasofya inşası çeşitli efsanelere dayanılarak anlatılmaktadır.

Derviş Şemseddin'in 15. yüzyılın sonlarında yazdığı *Târîh-i Ayasofya* adlı Farsça eserin Eyyûb-zâde tarafından tercümesi olduğunu düşündüğümüz *Kostantiniyye Kal'ası* adlı eser Ayasofya efsanelerinin 17. yüzyılda dahi itibar gördüğünü ve yazılmaya devam edildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak Ayasofya üzerine yazılan efsanelerin genelinin birbirinden nakil suretiyle oluştuğunu ifade etmek gerekir.

Eyyûb-zâde eseri tercüme ederken kelimesi kelimesine bir çeviri yapmamıştır, metni Azmi-zâde Hâletî'den aldığı bazı nazım parçalarıyla da süslemiştir. Ayrıca *Târîh-i Ayasofya*'da bulunan "Ayasofya mimarının cezalandırılması" efsanesine de metninde yer vermemiştir. Bununla birlikte diğer tüm epizotlar hemen hemen aynıdır.

Giriş bölümünde Arapça ve Farsça kelimelerle örülü, ağır bir dil kullanan mütercim efsane metnine giriş yaptıktan sonra son derece sade bir dil kullanmıştır. Bununla birlikte metinde yer alan bazı efsanelerin gerçekliğini sorgulamış, bazen "Sahîhü'l kavî" ifadesiyle doğru bulduğunu söylemekten kaçınmamıştır. Metni değerlendirirken tarihî metinlere de atıf yapan mütercim bu hususta İbnü'l Cevzi'nin *Târîh-i Düvel* adlı eserini kaynak metin olarak kullanır.

Eyyûb-zâde'nin "hayır dua almak için bir iki günde tahrir ettim" dediği bu eseri her ne kadar konu itibarıyla bir orijinallik taşımasa da kendisinin –şu an için- bilinen ilk ve tek eseri olması bakımından önemlidir. Bunun ötesinde Ayasofya'nın efsanevî tarihinin 17. yüzyıla kadar güncelliğini koruduğunu göstermesi ve mütercimin akıcı bir üslupla ele aldığı efsane metinlerini bugüne taşımış olması Türk kültür ve edebiyatı açısından hayli önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akçay, İlhan, **Ayasofya Camii**, Hakses Neşriyatı, Ay Yıldız Matbaası, Ankara 1968.
- Akgündüz, Ahmed vd. “Cumhuriyet Devrinde Ayasofya”, **Üç Devirde Bir Mabet: Ayasofya**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.
- _____, **Kiliseden Müzeye Ayasofya Camii**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.
- Aksoy, Hasan, “Derviş Şemseddin”, **TDVİA**, IX, 197-198.
- Alexander, Kostantinîdi, **Târîh-i Ayasofya**, Dersaâdet, Cerîde-i Havadis Matbaası, 1285.
- Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman**, nşr. Friedrich Giese, haz. Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay, İstanbul 1992.
- Aslan, Ferhat, **Ayasofya Efsaneleri**, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2009.
- Ayanoğlu, İsmail Fazıl, **Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi**, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1974.
- Ayverdi, İlhan, **Kubbealtı Lugatı**, (Çevrimiçi) [http://lugatim.com/\(Erişim Tarihi: 06.06.2020\).](http://lugatim.com/(Erişim_Tarihi:06.06.2020).)
- Azmizâde Hâletî, **Azmizâde Hâletî Dîvânı**, haz. Bayram Ali Kaya, (E-Kitap), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sakarya 2017.
- Benli, Şeyma, **Klasik Türk Edebiyatında Münazara** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2019.
- Boratav, Pertev Naili, **Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969.
- Çift, Pelin- Erhan Altunay, **Ayasofya’nın Gizli Tarihi**, Beyaz Baykuş Yayınları, İstanbul 2016.
- Çelebi, Âşık, **Meşâ’irü’ş- Şu’arâ**, haz. Filiz Kılıç, (E-kitap), Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Çelebi, Kınalızade Hasan, **Tezkiretü’ş Şu’arâ**, haz. Aysun Sungurhan, (E-Kitap), Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Derviş Şemsî, **Kuşların Münazarası Deh Murg**, haz. Hasan Aksoy, İFAV Yayınları, İstanbul 1998.

- Derviş Şemseddin-i Karamani, **Tarih-i Beyan-ı Bina-i Ayasofya-i Kebir**, Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, nu. 0818.
- Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 30. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2013.
- Diker, Hasan Fırat, **Belgeler Işığında Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi SBE, İstanbul 2010.
- Dilçin, Cem, **Yeni Tarama Sözlüğü**, dzl. Cem Dilçin, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zilli, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul**, C.I. haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2003.
- Eyice, Semavi, **Ayasofya 1**, Yapı ve Kredi Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1984.
- _____, “Ayasofya”, **TDVİA**, C. IV, İstanbul, 206-210.
- Gözitok, M. Akif – Işık, M. Emin, **Hikâyet-i Duhter-i Şeyh Buseyrî**, Gece Kitaplığı, Ankara 2020.
- Hoca Saadettin Efendi, **Tacü't-Tevârih**, C. II, (sad. İsmet Parmaksızoglu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.
- İkinci, Abdullah, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2014.
- İrtem, Süleyman Kani, **Türk Kemankeşleri**, Temel Yayınları, İstanbul 1938.
- Kanar, Mehmet, **Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü**, Say Yayınları, İstanbul 2018.
- Karadüz, **Sıddık Derviş Şemsî'nin Deh-Murg'unun Karşılaştırmalı Metni ve Benzeri Eserlerle Genel Bir Mukayesesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2000.
- Kaya, İ. Güven, **Derviş Şemsî Deh Murg** (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1968.
- Köksal, M. Fatih, “Nesir ve Seci”, **Klasik Dönem Osmanlı Nesri**, Kriter Yayınları, İstanbul 2011.

- Latîfî, **Tezkiretü’ş-Şu’arâ**, haz. Rıdvan Canım, (E- kitap), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2018.
- Levend, Agâh Sırrı, “Divan Edebiyatında Hikâye” **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, C. 15, Ankara Üniversitesi Basımevi, 71-117.
- Muhcu, Ayşegül, **Ali El-Arabî İlyas’ ın Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul Ve Binâ-yı Ayasofya Adlı Eseri** (Tahlil ve Metin), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul 2019.
- Özdemir, Emin, **Yazınsal Türler**, Bilgi Yayınları, İstanbul 2002.
- Runciman, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi I-II-III**, çev.: Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.
- Tekin, Mehmet, **Roman Sanatı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.
- Sakaoğlu, Saim, **Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980.
- Sami, Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2014.
- Serin, Muhittin, “Eyyûb-zâde Mehmed”, **TDİA**, C. XII, İstanbul 1995.
- Suyolcuzâde Mehmed Necîb, **Devhatü’l- Küttâb** (nşr. Kilisli Rıfat), İstanbul 1942.
- Süreyya, Mehmed, **Sicilli Osmanî**, C.V, haz. Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Şeyhî Mehmed Efendi, **Vekâyi’u’l-Fuzelâ** (Şeyhî’nin Şakâ’ik Zeyli), C. III, haz. Ramazan Ekinci, (E-Kitap) Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2018.
- Vasiliev, Alexander, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, çev. Arif Müfid Mansel, C.I, Maarif Matbaası, Ankara 1943.
- Yazıcıoğlu Ahmed Bican, **Dürr-i Mecnun Saklı İnciler**, (Çevrimyazı ve Notlar: Necdet Sakaoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Yerasimos, Stefanos, **Türk Metinlerinde Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri**, (çev. Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

Çevrimiçi Kaynaklar

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ayasofya>

<http://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarih=2020-07-10&mukerrer=1>

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>

<http://www.tdk.gov.tr>

<http://tez.yok.gov.tr>

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/derviş-semisi-ısıık-semis>

<http://lugatim.com>

EKLER

EK 1

* Efsanede bahsi geçen ibadethane II. Theodosius'un 415 yılında yaptırdığı II. Ayasofya'dır. Fotoğraftaki kalıntı Ayasofya önünde sergilenmektedir. Üzerindeki kuzu kabartmaları on iki havariyi temsil ediyor.¹⁰¹

EK 2

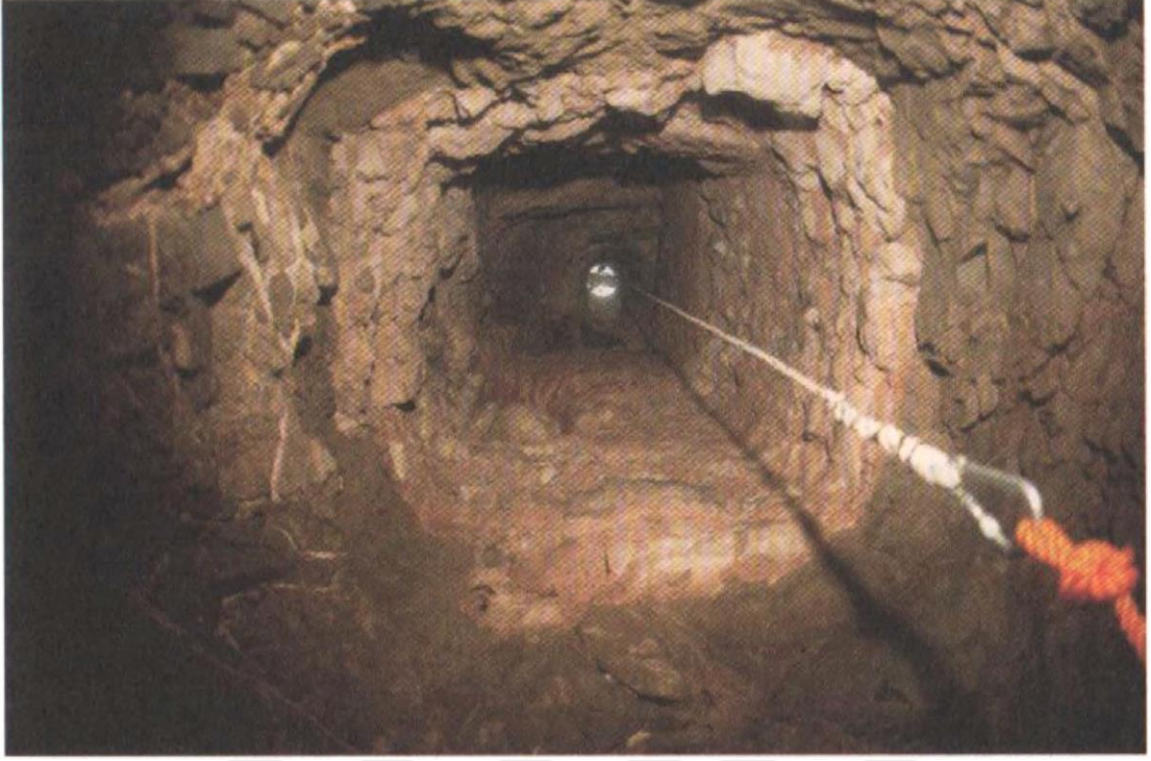

* Hızır Makamı: Günümüzde büyük avizenin asılı olduğu yerde önceleri altın bir top asılıydı. Hızır'ın bu topun altında namaz kıldığına inanılmıştır.¹⁰²

¹⁰¹ Pelin Çift ve E. Altunay, **Ayasofya'nın Gizli Tarihi**, 14.

¹⁰² Pelin Çift ve E. Altunay, **Ayasofya'nın Gizli Tarihi**, 49.

EK 3

* Ayasofya Dehlizleri¹⁰³

¹⁰³ Pelin Çift ve E. Altunay, **Ayasofya'nın Gizli Tarihi**, 68-69.

EK 4

* Sultanahmet Meydanı altında bulunan Hipodrom¹⁰⁴

¹⁰⁴ Pelin Çift ve E. Altunay, **Ayasofya'nın Gizli Tarihi**, 68-69.

* *Tercüme-i Cifrü'l-Câmi* ' aslı eserde Ayasofya ile Justinianus'un at üzerindeki tasvirini gösteren minyatür (İÜ Ktp. TY nr. 6624, vr. 92^b).¹⁰⁵

¹⁰⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayasofya>

قلید نیمینا سرچکی است ایوینا . مکند و در سر کمانه نسلند از لغت نهر
 کسند چو کجاست تیشاور در **دلی** و **جی** بویوند و سرورید بر .
 چرخ خورشیدمان دیگ دیند نوینا با ریختن بشی بایک سندی
 درین شکل . قسطنطین باهر پادشاه دودمان اکبر اول و پادشاهان
 ایرانی . مذکورند و در قلعه سکن مانند برینا و قیامی لشکر کجایی
 و از قلعه بگذرد . مقابلید قاهره و لولند کسند قاهره . ایلر و در قاهره
 و از قلعه نالک خلقی بر نرسد قسطنطینا و طاق کوشه تیرد بانی . پس
 قسطنطین دیگ از اولاد باریک آب و هر ایسی غایت خوب و درین سندان
 بزرگ و در آن کجایی و پادشاهان و فرشتایان . همان از اولاد و
 معمودی با ازاد . قلعه تیره و هفت عتباتی . از آن کماند و حیدر ایلی
 حاله از آن سندانید و کجایی مکان و از سحر در اولی خانه ازین قلعه . و درین
 عزیز ازین دینکند معوض کجایی که از ابو الفتح سلطانها و نجارانان
 جامع شهر فیلقا نیست بویک سندان حاله بنای شده به عدد زیقیده
 مؤید بوده در . بنای ایلی . و در اینجا سینه کوه حق و از اصول و کوه
 بناسند بر نرسد و یک با قلعه . ازین کجاست با ایلی . و پادشاهان

عظایم بر پر بقله لرزیده ترک • نهان در لایحه دمنده از نری دینی
و مدست لطف حق نهان سالارین پیشینی اولمشدر **نظر**
فتیله بی لطف از محوید یکایک جوی • خفته از رخ افشاد به نیت
تغییر طوایف و شکوفان شاخه آفتاب • آید به جبهه جوی خورشید مثال
از رخ اندازد از کاخ هاجم زنگار • بجای غمزه نشین بر دیو شعله بی مثال
هستش شاخسار دانه های طویل لایه تر سر • و خار دین بی در در و دین
که ستم و لغو در کجای اولیس نظم سازگار هر طری مکان • و با جبهه و لایه طاری
مستلزم آید • حضرت با ری • حضرت طالع بیکار ری
به مقدمه جزیره هفت جبل در یک کلمه شهر و ملائی
قسط ظنیه قلمه سینک بنای بی انبساط در مح
و طایفه جوان • و حکایت خجالت زده در مکان • در این دیو خجالت
بیا از انار آید ز کمر • حضرت شادم علیه السلام گویند به قول
توفیق بیدار که خضرت • بشیر یکایک بی کجی کج • و دمنده اولی
بیاد شاه شرق طرفند و کوی هفت جبار به یک کلمه شهر و ملائی
نام و بی جزیره • و بعضی قاصدینا ایکن • حاکم دمنده اولی

[illegible]

وینچینچیرا ریشل کولنبارک **•** اضره وندیکدیگ اخصتام تریم و لومری
مجلای طرح ازلانی وندیلومبارک کولنبارک ازلانیدروملان و لومری **•**
طراحی دیه لرستق زلف ازلانی و لومری و لغت وندیکدیگ سرکه برشکل
خوبی روشی جمعیکسندملان منظره سیندرسیل دیه لرستق زلف
دختر حجاب یابی سحر کجسون کردق و تیلی اکتیایی بزم سراج در
نظر آیدسته **•** ازلانچی بیل بی بری آیدیکد اکر که حضرت **عسی**
علیه السلام دینند ازلان فرقی بیلان وند سراج ازلان فلانک
اوندنیر خالک ولسوز دینسان **•** ایکی کرک دیه **عسی**
وقت بیلچین بر و عظمی کلیدیا بیلان ازلان بیلک بکر وند سراج
جلد سنک عبادت خانری و لوب دینکنا سخکام بولدرینی ها
دوند سراج کوی و لغت غنیست و لومری **•** لستق زلف بی بر
خوبی بربیل و لومری **•** ندرل بیلک **•** اکر حقیتا غنیست کاجلد
اومان و بیکی وند سراج **•** ازلان برشکل بیلک
عسیتی بوبینک و بیکی **•** بکلیدیا بیلان ازلان و لومری و لومری
اکامانندینا ایشا و لومری لغت ازلان ایشا و لومری و لومری و لومری

[illegible][illegible]

کز نفسی بیایا و اما سبیل در و نه عند ما جلی و لیلی عبا اریحی مکفران
 و لام دینی بویشا لاسیا نغش قلی **حکایه غلیله کرد** و اما کلدانی
 طولی خانق و طریکی یونانی دین کر دزد و لری بکلمه خانه سده
 سکسان نامه قیمت ویدد بلوقن لایقی اگر یکبار و اوله سده
 بیخاطره و خوشی دکلند و بیخواب ویدد بکریایک شاه غرض
 ایلدیلد یا که شاه اولدی بی اهل و یاند بوی کسینه بنای بی
 واری ای خانق سنسنا طارک نه مقدمه وک ایدیشی و اوله و صبی
 ویدد بیلد هرزه قدر که ویدد بیلد ایخی و طارادی غافلانه
 و خشمی و اولدی اوله خانق نه بوسنه نای خانق و خجانی
 واپی ویدد نه سده قوی بی غار بی دیریم یا د شاه غرض بوی نه
 هرزه و دین سکنه هرزه و مال دکلند بوسنه بشتن کرد
 و لایتنه بیایا بولیدد غیر ای و کلسیا انا ای که اوله و درین بیایتن
 جلاله ایجا و نه غایز اوله و دیلد اوله و کلسیا بیخشمی و نک
 و خجانی اوله که حدیدی بولیدد مقابله سده ای و کلف
 ایتیدل تا که بیخشمه و خجانی غرض لری بلد و قیبت بیایتنه و خجانی

وای بوی نه و نه زواریت بیایتن کرد و سوره نایقونان کند و نه
 مخصوصی و غافل و غافل ویددی و لری نامند و غنیای و نه و لری
 علیقتیر و همدان ماهور کلسیا و لستاد معمار لری
 اکلان طاریت دیکر لری سنانا دین و لرم و در بوی
 اقلانکی بنایی بالکلیر یقین شوملیر و طارانی و طارانی و نه و نه
 و خجانی و طارانی بی غرضه و لری که بویت بوسنایک
 کلسیا سندن لری و دکلند بولیدد بایر یا طارانی یا
 طارانی غرضه و خجانی و لری بوی و نه و لری و لری معمار
 و خجانی کند و سنانا لری و لری فی الحاک قدیدد و لری
 کلسیا و لری خاک و سینه و لری لری طارانی و لری
 قویایک یا لری و لری بوی و نه و لری که در صحرای بوی و لری
 و لری و لری و لری و لری و لری و لری و لری و لری و لری و لری
 هر خانه که بیعی و لری و لری و لری و لری و لری و لری و لری و لری
 و لری و لری و لری و لری و لری و لری و لری و لری و لری و لری
 بکلا و نه و دکلند و کلسیا و لری و لری و لری و لری و لری و لری و لری و لری

کرج و طاشکانت و نری . اقل کند ما لیل بنیاد قوی . و جواب
 ایدنی دیدی . دین نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 عز و جل حقیقی . و حضرت عیسی نری و الله حقیقی . اگر بویای خطه
 بنم و ملل نام و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 ایدم . و قد نمانده و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 صلی بنیاد نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 کرا و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 صلی نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 قی سنان و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 طاعین نری . کند نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 کون و ب سنان نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 و احسان و ملل نری . اول سبل و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 مقید و ملل نری . و هر نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 مقام نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 کما نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری

اولین . و نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 جری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 استن و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 خان و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 صلی نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 کلی و ملل نری . و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
بناسنک نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 یوند و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 و ملل نری . و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 قی و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 صدق و ملل نری . و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری
 و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری و ملل نری

کرا .

[illegible][illegible]

[illegible]

دشتت جو پکا کوه بنا اولسمر کر کدر یکی . نه یکی اریشتم دیو بیرون ایازید
دیو کلانند در دیو . جواب میدی دشتت اولیایا جفت کللسا ناز
ایلی یا صوفیه بیکشد در یکی . خافیتا اولیانا مله تمیله وای کوه کون
روسیلوسا نازند و یا صوفیه بیک خالیا بیت **عنه دیکله** وهر
وهر اندی وچ اولدی مکناندری دیو لاییش . اولیایریل وای
پادشاه خواجه بنیل دیو وای . **حق** نیکا جهر لایینه علمشکن
ایلی . **عده** ناز ایله . اولیش کیریقا جهر نون وای شیدی
استون زانی وندی لایر وکلر نیکی ایلی . فاستاد لایر کفر نه نی
وهمان بابائی افسیانی بی جاغزنی . وای وایش کور وای وای
اهل دیو لایر خبر ناز قلبی . جلدی بشک لایلی **حق** نیکا جهر
عدل ایلی یل . استون زانی ایله لایر کایر تحقیق اولیایر سادت
خره سس کن نه شدند . **چه** صومنا کربلایر عبادت خاندن لایلی
و نه نی حق نیکا طافند وری یله . **بیر** صخره ولسندری الی وای
سور یکی . حکمت حقان مکر و عاقد و محام بابائی افسیانی یکی
کوره نیکی . **چه** لایر نیخه ناز وایلی . اولیایر ولسند کور وای

و از قدر شنیده حضرت خفیه علیها السلام که می بینی در فینیه لاله
 و تکه ای بیای از این راه طوری بوی می رسد و می آید که بوی لاله فینیه
 می کشد که می بینی به یکجای صبا صبح قرین زانده بخوابی و می بینی که
 اقبال با صفت فینیه با سندان لاله می آید و می بینی که در صفت فینیه
 طوری می آید غانه با می بینی که چون که فارغی از اولی به از و تو می بینی که به حجابی
 از و کینه می آید و می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 خدا می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 عرف می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 از و می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 جز می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 حضرت تبارک و تعالی می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 دستگیر می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 مصالح می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 خطای می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 خطای می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 خطای می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که

به نام که می بینی نا می سامی می آید و می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 تو می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 تا می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 اگر می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 الهام می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 بیای می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 تمام می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 طاعت می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 در و می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 او می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 یاد می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 صحت می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که
 می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که می بینی که

[illegible]

لودند وی جزیه سنند طریقی • یعنی کجاری • شکر تیر که در دهن
 جزیه سنند اولاد هندی از یک قطره تو غلظت طبعی خاندند
 اولاد تو بخت جلد بلورند از بلیدیل • بر کجاری • بکر و در سنگ
 طریقی بخت جزیه خفیف اولاد در سنگ • استقز ابلاغ بخت
 خصم • و عجب جزیه بل ایجاد ایدی • در دهن خاکند از نالایی
 و به کتب دخی کی دندی • و اخلاقی بلدی ایشته و بلدی بلدی
 و غلظت بلدی بلدی یا در دهنی و در دهنی • و به دخی
 در دهنی از استاد لودند معانی دندی • **حکایه بلدی** • بکر
 ایشته و در دهنی • و ایدی خاکند بلدی • دخی دهنی
 ویدی • و نام حصی دهنی • اولاد دخی ویدی • و از دهن
 اولاد دهنی • و به دخی جزیه سنند • و به دخی
 بختی ایدی • اولاد دهنی • و از دهنی جزیه سنند
 دخی کجاری • و در دهنی • و از دهنی جزیه سنند
کند و شکر • بکر کجاری • و از دهنی جزیه سنند

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

مخبر الخيا را یا صغیر متاثرین تغییر در این یکی بود فصل سست بیاض نازک
و قاتی بیاض بنده و در استخوان بود و در سنان از این است و بیاض اضافی
عالم را اولوی و بعد از عیبت و مکنای بی هفت اقلیه و بیشتر از این یکی
بهره و طرفان پادشاهی که هرگز در بین دنیا نماند یکی
و بیخبر بیخبر یا دکان که در قدر یکی و در استخوان این است که هرگز عیبت
و غیرت او در اولوی و در ایمان قدر یکی و حضرت حق جل
عز و جلال یکی بود که در یکجا بود و هرگز در سنان و این در یکی
و سلاطین و بیخبر مکن از و فاشان بود و هرگز عیبت
او و در عیبت فاشان این یکی و در یونان در سنان یکی و در یک بود
این یکی و در سنان یکی و در کلام و این یکی و در یونان یکی
و بنشینان قدر و این یکی و در عیبت با هفت اولوی و فاشان
در یکی و نامع حین این یکی و فاشان و فاشان و فاشان یکی
و در یکی و در سنان یکی و در سنان یکی و در سنان یکی
پس از آنکه هرگز عیبت و فاشان و فاشان که هرگز عیبت و فاشان
مخاطب این یکی و در سنان یکی و در سنان یکی و در سنان یکی

سلام استخوانه ناعه تفصیلاً به شرح
 بیان انقیاد در رک هوشمونی چون درود
 سعادتی و الوجیزتی طلب ایدن کسبه
 اول ابی رکعت نماز طویب اولی رکعت
 بر فایده و بر خل بیایه الا کاخ و خاویز
 ایلنجی بعد فایده و بی اخلال ص اوقیله اند
 استخاره دعا سنی و قیه اگر میسر اولان
 سه دعا و حق کفایت ایدن استخاره
 دعا سنی بود. اللهم ارحم متخیرک
 بعلمک و استغفرک بحدک و استغفرک
 من فضلك که غیلم و اذک تقدیر و الاقدیر
 علم و لا اعلم و انت عالم الغیوب
 اللهم ان کنت تعلم ان هذا الامم
 فی دینی و دنیای و مصالحی و خایه امری
 و خایه امری و خایه مقدیه و بی و استغفر

حکومتی بر ما ایامی المله بطیبتی بیدر و شکر ای که در شکر الله
 بنی قلوب و دینار از صفت بنی نوری کشیم و دینی بنی نوری
 ای که مرئی جاز و بر ما نگاه در بر ما مال ایی و عذر حق است
 بر ما نایای و عاقبت استن نوری عادت و دینا نایای
 اولم نایای کا اطلاعت و انقیاد کی ستودیل و استن نایای
 و صبا یاسی برین کن دینیل و بعد از انکه هوشمونی برین نظر
 سزا فلش عالم نایای و قدس نوری بنی اوندی اولان
 و اکاد ایزیدیل و استن نایای
 و دینیل هر روز استغفر بنیاد
 جهانی ایلین عن ایل نایای
 پسندم حقیقت اوندی و امل غیبی ضیاع صناعی و ایلین و حقیقت
 یا دینی غیبی و ایلین و ایلین و ایلین و ایلین و ایلین و ایلین
 سلطان ایزیدیل و ایلین و ایلین و ایلین و ایلین و ایلین
 درین ایلین و ایلین و ایلین و ایلین و ایلین و ایلین

DİZİN

A

Abdülaziz, 10
Abdülhamid, 10
Abdülmecid, 9, 16
Agâh Sırrı Levent, 17
Agniyanus, 23, 24, 25, 26, 63, 64, 65, 66, 68, 69
Ahmet Akgündüz, 1
Alaşehirli Mehmed Eyyûb-zâde, 19
Anonim Tevârîh-i Âlî Osman, 12
Arif Müfid Mansel, 3, 13, 77
Arkadius, 2, 3
Âşık Çelebi, 17, 18
At Meydanı, 3, 22, 61
Ayasofya, I, II, IV, V, VII, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11,
12, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 59, 61, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78
Ayasofya Efsaneleri, 2, 4, 5, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17,
33, 34, 35, 76, 78
Ayasofya-i Kebir Camii, 2
Aziz Yohannes, 2
Azmizâde Hâletî, 30, 31, 37, 38, 39, 75

B

Bektaşî Şairleri ve Nefesleri, 18
Belgeler Işığında Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar, 4,
10, 13, 76
Bizans, I, IV, VII, 1, 2, 3, 5, 6, 10, 11, 13, 35, 36, 75, 77
Budin, 8
Büyük Ayasofya, 4
Büyük Kilise, 1
Byzantium, 1, 2

D

Deh Murg, 18, 76, 77
Derviş Şemseddin, II, IV, VII, 14, 17, 18, 31, 35, 75, 76

Derviş Şemseddin-i Karamânî, II, IV, VII, 14, 17
Dürr-i Mekkûn, 12

E

Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*, 13
Eyyûb-zâde Mehmed Efendi, 20
Eyyûb-zâde, V, VIII, 19, 21, 75

F

Fatih Sultan Mehmed, 6, 7, 14, 17, 35, 61
Ferhat Aslan, 2, 12, 13, 35
Fethin Rüyası-Osmanlı Şiirinde-Ayasofya, 13
Fossati, 9

G

Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, 12
Girâne, 23, 64
Grimm Kardeşler, 33

H

Haçlı Seferleri, 5, 6, 77
Hasan Çelebi, 17
Hasan Fırat Diker, 4, 10, 13
Heft Cebel Ceziresi, 21
Heyet-i Sâbika-i Kostantiniye, II, 15
Hızır, 20, 24, 25, 35, 60, 67, 68
Hipodrom, 3, 4
Hoca Saadettin Efendi, 12, 77
Hz. İsa, 22, 24, 27, 61, 62, 63, 65
Hz. Muhammed, 6, 30
Hz. Süleyman, 5

I

I. Ahmed, 8, 15, 30, 31
I. İbrahim, 8

I. Mahmud, 9
II. Bayezid, 8, 15
II. Konstantinos, 1, 2, 12
II. Mahmud, 9
II. Selim, 8
II. Theodosios, I, 1, 3, 4
III. Ahmed, 9
III. Mehmed, 8, 30, 31, 39
III. Murad, 8
III. Selim, 9
IV. Mehmed, 9

I

İbnü'l Cevzî, 32
İncil, 6, 27, 28, 37, 70, 71
İstanbul, I, II, VII, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14,
15, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 30, 31, 32, 34, 35, 59, 63,
75, 76, 77, 78
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 18

J

Justinianus, I, IV, 1, 3, 4, 5, 12, 21, 35, 36, 75

K

Kanuni Sultan Süleyman, 8, 14
Kiliseden Müze'ye Ayasofya Camii, 1, 2, 13, 76
Konstantinos, 1, 2, 12
Kostandiyos, 15
Kudüs, 5
Künhü'l Ahbâr, 12

L

Latîfî, 17, 18, 19, 77
Latin İstilası, I, 5

M

M. Benigni, 34
Mehmed Es'ad Yesârî, 9

Mehmet Sait Çalka, 13
Metin Ergun, 34
Mısır, 4
Miletli İisodoros, 5
Mimar Sinan, 4, 8, 10, 14, 76, 77
Mustafa İzzet Efendi, 9

N

Nefes-zâde İsmail Efendi, 20
Nika İsyanı, 3, 4, 12

O

Osmanlı Devleti, 7, 10

P

Patrik Menas, 5

R

R. Rosieres, 34
Risale-i Mergûbe, I, 15
Rodos, 26, 32, 49, 68
Roma, VII, 1, 2, 61

S

Saadettin Nüzhet Ergun, 18
Saim Sakaoğlu, 33, 34
Schneider, 3
Semavi Eyice, 1, 13
Solak-zâde Tarihi, 13
Sophia, V, 1
Stefanos Yerasimos, 12, 13, 35
Sultanahmet Meydanı, 3, 4
Süleymaniye Kütüphanesi, 14, 15, 17, 76

T

Tacü't-Tevârih, 12, 77
Târîh-i Beyân-ı Binâ-i Ayasofya-i Kebîr, I, 14

Tārîḥ-i Düvel, 32

Tekneci-zâde İbrahim Efendi, 9

Thessalienden, 4

Trallesli Anthemios, 5

Tursun Bey, 6

Türk Metinlerinde Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri,
13

Ü

Üstünyânüs, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 40, 41, 42,
43, 44, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 61, 62,
63, 64, 66, 67, 68, 71, 72, 73, 74

V

Vasfi Mahir Kocatürk, 17

Vasiliev, 3, 13, 77

Vezendü, 21, 33, 39, 61

VI. Mehmet, 19

Y

Yahya Peygamber Kilisesi, 21, 61

Yavuz Sultan Selim, 18

Yazicioğlu Ahmed Bican, 12, 77

Yorgaki Efendi, 15

Z

Zeus Tapınağı, 4